

:: मुद्रक ::

गिरधरदास कुमरचंद शास्त्र

साधना मुद्रणालय

६७५ पीठ-आवन २२.

BHAVAN'S LIBRARY

This book is valuable and
NOT to be **ISSUED**
out of the Library
without Special Permission.

અર્પણ

પ્રિય કર્મજીવુ શ્રીગુન રમણીકજ્ઞાત ભોગીજ્ઞાતભાઈ,

વિ. કે દાનવીર ગણાતા શ્રેષ્ઠીવર્યાના સુપુત્ર અને તેમના અનેક સફળશોના પણ સાચા વારસ તરીકે, આપે જે પ્રતિષ્ઠા જમાવી છે તેમાં દિનપ્રતિદિન વધારો થતો રહે, આધુનિક સમયને બરાબર ઓળખી અનેકવિધ સમાજોત્થતિના કાર્યોને આગળ ધપાવતી અનેક સુપ્રતિષ્ઠિત સેવાભાવી સંસ્થાઓના સંચાલન અને કાર્યપ્રદેશમાં આપ ઉત્સાહપૂર્વક અવિરત રસ લઈ, તેમને જે અનેકવિધ સાથ અને સહકાર આપી રહ્યા છો તેમાં પણ વૃદ્ધિ થતી રહે અને અન્ય અનેક ક્ષેત્રો ઉપરાંત આત્મવિકાસના ક્ષેત્રમાં પણ આપ આગળ અને આગળ ધપ્યે જાઓ-એવી અનેક સફળાવનાપૂર્વક “શ્રી પ્રભાવશાળી નમસ્કાર મહામંત્ર, સંશ્લેષીત વચનામૃતો અને બ્યક્તિ અને સમાજ” નામ ધરાવતી પુસ્તિકા આપને સરનેહ અર્પણ કરું છું.

લિ. રમેશાધીન.

ભાવનગર
માણેકરાડી ૪૨૦
નિર્માણ ચંદ્રકુંજ
સં. ૨૦૦૮ના પોષ સુદી ૫
તા. ૧-૧-૧૨

વકીલ ન્યાયચંદ લક્ષ્મીચંદ
બી. એ., એલ. એલ. બી.
નિવૃત્ત એજન્સી વકીલ

પ્રસ્તાવના

શ્રી જૈન સંસ્કૃતિ અને સિદ્ધાંતના પ્રચાર માટે રાવણહાદુર શેઠ અવતલાલભાઈ પ્રતાપશી અને સ્વર્ગસ્થ શેઠશ્રી શાંતિલાલ એતશીભાઈ એરીટી દરદ ફંડના નામે શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા-ભાવનગર તરફથી- શ્રી જૈન સરણ સાહિત્ય પ્રકાશન કમિટીના હાર્દિક આમંત્રણને સરનેહ અને સહભાવપૂર્વક માન આપીને “શ્રી નમસ્કાર મહામંત્ર” વિષયક આ નિબંધ અને તેટલી મૌલિક-મનનપૂર્વકની વિચારણા કરી તૈયાર કરવામાં આવેલ અને ઉપરોક્ત કમિટીના તા. ૨૫-૫-૫૦ ના બહેર નિવેદનમાં પ્રસીદ્ધ કરવામાં આવેલ કે “શ્રી નમસ્કાર મહામંત્ર” ઉપર એક સર્વદેશીય ગ્રંથ તૈયાર કરી પ્રગટ કરવાની કાવના હોવાથી અમે આપનો ખાસ સહકાર માગીએ છીએ, તેવી પ્રોત્સાહક બહેરાતથી અપૂર્વ પ્રેરણા મળતા અનેક અંતરાયો વચ્ચે પણ, ધંધામાંથી તદ્દન નિવૃત્ત હોઈ સદર નિબંધ વખતસર પૂર્ણ થઈ શકેલ પરંતુ તે લાંબી મુદત વિત્યા બાદ પ્રત મળતા અને હવે તે અહીંના સુપ્રસીદ્ધ દાનવીર શેઠ બોગીલાલભાઈ મગનલાલભાઈની આર્થિક સહાયથી પ્રસીદ્ધ કરવાનો પ્રસંગ ઉપરિચિત થતાં, કંઈક દર્પ અને ગૌરવ અનુભવું છું અને શેઠ શ્રી બોગીલાલભાઈ, અનેકવિધ ધાર્મિક તેમ જ વ્યવહારિક કેળવણીના કિતેજન માટેના વિધિવિધ કાર્યોમાં, સામાજિક ઉન્નતિના વિશાળ ક્ષેત્રમાં, ધાર્મિક અનુદાનોમાં, પાંજરાપોળ જેવા મુંગા પ્રાણીઓનો સેવાના કાર્યોમાં તેમ જ અનેક સાર્વજનિક કાર્યોમાં તથા માનવરાહતના વિપુલ કાર્યમાં કાવનગરને જ પોતાનું પ્રિય વતન માની લઈ, છેલ્લા કેટલાક વરસોથી, જે અડગ હિંસાહ અને અપૂર્વ હિંસાસથી, રસપૂર્વક પોતાના ન્યાય-સંપન્ન વિજયનો છુટે હાથે, કાંડે ધા ઝીલી, સદ્ઉપયોગ કરી રહેલ છે

તેમના તરફથી જૈન સંસ્કૃતિ અને સાહિત્યના આ પ્રચારકાર્યમાં પણ આર્થિક સહાય અને ચોગ્ય ઉત્તેજન મળવાથી તેમનો સપ્રેમ આહાર માની વિશેષ ગૌરવ અને આત્મસંતોષ અનુભવું છું.

સામાન્ય રીતે આધુનિક વાચક વર્ગનું ધ્યાન, દરકોષ પુસ્તક હાથમાં આવી પડતાં, સૌ પહેલાં તેની પ્રસ્તાવના કે ઉપોદ્ધાત તરફ જતું હોવાથી, આ નિબંધ જેવા સંક્ષિપ્ત લેખની પ્રસ્તાવના લખવાનું ઉચિત ધાર્યું છે, છતાં પણ આશા રાખવામાં આવે છે કે સુર વાચક બંધુ, કવચિત્ પ્રસ્તાવના નગર તળે કાઢી પુસ્તક જાણુ ઉપર મુકી દે છે તેમ આ પુસ્તકના સંબંધમાં નહીં કરતાં, પ્રસ્તાવના વાંચી ગયા બાદ, વધારે ઉત્કંઠિત થઈ, ખાસ મનનપૂર્વક અને જરૂર પુરતા રસ અને રૂચિપૂર્વક, આખું પુસ્તક સાઘંત વાંચી જવાની અને તે ઉપર વિવેકપૂર્વક જાડી વિચારણા કરવાની તરફી લેશે તો તે ખાતે લીધેલો શ્રમ અને કરેલો વખતનો વ્યય તેને અવશ્ય સફળ અને સાર્થક થયેલા જ જણાશે; કારણ કે ક્ષણભરનો ભૌતિક આનંદ અને હાસ્યરસની જમાવટ કરવું આ કંઈ નોવેલ-નવલોક્ષ કે વાર્તાનું પુસ્તક નથી પરંતુ ધાર્મિક શ્રદ્ધા, ભક્તિ અને નિષ્ઠાને વધતા ઝોછા પ્રમાણમાં પુષ્ટ આલંબનરૂપ થઈ પડે તેવું એક સામાન્ય પુસ્તક છે.

સામ્રાટશીર્ષદંદિતો આશ્રમ નહીં રાખતાં, પરમતસદિબ્ધુતા અને સમભાવવૃત્તિપૂર્વક શાસ્ત્રીય કર્મભાગો નગર સન્મુખ રાખી, વિશાળ જૈન દંડિથી કંઈક અંશે મૌલીક વિચારણા આગળ કરી આ નિબંધ તૈયાર કરવામાં આવેલો હોવાથી, તે વિચારક જૈન બંધુઓ ઉપરાંત ભાવનાશીલ અને વિવેકી જૈનેતર બંધુઓને પણ અવશ્યમેવ રસદાયક અને આકર્ષક થઈ પડશે. દિનપ્રતિદિન ઝડપી કુચપૂર્વક આગળ વધતા જતા વર્તમાન યંત્રયુગ અને વિજ્ઞાનયુગના આ-જન્માનામાં પણ, મદામંત્રનું સર્વોત્તમ, અનોખું અને ઉચ્ચ સ્થાન ભોગવતા નમરદાર 'ત્ર' વિષયક નિબંધને 'પ્રભાવશાળી નમરદાર મદામંત્ર'નો નામથી

પુસ્તક રૂપે પ્રસીદ્ધ કરવામાં આવે છે. તેની ઉપયોગીતા પુસ્તક ઉપયોગ-
પૂર્વક સાધત વાંગી જનાર સહેજે સમજી શકશે. ઉપરોક્ત કમિટીના
જાહેર નિવેદનમાં સૂચવાયેલ જાજતો નજર સન્મુખ રાખી આ નિર્બંધ
લખાયેલો હોવાથી તેના કદમાં ઠીક ઠીક વધારો થઈ શક્યો છે. 'મદામંત્ર'નો
મૂળ પાઠ-તેનો શબ્દાર્થ-ભાવાર્થ તેના ઉપર રહસ્યપૂર્ણ-અર્થગંભીર
સવિસ્તર વીવેચન, તદ્વ્યાંતરૂપત પંચપરમેષ્ટિનું સ્વરૂપ, તેના અનંતા ગુણો
પૈકી ૧૦૮ વિશિષ્ટ ગુણોનું લંબાણપૂર્વક વીવેચન, તેનો સાર્વત્રીક ઉપ-
યોગ, તેની સાધના વિધિ, તેનાથી યતાં અસંખ્ય લાભ ઉપરાંત સર્વશ્રેષ્ઠ
મોક્ષસુખનો આત્મતિક લાભ, ઉપયોગ તેમજ વિવેકપૂર્વક, નિષ્કામ
વૃત્તિથી અને અનાસક્તભાવથી તેનું ચતુર્ભેદનું આરાધન, તેથી યતાં
કળાદેશમાં મન અને ઇન્દ્રિયો ઉપરનો નિગ્રહ, ચિત્તની સમભાવવૃત્તિ,
કષાયત્યાગ, રાગ-દ્વેષ-મોહ વગેરે અંતરંગ શત્રુ ઉપરનો વિજય,
રત્નત્રયીની પ્રાપ્તિ, કર્મક્ષય વગેરે અનેક મુદ્દા ઉપર શાસ્ત્રીય દૃષ્ટિથી
રહસ્યપૂર્ણ અને રસમય વીવેચન કરવામાં આવેલ છે. જૈન શાસ્ત્રની
મર્યાદામાં રહી વિધિવિધ રીતે અન્ય મંત્રોની, સ્તોત્રોની, તેના રચયિતાના
સક્ષિપ્ત ચરિત્રોની તેમજ જૈન દર્શનની પ્રભાવનાકારક અદ્ભુત અમ-
તકારોની નોંધ લેવામાં આવેલ છે તેમજ તુલનાત્મક દૃષ્ટિથી અન્ય મંત્રો
સાથે સરખાવીને, નમરકાર મંત્રનો મદામંત્ર તરીકેનો દાવો અકાલ્પ
અને અગ્રીન દક્ષીણેથી આગળ કરવામાં આવેલ છે.

જૈન દૃષ્ટિએ ઈશ્વર કર્તા નથી પરંતુ પરમ આલેખનરૂપ છે એ
સિદ્ધાંતનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવેલ છે અને તેમ કરતાં વીતરાગ-
દેવની સમભાવવૃત્તિની ઉદ્દેશલ્પણા કરી છે અને સ્વકીય આત્મમજા
ઉપરજી કુઝવાનું સૂચ્યું છે. વીતરાગદેવની સમભાવવૃત્તિ છતાં કોટીગુરો
સ્તુતિઓની સાર્થકતા, જૈન દર્શનની વિધિવિધ વિશિષ્ટતાને લેઈ અપૂર્વ
મહત્વતા-સર્વત્ર વિશ્વજંધુત્વની ભાવનાના પ્રચારદ્વારા વિશ્વસાંતિ સ્થાપવાની
યક્યતા, વર્તમાન જગતના પ્રારંભકાળમાં જૈનેતર ઋષિ મુનિઓ રચીત

ઈદ્ર-વંશ્યાદિના સ્તુતિ-મંત્રોથી શરૂઆત થતાં યજ્ઞ-યાગાદિના વધતા જતા પ્રચારમાં દિસાનું તત્ત્વ દાખલ થતાં અને તેને વેદવિદિતા ગણાવવા માટે થતાં પ્રયત્નો વિરૂદ્ધ તેમજ કેવળ હકયોગના પ્રયોગો વિરૂદ્ધ, ‘અદિસા પરમે ધર્મ’નો સિદ્ધાંત આગળ ઠરી તત્કાલીન તીર્થ-કરદેવોએ સર્વજ્ઞ મહાત્માઓએ તેમજ શુદ્ધ ભગવાને ઉદ્ધાવેલો પ્રચંડ વિરોધ, જૈન દષ્ટિએ મંત્રયુગનો પ્રભાવ, જૈન પ્રભાવીક મહાત્માઓએ રચેલા સ્તોત્રો-મંત્રગર્ભિત સ્મરણો અને તેનો મદિમા-ઉત્કૃષ્ટ ખ્યાનદયા વિષયક મહદેવામાતા અને પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિના દર્શાવેલો, યુદ્ધવાંછુઓ (War-mongers)ના ચાલુ પ્રયાસો વિરૂદ્ધ વિશ્વસાંતિ માટે અપીલ, વીતરાગદેવોની પૂજા-ભક્તિનું ભામિૈક રહસ્ય, મંત્રાસરોના શબ્દ ગુંજનનો-જાપ સ્મરણનો વિચાર-બળનો (Thought-power) પ્રભાવ વગેરે અનેક મહત્ત્વની બાબ-તોમાં યોગ્ય પ્રકાર પાડવા બનતો પ્રયાસ કરવામાં આવેલ છે.

પ્રત્યેક ભાવિક જૈન કુટુંબમાં પ્રતિદિન પકન-પાકન કરવામાં આવતો-શ્રી નવકાર મહામંત્રનો છંદ-તેમાં નિર્દિષ્ટ થયેલ મહાપુરૂષોના કથાનકોમાંની ચમત્કારીક ઘટનાઓ પુરતી માહીતી મેળવી રસમય ભાષામાં ઉપ્પ્રુત કરવામાં આવેલ છે.

સમ્યક્ દર્શન, જ્ઞાન, આદિવરૂપ રત્નત્રય, અપૂર્વકરણ, ચાર મહા પુરૂષાર્થ, સાધ્ય અને સાધનોની રપટતા, સાંસારિક અને શાશ્વતમુખની સાચી સમજ, સિદ્ધના શ્રવેણી રિથિતિ, મનની ચંચળતા, આત્મતત્ત્વની પીછાન, આત્મચાનીની ઝોળખ, મુમુક્ષુને સ્વર્ગપ્રાપ્તિ તો દેવળ વિશ્રામ-સ્થાન, જૈન દર્શનનું અગ્રતીમ આસ્તિક્ય, નવ તત્ત્વો અને તે અંગે વિરાદ વિચારણા, જૈન દર્શનની અનેક વિચિત્રતાઓમાંની મુખ્ય ગુણ-પૂજકરૂપિ અને તેને પુષ્ટિ આપતા પૂર્વાચાર્યોના કથનો, જિનેશ્વરનો દેવળ નામસ્મરણથી ભવબ્રમણનો અંત, દેવદેવીનું આરાધન કરવા જતાં દસાઈ પડતાં મુઘ્ઘજનો, વેવલા ભક્તોની સક્કામ ભક્તિ વગેરે-મનન-પૂર્વક વિચારણા કરવા જેવી બાબતોને અંગે, મહાન વિચારપૂર્વક

વિશાળ જૈનદૃષ્ટિથી, અદ્ભુત-રહસ્યપૂર્ણ-શાસ્ત્રીય સમજણ આગળ કરીને પૂર્ણ ગંભીરતાથી ચર્ચવામાં આવેલ છે.

નવકારમંત્રના આગમન અંગે-તેના અધિકારી કેાણુ ? તે ક્યારે ? કેત્રા રથજે ? કેટકેટલી તૈયારીઓ અને અપેક્ષાપૂર્વક ?-આ બધા પ્રશ્નોને અંગે કલિકાલ સર્વગ્રામી હેમચંદ્રાચાર્યનું સ્વાનુભવસીદ્ધ કથન ટાંકવામાં આવેલ છે અને તેથી જાદિરાત્મા, અંતરાત્મા અને પરમાત્માની સાચી જોણખ થાય છે તથા ઉદારસીનતામાંથી અમનરક્તા, તેનાથી આત્મજ્ઞાન અને તેથી અંગીમ મોક્ષસુખ કઈ રીતે પ્રકટ થાય તે સમજાવવામાં આવેલ છે.

યોગદૃષ્ટિએ મહામંત્રનું ઉદ્દ્યોધન, આધિભૌતિક અને અધ્યાત્મિક વિચાર પરંપરા, પહેલીનું વલણ શારીરિક(ઇન્દ્રિય)સુખ તરફ ત્યારે બીજીનું વલણ આત્મસુખ તરફ, સામ્યવાદ-સમાજવાદ-લોકશાસનવાદ વગેરે વાદોમાં અધ્યાત્મવાદની શ્રેષ્ઠતા, પાત્રિમાત્વ અને પૌર્વાત્ય (આર્ય)પ્રજ્ઞના વલણોનો મુકાબલો, વૈદીક-બૌદ્ધ અને જૈન સંસ્કૃતિની આધ્યાત્મિક સુખ માટેની કટપના અને તેના ઉપાયો માટેની ત્રણેની એકતાનતા, વિધવિધ દૃષ્ટિએ નવકારમંત્રની સર્વોપરીતા અને ઉપકારીતા, જૈન દર્શનમાં કર્મવાદનું અતુલ મહાત્મ્ય પ્રકટ કરતું વિપુલ સાહિત્ય વગેરે અતોક બાબતોનું ત્રિજુવટથી ઉદ્દ્યોધન કરવામાં આવેલ છે.

ઉપરોક્ત બીનેચનથી સહેજે સમજી શકાય તેમ છે કે આ લઘુ પુસ્તિકાને ઊંડી વિચારણા અને મનનપૂર્વક એકથી વધારે વખત શાંત ચિત્તે વાંચી જવાની જરૂર છે.

પ્રાચીન-અર્વાચીન ઉચ્ચ કેળવણીથી વિમૂખીત, અદ્ભુત અનુભવસિદ્ધ અને સર્વગ્રાહી દૃષ્ટિથી બીજા બીજા વિચારસરણી આગળ કરી, નવી નવી દિશામાં અપૂર્વ પ્રકાશ પાડતા પૂજ્ય શ્રી કેદારનાથજી અને વિદ્વાન વિચારક તેમજ સાક્ષર શ્રી મયરૂવાળા જેવા સિદ્ધહરત લેખકો તરફથી

પ્રગટ થતાં “વિવેક અને સાધના” જેવા વિપુલ ધાર્મિક સાહિત્યમાં ઉચ્ચ સ્થાન ભોગવતા પુસ્તકોનાં વાંચનથી વાચક અધુરોને જે આનંદ અને તૃપ્તિ મળે છે—તેમની અસાધ્યતાને જે સતોષ થાય છે—તેમનાં જ્ઞાનમાં જે વૃદ્ધિ થાય છે—આચાર અને વિચારમાં જે સુરક્ષા—પ્રેરણા મળે છે તેવા આનંદ અને સતોષ, તૃપ્તિ, જ્ઞાનવૃદ્ધિ અને પ્રેરણા દાણમાં જુદી જુદી જૈન સંસ્થાઓ તરફથી પ્રગટ થતાં વિધવિધ પ્રકાશનોથી, થોડા અંશે પણ વાંચકોને થાય છે કે કેમ તે એક વિચારણીય પ્રશ્ન છે.

સસ્તી પ્રતિષ્ઠા, માન-પ્રસીદ્ધિ અને પ્રાર્થિની બુખને જ સંતોષવા, તરફ જેટલું ધ્યાન અપાય છે—પુસ્તકોના ગેટ-અપ, કદ, કવર, બાઈન્ડિંગ, સુંદર-સુશોભીત ચિત્રો વગેરે તૈયાર કરાવવા પાછળ જેટલું ધ્યાન અપાય છે, તેટલું ધ્યાન તેની અંદરની વસ્તુ—પ્રાણુ—આત્માની પસંદગી કરવા તરફ તેમ જ અર્વાચીન વિચારક વાચક અધુરોની વ્યાજબી જરૂરિયાત તરફ તેમ જ તેમના વૃદ્ધિ પામતા જતાં-ખીલતા જતાં વાંચન શોખને સતોષ આપવા તરફ અપાવું નથી. ઉચ્ચ કક્ષાના કેવળ વિદ્વદ્ભોગ્ય પ્રકાશનો માટે ખાસ આયદ નથી, પરંતુ ખુલ્લું સમાજને, જે પ્રકાશનો વાંચતાં રસ પડે, કેવળ કપાટને શોભાવે ન બતાવી દેતાં તેને ફરી ફરી વાંચવાનું મન થાય, જીવન સુધારણા માટે જે વાંચન ખાસ મહત્વનું અને ઉપયોગી થઈ પડે અને તેથી જ તેને માટેની રૂપી સદા જીવંત રહે અને વધતી જાય તેવા સરલ, ઉદ્દેશ્યક, પ્રેરણાદાયી પ્રકાશનો દાણનો વાંચક વર્ગ માગી રહેલ છે—અને તેથી તેવા પ્રકાશનો માટે પ્રકાશક સંસ્થાઓને અને સાક્ષરોને ખાસ વિનંતિ કરવામાં આવે છે.

આવી પરિસ્થિતિમાં આ નાનું સરખું પુસ્તક અહ્યાં પહોંચી કંઈક નેવી વાત પાડે એવી જાવના વધારે પડતી નથી.

‘જીવનને સાર્થક અને ધન્ય બનાવતા સદ્વિચારો’ને ‘સંપ્રદીત વચનામૃતો’ રૂપે આ પુસ્તકમાં સ્થાન આપવાનું યોગ્ય ધાર્મિક છે તેમ જ

‘લોકિત અને સમાજ’ વિષયક નિબંધ, માસિક માટે લખાયેલ તેને પણ દંદક વધારે રચાયો સ્વરૂપ આ પુસ્તક દ્વારા મળે છે અને તેથી આપણા રાજવામાં આવે છે કે મુગ વાંચકોને તે આવકારપાત્ર થઈ પડશે. આ ગણતરીએ તેના અંગ્રંથમાં આ સંક્ષિપ્ત પ્રસ્તાવનામાં ખાસ ઉલ્લેખ કે વિશેષ બીલેચન કરવાની જરૂર ધારતો નથી.

મારા પ્રથમના જે પુસ્તકોના પ્રકાશનની બાબત આને દેખરેખ બદલ ત્રીસથી પાંત્રીસ ટકા જેટલી મોટી રકમનું ખર્ચ કર્યા છતાં પણ તેમાં ઘણી કીલ થયેલ તેમજ મુદ્રીકીંગની ઘણી ભુલો રહી ગયેલ છે અને તેથી આ પુસ્તકનું પ્રકાશન મારી સીધી દેખરેખ નીચે કરવામાં આવેલ છે અને તેમાં મને ‘સાધના મુદ્રણાલય’ની પુરતી મદદ મળી જવાથી તેના મેનેજરનો આભાર માનવાની તક જતી કરી શકતો નથી.

સાહ્યવિશારદ, નિષ્ક્રાંત-વિદ્વાન વાચક અંધુઓ આ લેખોમાંની કોઈ મુદ્દી કે રખસના તરફ મારું ધ્યાન જોવાનો કૃપા કરશે તો તે માટે તેમનો સદાનો ઋણી રહીશ. બાલ્યકાળથી જ કંઈક ધાર્મિક સંસ્કારોને લઈ હૃદયનો ડંખ અને ભવબીજતા અનુભવતો હોવાથી જાહેરમાં પણ જુલ હમુલ કરવામાં મને લેણમાન સંકેત નથી.

આ પ્રસંગે ‘મેરીટી ટ્રસ્ટ ફંડ’ના પ્રયોજકોએ, આ નિબંધ લખવાની અને તે માટેની પૂર્વ તૈયારી માટે કંઈક અભ્યાસ કરવાની પણ સુલામ તક આપ્યા બદલ તેમનો આભાર માનવાની રજા લઉં છું, એ જ અભ્યર્થના.

સં. ૨૦૦૮ ના ચોથ શુદ્ધ ૫ }
તા. ૧-૧-૫૨ }
ભાવનગર-માણેકવાડી ૪૨૦ }
નિર્મળ ચંદ્રકુંજ

વકીલ ન્યાયચંદ લક્ષ્મીચંદ
બી. એ., એલ. એલ. બી.
નિવૃત્ત એજન્સી વકીલ

જીવન સિદ્ધિ

“માનવજાતિની સર્વાંગી ઉન્નતિ વિશે તાલાવેલી, જ્ઞાનની અભિરૂચી, પ્રાણીમાત્ર વિશે પ્રેમ, દુષ્ણિયાને વિશે ક્રૂરતા, પવિત્રતા, સંયમ અને સદ્ગુણો તરફ સ્વાભાવિક વલણ, પોતે કષ્ટ વેડીને બીજાઓને સુખી જોવાની ઇચ્છા, જીવનસિદ્ધિ વિશે મહત્વાકાંક્ષા, પ્રવલનના સાતત્ય માટે જરૂરી ચીવટ, શોધક-પણું, ધૈર્ય, શાંતીઈ વગેરે અનેક પ્રકારની પાત્રતા જોનામાં હોય તેને માટે આ મુશ્કેલ નથી. અને સીધી મહત્વનો મુણ મંથરનિષા છે. તે જોનામાં હશે તેને કશું જ મુશ્કેલ નથી. કોઈ પણ સિદ્ધિ આપજે સંકલ્પશક્તિથી સિદ્ધ કરી શકતા હોઈએ તો પણ, સર્વ શક્તિનો અને સર્વ સામર્થ્યનો અનંત ભંડાર જે પરમાત્મા તેની પાસેથી જ કોઈ પણ શક્તિ આપણામાં સંચરે છે અને આવિર્ભાવ પામે છે. તેના પરની નિષા વિના આપજે તે અનંત શક્તિમાંથી આપણા પોતાનામાં કોઈ પણ વિશિષ્ટ શક્તિ લાવી શકતા નથી, તેમ જ ધારણ પણ કરી શકતા નથી. એટલા માટે પોતાનો કુલ અવંકાર ફેંટી દઈને, પોતાપણું ભૂલી જઈને નમ્રતા, અનન્યતા અને એકનિષ્ઠાથી આપજે વિષયશક્તિ સાથે સમગ્રસ મહત્ત્વથી તે તોમાંથી જ આજન ઉપર પ્રાપ્ત થનારી મહાજ્ઞાનમતિમા આપણામાં સંકલ્પીત જ્ઞાનની અને શક્તિની સ્ફુરણ અને સંચાર થવા વિના નહિ રહે. જીવનની બધી સિદ્ધિનું સૂત્ર આમાં જ છે.”

ॐ परमात्मने नमः ॥

श्री नवखंडा पार्श्वनाथाय नमः ॥

प्रभावशाली

श्री नमस्कार महामंत्र

नमस्कार समो मंत्रः, शत्रुंजय समो गिरिः ।

वितराग समो देवो, न भूतो न भविष्यति ॥

“श्री नमस्कार महामंत्र”ના અત્યંત મહત્વના વિષય ઉપર, વિધિવિધ
અને કાનેક દૃષ્ટિએ જોઈને તેમ જ જીનેતર વિદ્વાન લેખકો તરફથી ચર્ચા-
વિચારણા કરવામાં આવે અને તેને પરીણામે
લેખનો ઉદ્દેશ સમસ્ત દુનિયાભરની તમામ પ્રજાઓમાંની,
સુનિશ્ચિત લક્ષ્યમિત્ર ધરાવતી-કંઈક સંસ્કારી
વ્યક્તિઓને પોતાના લક્ષ્યમિત્ર તરફ આગળ અને આગળ વધવામાં-
નિર્ણિત કુચ-કદમને આગળ ધપાવવામાં અનેક રીતે પ્રકાશ પાડતું-
વિશાળ તેમ જ ઉંડું માર્ગદર્શન મળે તે ગણતરીએ, ઉપરોક્ત નિર્ગંધના
દીર્ઘદર્શી પ્રયોજકોએ એક સર્વદેશીય મ-ચ તૈયાર કરી, તેને પ્રકટ કર-
વાની ભાવના વ્યક્ત કરી, ખાસ સહકાર માગવાથી, નિર્ગંધના વિવરણ
ક્યાં ઉચ્ચતમ મહત્વતા અને ક્યાં લેખક તરીકેની અશક્તિ તેમ જ
અકપ વિષયામતિ અને મંદબુદ્ધિ વગેરે અનેક પ્રકારની ત્રુટીઓનો તેમ જ
જલ્દાવસ્થાના કારણે અનેક શારીરિક અગવડોનો ખ્યાલ નહિ કરતાં આ .

વિધાન કે સમારંભનો આરંભ કરતી વખતે સારા-માફક કામે પ્રવાહ્ય-યાત્રા પ્રસંગે, લગ્ન મહોત્સવ પ્રસંગે તેમ જ ‘મરણે વા મતિ સા ગતિ’ એ મુત્તને સાર્થક કરતા અનેક દૃષ્ટિઓ અને કથાનકો નજર સન્મુખ રાખી મૃત્યુ સમય તદ્દન નજીક જાણતાં પુણ્યપ્રકારાનું રતવન તેમ જ ખીળ અનેક ધાર્મિક રતવનો-સન્ન્યાસો અને લગ્નનો ઉપરાંત વારંવાર નવકારમંત્રનું રમરમ્ય કરાવવામાં આવે છે અને જુના વસ્ત્રો (શર્ણુ ચરીર) તથા નવા વસ્ત્રો ધારણ કરવાની તૈયારી કરતા જીવાત્માનું આગામી જીવન સુધારવાના ઉમદા આશયથી, પૌદ્ગલિક પદાર્થોની વાસનાઓમાં તેમ જ સગા-સંબંધીઓની મોહજનન અને માયાના બંધનોમાં જીવાત્મા અટવાઇ ન પડે તે ખાતર, તેની નજીકના રેત્તી-સંબંધીઓ તેનો મૃત્યુ સમય સુધારી ભેવા વિવેકપૂર્વક જનતો પ્રવાસ કરે છે.

સ્વર્ગ કે વૌહી કે અન્ય કાંઈ એરી જનનવરોના હંસથી થતા મૃત્યુ પર્વતના ત્રાસમાંથી બચવા માટેના સામાન્ય મંત્ર-તંત્રમાં તેમ જ આધિ-આધિ કે ઉપાધિના અનેક પ્રકારના ત્રાસ-નવહારનું સ્થાન જનક ખરીલામોથી ઉગરી જવા માટેના તેમ જ અનેક પ્રકારના આર્થિક કે જીવન દુન્યવી લાભોની પ્રાપ્તિ માટે કે સામાન્ય ઈષ્ટ સિદ્ધિથી માંડીને તે સુવર્ણસિદ્ધિ પર્વતના, પ્રયોગોમાં-જે કંઈ મંત્ર-તંત્ર-જપ વગેરેનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે તે તમામ મંત્રોમાં નવકાર મહામંત્રનું સ્થાન કંઈક અપ્રતિમ અને અનોખું જ છે.

આ મહામંત્રથી-તેની વિવેકપૂર્વકની વિધિસર આરાધનાથી સામાન્ય દુન્યવી, વૌહીક કે આધુનિક જીવનમાં જે કંઈ ફળપ્રાપ્તિ અગર તો લાભદાયક સિદ્ધિ હાથ વેંતમાં આવી પડે તે મોક્ષપ્રાપ્તિ એ જ ઉપરાંત ઉત્તરોત્તર સાચત મોક્ષ સુખની પ્રાપ્તિ પરમ ધ્યેય પણ સુતર અને સુલલ યજ્ઞ પડે છે, એટલે વિચ-સુષુ-વિવેકી સન્નજનોએ આ મહામંત્રની આરાધના કરતી વખતે અનિત્ય-મર્યાદિત-ક્ષણિક સુખ પુરતા ફળપ્રાપ્તિ માટે જ

પોતાનું લક્ષ્ય કેન્દ્રિત નહિ કરતાં નિત્ય-અવિચળ-શાશ્વત-પરમ કલ્યાણકારી
મોક્ષ સુખ અને અખંડાનંદ-સદ્વિદ્યાનંદ-સાદિઅનંત શીવ સુખને જ
પોતાનું મુખ્ય લક્ષ્ય અને ખેડ બનાવવું જોઈએ. આવા પરમ ધ્યેયથી
મરણાંત કષ્ટે પણ પતીત થવું જોઈએ નહિ.

ઉપરોક્ત પરિસ્થિતિમાંથી વીપરીત પરિસ્થિતિમાં ફસાઈ પડવાનું
થાય તો તે દેવળ કુલ્લક-સામાન્ય દુન્યવી લાભ ખાતર-નજીવી કીમતના
ફળની પ્રાપ્તિ માટે અમુલ્ય ચિંતામણી રત્નને
આરાધન ઘણું જ કાગડાને ઉડાડવા માટે ફેંકી દીધા જેવું થાય
સહેલું અને સુતર અને તે ઉપયોગપૂર્વક કામ કરતા વિવેકી સજ્જનને
કાંઈપણ રીતે પાલવે નહિ. આ મહામંત્રની
આગધના માટે કાંઈ મોટું જોખમ ખેડવાની, ઉત્તર સાધક મેળવવાની
અને તેને આડું આવળું સમજાવી કંઈક લાલચમાં ફસાવી તેને લોભી
દેવાની, નરમેધ-અશ્વમેધ કે અન્ય કાંઈ પ્રાણીના હિંસાપૂર્ણ વસ-
યાગની, પ્રજાળ જ્વલીત પંચાગ્નિ વચ્ચે બેસીને કે ધખતી શીલા ઉપર
આસન જમાવીને તપ કરવાની કે તેવા કાંઈ હડયોગના પ્રયાગો
કરવાની કે ઉંધે મરતકે ગાડ ઉપર સટકીને કે બીજી કાંઈ રીતે કટલાવક
નપશ્વર્ગનો સાધનાની કે જમીનમાં ઉડો ખાડો ફગી તેમાં પેસી અમુક
કાળ પર્વત સમાધિ ધારણ કરવાની અરુર તો અત્યંત દ્રવ્યભોજીની
દૃષ્ટિએ જીવનપ્રાણ સમા મણાતા ધનનો પ્રુષ્ઠળ વ્યય કરવાની જરૂર
લેણ માત્ર નથી.

આ મહામંત્રની સાધના માટે હૃદયની શુદ્ધિપૂર્વકની વિશુદ્ધ જાવનાથી
પ્રતિદિન ચાંત ચિત્તે તેનો જાપ કરતા ગદી-તેનું અગળ કરતા ગદી,
તેના પ્રત્યેક પદનો વચાર્થ ભાવાર્થ અને મંત્રીર
સાધના કેવી રીતે ગદ્યપૂર્ણ સવિસ્તર મૂલર્થ સમજ સર્જ, પંચ-
હરવી પરમેષ્ઠિના એકમે ને આઠ વિશિષ્ટ ગુણોની વિશુદ્ધ
ગુણમાદક શુદ્ધિયો ઉઠી તથરપદો વિચારખા કરતા

રહી, તે તમામ સદ્ગુણો ક્રમે ક્રમે વધતા જતા અંશે પોતાની કૃતિમાં-
વાવત જીવનના અંત પર્વત પોતાની હંમેશની દીનચર્યામાં ખનતા
પ્રવાસે-દરદોષ ઉપાયે સંપૂર્ણ આદ્યપૂર્વક ઉતારતા રહેવાની જરૂર છે.
આ મહામંત્ર પ્રત્યેક જૈન વ્યક્તિને તો સુચાત અને સુવિદિત જ છે.
પરંતુ જોનેતર ભાઈઓને તેના યથાર્થ ખ્યાલ આપવા માટે અહીં તેના
શબ્દાર્થ સાથે તેની રજુઆત કરવાનું ઉચીત ધારવામાં આવે છે.

નવકાર મંત્ર અને તેનો શબ્દાર્થ

૧ નમો અગિદંતાયુ-અગિદંત(ભગવાન)ને નમસ્કાર. ૨ નમો
સિદ્ધાયા-સિદ્ધ(ભગવાન)ને નમસ્કાર. ૩ નમો આપરિયાયુ-આચાર્ય
(મહારાજ)ને નમસ્કાર. ૪ નમો ઉપજ્ઞાયાયુ-
મુળ પાઠ અને ઉપાધ્યાય(મહારાજ)ને નમસ્કાર. ૫ નમો સોએ સન્ન-
શબ્દાર્થ સાધુયુ-લોકમાંના સર્વ સાધુ(મહારાજાઓ)ને નમ-
સ્કાર. ૬ એ સો પંચ નમુકારો-એ પાંચ નમસ્કાર.
૭ સન્ન પાવપણાસળો-સર્વ પાપનો નાશ કરનાર (છે). ૮ મંગલાયુ-ય
સન્નેસિ-સર્વ મંગલોમાં. ૯ પદમ હવધ મંમલ-પહેલું મંગળ છે.

અગિદંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુરૂપ પંચ પરમેષ્ટિને
નમસ્કાર સર્વ પાપનો નાશ કરનાર અને સર્વ મંગલોમાં પહેલું
મંગળ છે. આ નવકાર મંત્રના માર્ગથી સૂત્રનું
સંક્ષિપ્ત સંસ્કૃત સંક્ષિપ્ત સંસ્કૃત સૂત્ર “નમોઽર્હસિદ્ધાચાર્યો-
પાઠ અને મંત્ર- પાધ્યાય સર્વ સાધુભ્યઃ” ગણી શકાય. આ ‘પંચ
બીજ-મંત્રાક્ષરો પરમેષ્ટિના-અગિદંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય
અને સાધુ-ના પહેલા પહેલા અક્ષરો નોડવાથી
‘અસિઆહિસા’ પણ મંત્રરૂપ બની જાય છે અને તેની સંધિ કરવાથી
પ્રણવ મંત્ર રૂપ-ઓં-શબ્દ થાય છે અને તેનો સાંત ચિત્તે, પવિત્ર

વાતાવરણમાં, સંપૂર્ણ ગંભીરતાપૂર્વક ઉચ્ચાર કરવાથી—હર્ષોત્સાહમિત્ર
 ભાવના સાથે ધ્વનિ કરવાથી, ધર્મની દૃઢ શ્રદ્ધા-
 ઉચ્ચાર માત્રથી વાળા—પરમ શ્રદ્ધાળુ ભક્ત હૃદયના સર્વ તાર
 થતાં અનુભવ ઝલ્લઝલ્લી ઉડે છે અને પરમ આનંદ અને ઉદ્ધાસ-
 અને આત્મસ્વરૂપ- પૂર્વક સ્વૈરવિહારી બની જઈ, ઉચ્ચ—ઉચ્ચતમ
 પમાં રમણતા દિશા તરફ પરમાત્માએ નિર્દેશીત મોક્ષમાર્ગ તરફની
 પ્રયાણયાત્રાના પગરણ મંડાતા હોય તેવો કંઈક
 આછો—આછો અનુભવ થતો હોય તેમ જણાય છે. આવા પ્રકારના
 અનુભવમાં પ્રતિદિન વૃદ્ધિ થતી રહે—અને સાથે પરમ વિવેકપૂર્વક
 આત્મસ્વરૂપમાં રમણતા જાગ્રત થતી જાય તે માટે અગધુત યોગી શ્રીમાન
 આનંદધનજીના અગ્રેષ્ઠ સ્તવનો અને ભજનોમાં અનુભવ મિત્ર તરીકે
 આગળ કરવામાં આવેલ ‘અનુભવ’ પ્રત્યેક મોક્ષાભિલાષી જીવાત્માના
 સાચા મિત્ર અને પરમ શુભેચ્છક—માર્ગદર્શક ભોમીયાની ગરજ સારે કોઈ
 ભાવના અને તમજા સૌ કોઈ વિચારશીલ—વિવેકી સત્જનને હોવી જોઈએ.

ઉપરોક્ત નવકારમંત્રમાં અગ્નિદંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને
 સાધુરૂપ પંચ પરમેષ્ઠિનો જે નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે તેના પ્રત્યેકના
 અનુક્રમે બાર, આઠ, છત્રીસ, પચીસ અને સત્તાવીસ મળી એકસો ને
 આઠ ગુણુ આગળ કરવામાં આવેલ છે; તે પ્રત્યેક
 પંચ પરમેષ્ઠિના ગુણુ ઉપર સામાન્ય રીતે ક્ષાધ નિષ્ચુત વીવેચક
 અનંતાગુણો પૈકી તરફથી પુનરૂક્તિ દોષ ટાળીને તેમ જ સુસંગતતા
 ૧૦૮ વિશિષ્ટ ગુણો જાળવીને રાજના એક કલાક માત્ર વીવેચન કરવામાં
 આવે તો પણ મહીનાના મહીના વીતી જાય અને
 તેને પુસ્તકારૂઢ કરવામાં આવે તો એક સુંદર દળદાર પુસ્તક તૈયાર થઈ
 શકે, તે જોતાં આ નિબંધમાં તેનો માત્ર નામ—નિર્દેશ કરીને જ સંતોષ
 નવામાં આવે છે.

કેવળતાન પામીને લાન્વ છવોને જોધ દેતા અમર જોધ દેવાને વિચરતા તીર્થ કર મહારાજા-તે શ્રી અરિહંત તેમના આર ગુણ નીચે પ્રમાણે:-

૧ અશોક વૃક્ષ-બાં બગવાનનું સમવસરણુ રચાય ત્યાં બગવાનના દેવથી પારગણું આસોપાલવનું વૃક્ષ દેવતા રચે છે તેની નીચે બેસી બગવાન ધર્મોપદેશ આપે છે.

અરિહંતના ૨ સુરપુષ્પરુદ્ધિ-એક ચોજન પ્રમાણુ સમવસરણુ બ્રહ્મા જળ-સ્થગમાં ઉત્પન્ન થયેલાં સુગંધી પંચવર્ણી સમિત કુસોની વૃદ્ધિ દીપ્ત્ય પ્રમાણુ દેવતા કરે છે તે.

૩ દિવ્ય ધ્વનિ-બગવાનની વાણીને માલકોષ રાગમાં પીણા-વાંસળી આફ્રિકના સ્વરથી દેવતા પુરે છે તે.

૪ ચામર-રત્નજડીત સુવર્ણની ઠાંડીવાળા ચાર જોડી સ્વેત ચામરો સમવસરણુમાં દેવતાઓ બગવંતને વીંચે છે તે.

૫ આસન-બગવંતને બેસવાને રત્નજડીત સુવર્ણમય સિંહાસન દેવતાઓ સમવસરણુમાં રચે છે તે.

૬ બામંડળ-બગવંતના મસ્તકની પાછળ શરદ રૂપના સૂર્યના કીરણુ જેવું ઉમ તેજવાળું બામંડળ (તેજનું માંડણું-ચક્ર) દેવતા રચે છે તે બગવંતના તેજને પોતાના તેજમાં સંકરી લે છે. તે ન હોય તો બગવંતના ઉમ-તેજસ્વી મુખ સામું જોઈ શકાય નહિ.

■ દુંદુભી-બગવંતના સમવસરણુ વખતે દેવતાઓ દેવ દુંદુભી વગેરે વાણીને વગાડે ■ તે-એ એમ મુચવે છે કે હે બાન્વ છવો, તમે શીવપુરના સાર્થવાહ પુણ્ય આ બગવંતને સેવો.

૮ ડગ-સમવસરણુમાં બગવંતના મસ્તક ઉપર, ઉપરા ઉપર શરદરૂપના ચંદ્રપુણ્ય ચિન્તણ અને મોતીના હારોએ સુશોભીત વણુ ત્રણ ડગો દેવતાઓ રચે છે તે એમ મુચવે છે કે બગવંત સમવસરણુમાં

પૂર્વાભિમુખ બેસે છે અને બીજી ત્રણ દીશાઓમાં ભગવંતના જેવા ત્રણ પ્રતિર્જિઓ દેવતાઓ સ્થાપે છે તેથી બાર છત્ર સમવસરેણુમાં હોય છે એ એમ સૂચવે છે કે ત્રણ ભુવનના સ્વામિ એવા આ ભગવંતને, હે ભગ્યો, તમે સેવો.

સમવસરણુ ન હોય ત્યારે પણ આઠ પ્રાતિદ્યર્ષ તો હોય જ છે.

૯ અપાયાપગમાતિશય—અતિશય એટલે ઉત્કૃષ્ટતાવાળા—વિશિષ્ટ ચમત્કારવાળા ગુણ—ઉપદ્રવનાશ અતિશય. અપાય એટલે ઉપદ્રવ અને અપગમ એટલે નાશ. આ બે પ્રકારના છે.

(અ) સ્વાશ્રયી એટલે પોતાના સંબંધમાં અપાય એટલે ઉપદ્રવનો દ્રવ્યથી અને ભાવથી નાશ કર્યો તે દ્રવ્ય ઉપદ્રવ—તે સર્વ રોગો—આ પોતાને ક્ષય થઈ ગયા હોય છે.

ભાવ ઉપદ્રવ—અંતરંગ અદાર દુષણોનો નાશ કર્યો છે, તે નીચે મુજબ:-

(૧) દાનાંતરાય. (૨) લાભાંતરાય (૩) ભોગાંતરાય (૪) ઉપ-ભોગાંતરાય. (૫) વીર્યાંતરાય (૬) હાસ્ય. (૭) રતિ. (૮) અરતિ. (૯) લપ (૧૦) શોક. (૧૧) ભુગુપ્સા—નિંદા (૧૨) કામ. (૧૩) મિટ્વાત્વ (૧૪) અજ્ઞાન. (૧૫) નિદ્રા. (૧૬) અવિગતિ. (૧૭) રોગ. (૧૮) દેવ.

(બ) પરાશ્રયી અપાયાપગમાતિશય એટલે જોનાથી પારકા ઉપદ્રવ નાશ પામે એટલે જ્યાં ભગવંત વિચરે ત્યાં દરેક દિશામાં મળીને સવાસો યોજન સુધીમાં પ્રાપ્ત રોગ, મરદા, વૈર, અતિવૃદ્ધિ, દુઃકાળ આદિ થાય નહિ.

૧૦ ચાનાતિશય—જોનાથી ભગવાન, લોકાલોકેષુ સ્વરૂપ સર્વ પ્રકારે જાણે છે તે—કારણ કે તેમને કેવળજ્ઞાન થયેલું છે એટલે કંઈ પણ અજ્ઞાન તેમને રહેલું નથી.

૧૧ પૂજાતિશય-જેનાથી શ્રી તીર્થંકર સર્વપૂજ્ય છે એટલે વાગવંતની પૂજા રાગન, ચક્રવર્તી, બ્રહ્મદેવાદિ, દેવતા, ઈશ્વરિયક દેવ છે અગર દેવતાની અભિલાષ રાખે છે.

૧૨ વચનાતિશય-જેનાથી શ્રી તીર્થંકરની વાણી, દેવ, મનુષ્ય, તિર્થંચો પોતપોતાની ભાષામાં સમજી શકે છે કારણ કે તેમની વાણી સંસ્કારાદિક ગુણવાળી છે. આ વાણી ૩૫ ગુણે દરી સદીત છે.

સિદ્ધ ભગવાનના આઠ ગુણ

૧ અનંત જ્ઞાન, ૨ અનંત દર્શન, ૩ અવ્યાગ્રાધ સુખ, ૪ અનંત આરિત્ર-સ્વસ્થભાવમાં સદા અવરિયત રહે તે જ ત્યાં સિદ્ધના આઠ ગુણ આરિત્ર છે, ૫ અક્ષય રિયતિ, ૬ અરૂપીપણું, ૭ અગુરુ સધુ, ૮ અનંત વીર્ય.

આચાર્યમહારાજના છત્રીસ ગુણ

(૫) પાંચ ઇન્દ્રિયોના ૨૩ વિષય તે સંવરનાર તેથી ૫ ગુણ.
(૬) ભક્તચર્યની નવ પ્રકારની ગુપ્તિ એટલે શિષ્યની નવ વાકોને જાળવી રાખે-અખ કીત રાખે તેથી ૯ ગુણ. (૪) કોધ-આચાર્યના માન-માયા અને લોભ એ આર પ્રકારના ક્યાલથી છત્રીસ ગુણ રહીત-તે ૪ ગુણ. (૫) પ્રાણાતિપાતવિરમણ વ્રત, મૃષાવાદવિરમણ વ્રત, અદત્તાદાનવિરમણ વ્રત, મૈયુનવિરમણ વ્રત, પરિગ્રહવિરમણ વ્રત-એ પાંચ મહાવ્રતના ધારક-એ ૫ ગુણ. (૫) જ્ઞાનાચાર, દર્શનાચાર, આરિત્રાચાર, તપાચાર, વિર્યાચાર-એ પાંચ આચારના પાળનાર. (૮) દુષ્ટો સમિતિ, ભાષા સમિતિ, એકપણા સમિતિ, આદાન નિષેષણા સમિતિ, પારિગ્રાપનિક્ષ સમિતિ-એ

પાંચ સમિતિ, મનગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ, કાવગુપ્તિ એ તથા ગુપ્તિ મળી અષ્ટ પ્રવચનમોતાના આઠ મળી છત્રીસ ગુણ થાય છે.

ઉપાધ્યાય મહારાજના ૨૫ ગુણ

૧૧ અંગ-તે આચારંગ, શ્રુતગંગ, ઠાણંગ, સમવાયંગ, ભગવતી, શાતા-ધર્મકથા, ઉપાસક દર્શંગ, અંતગડ દર્શંગ, અનુત્તરોત્તરાર્થ, પ્રશ્ન વ્યાકરણ. વિપાક-એ ૧૧ અંગ અને ૧૨ ઉપાધ્યાયના ઉપાંગ-તે ઉત્તરાર્થ, રાય પમેણી, શ્રવાભિગમ, ૨૫ ગુણ મનવણા, જંભુદિપ પત્તિ, ચંદ્રપત્તિ, મૂર્ધપત્તિ, કપિયા, કપ્પવડસિયા, પુષ્કિયા, પુષ્ક ચૂલિકા, વન્દિ દર્શંગ-એ બાર ઉપાંગને બળે-મળ્યાવે તથા ૨-ચરણ સિત્તરિ અને કરણ સિત્તરિને પાળે.

સાધુ મહારાજના ૨૭ ગુણ

(૧)-ઉપશક્તિ પાત્ર મદાવ્રત અને હર્ષ ગતિભોજનવિરમણ વ્રત એ ૭ વ્રતને પાળે તેથી ૭ ગુણ. (૧)-પૃથ્વીકાય, અપૃકાય, તેઉકાય, વાયુકાય, વનગ્ધપતિ અને ત્રસકાય એ ૭ કાયના સાધુના ૨૭ ગુણ જીવેલી ગ્યા કરે. (૫)-પાંચ ઇન્દ્રિયોનો નિમગ્ન, ૧૮ લોભનો નિમગ્ન, ૧૯ ક્ષમાનું ધારણ, ૨૦ ચિત્તની નિર્મળતા રાખવી તે, ૨૧ ત્રિશુદ્ધ રીતે વસ્ત્રોની પડિલેદણા કરવી, ૨૨ સંવત્ર ચોખ્ખા પ્રવ્રત રહેવું (પાંચ સમિતિ, ત્રણ ગુપ્તિ આદરવી, નિગ્ર, વિક્રયા અને અવિવેક તજવાથી), ૨૩ અકુશળ મનનો સંરોધ જોડતે માણ માર્ગે જતાં અટકવું-મનને મોકવું, ૨૪ અકુશળ વચન સંરોધ, ૨૫ અકુશળ કાયાનો સંરોધ, ૨૬ શીતાદિ પરિપદ સદન કરવા, ૨૭ મગ્ન્યાદિ ઉપસર્ગ સદન કરવા.

એ પ્રમાણે અર્ચિતના ૧૨, સિદ્ધના ૮, આચાર્યના ૩૬, ઉપાધ્યાયના ૨૫ અને સાધુના ૨૭ મળી કુલ ૧૦૮ ગુણ. પંચ પરમેષ્ઠિના જાગૃવા અને તેમાં જ નવકારમંત્રનો ધ્યાનરથ દશામાં પંચ પરમેષ્ઠિના રહી, જ્યાં કરવામાં-તેનું સ્મરણ કરવામાં, પંચ ૧૦૮ ગુણની પરમેષ્ઠિના ૧૦૮ ગુણોનો યોગસંખ્યાલ નજર નવકારવાળી સ-મુખ રહે-મનમંદીરમાં તેનું સ્થાપન થાય-તે ખાતર નવકારવાળીના-માળાના ૧૦૮ માળકાની યોજના કરવામાં આવી હોય એમ સમજવું છે.

પ્રાચે સાધુદશામાંથી જ ઉત્તરોત્તર હેવટની સિદ્ધ દશા પ્રાપ્ત થઈ હોવાથી ઉપરોક્ત ૧૦૮ ગુણોના અને તે ગુણોમાં અંતર્ગત રહેલા તમામ અનંતાનંત ગુણોના ભાજક-સર્વગુણસંપન્ન સિદ્ધના જીવોને કદાપી શકાય પરંતુ સકળ કર્મ ક્ષય થવાથી હવે તેમને વિશેષ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવાની ન રહેતી હોવાથી, પુનરપિ જનનં પુનરપિ મરણં-ની પરિસ્થિતિથી તેઓ પર હોવાથી-જ્ઞાનાનંદમાં જ લીન રહેવાનું હોવાથી-અનંત વીર્ય અને અનંત શક્તિ હોવા છતાં પણ તેમને ફેરવવાની ક્ષેષ માત્ર જરૂર ન રહેતી હોવાથી શાસ્ત્રકારોએ ઉપરોક્ત આઠ ગુણ આગળ કર્યા હોય એમ સમજવું છે. આવી પરિસ્થિતિ વચ્ચે તેઓ પરમદયાળુ, પરમકૃપાળુ હોવા છતાં પણ તેમને તેમના ભક્તજનો માટે પણ કંઈ કરવાનું રહેતું નથી તે પણ ભક્તજનોને તેઓ પરમ આલંબનરૂપ થઈ પડે (વાચો-ઉપરોક્ત દલીલની પુષ્ટિ માટે નજીકના જ સમયમાં થઈ ગયેલા-લટકાળા શ્રી મોહનવિજયજીનું રૂબરૂવજીનું સ્તવન “જાળપણે આપણુ સસનેડી, રમતા નવ નવ વેપે; આજ તમે પામ્યા પ્રભુતાઈ, અમેરે સંસાર નિવેશે-હો પ્રભુજી આલંબડે મત ખીજો”)

શ્રી અર્ચિત-શ્રી તીર્થંકર મહારાજ-કેવળજ્ઞાન થવા પછી જન્મ જીવોને ઉપદેશ માટે વિચરતા હોય છે ત્યારે હજી તેમને આર અધાતિ

કર્મ, નામ-આયુ-ગોત્ર અને અંતરાય કર્મનો શ્રી અગ્નિહોત્રનું સર્વથા ક્ષય કરવાનો ખાફી હોય છે, જ્યારે સિદ્ધ પ્રથમ સ્થાન ભગવાને તેનો ક્ષય કરી સિદ્ધિદયા પ્રાપ્ત કરેલી શા માટે? હોય છે અને શ્રી તીર્થંકર ભગવાનને ફળુ તે પ્રાપ્ત કરવાની રહે છે છતાં પણ પંચ પરમેષ્ઠિમાં તેમનું સ્થાન પ્રથમ રાખવાનું કારણ-અન્ય જીવો પ્રત્યેની તેમની આસન્ન ઉપકારીતા અને સિદ્ધ દયામાં રહેલ સિદ્ધના જીવોની સાચી ઝોગખ તેમ જ તે પ્રાપ્ત કરવાના અનેક સાધનોનું સાચું અને સંપૂર્ણ જ્ઞાન તેમનાથી થતું હોવાથી શાસ્ત્રકારોએ નવકારમ વર્માં તેમને અગ્રસ્થાને મુકેલ છે.

અત્ર સામાન્ય જ્ઞાત્રુના પ્રશ્નને ઉત્તર આપતો કુલો “ગુરુ ગોવીંદ રોનું” ખડે, કીરકું લાગું” પાવ; બલિહારી ગુરુદેવકી, અને ગોવીંદ દીઓ ખતલાય” કંઈક અંશે ઉપરોક્ત દલીલને પુટી આપે છે અને તે જ દલીલને વધારે પુષ્ટિ ઉપસર્ગકર રતવનની નોટમાંના નીચે મુજબના ઉક્તેખથી મળી રહે છે “૧ ઉવ-ઉપાધ્યાય, ૨ વિસ-એ બે અક્ષરો વડે સાધુ લેવા, સર્વ રસમય વિપવને દેખાડનાર તે સાધુઓ, ૩ ચિહ્ન-૫૬ વડે-આચાર્ય લેવા, તીર્થંકર મોક્ષ મળે છતાં જ્યાં સુધી શાસન રહે ત્યાં સુધી રહે તે અથવા તત્ત્વથી એકજ કરેલ દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયના સ્વરૂપમાં રહેવાવાળા ૪ છુલુ-૫૬ વડે અગ્નિહોત્ર લેવા, ૫ હ્રસ્વ-૫૬ વડે સિદ્ધ ભગવંત લેવા, તોહંતિ-અર્હંતિ અર્થાત્ ધાતી કર્મને અને સદ્રગ સંશયને નાશ કરે તે અગ્નિહોત્ર અને કલ્પક ગતો અર્થાત્ અપુનરાવૃત્તિમાં-મોક્ષમાં જવા તે સિદ્ધો. આ ઉવસગ્ગદર રતોત્રની દરેક ગાથાના પહેલા પદના ચબ્દ અને અર્થ એકજ કરતાં પંચ પરમેષ્ઠિને નમરકાર થાય છે. અહીં પરમેષ્ઠિનો ક્રમ આ પ્રમાણે કર્યો તેનો હેતુ એ કે મુત્ર ઉપાધ્યાયની પાસે ભળાવ તેથી પ્રથમ તેમને નમરકાર કર્યો. ઉપાધ્યાય સમીપે અભ્યાસ કરતાં સાધુઓને સદાય કરે માટે જીવે સાધુને નમરકાર કર્યો, ભગેલ મુત્રનો અર્થ આચાર્યો કહે તેથી ત્રીજે આચાર્યને નમરકાર

કર્મો, આચાર્યના ઉપદેશથી અરિહંતપણાનું જ્ઞાન થાય માટે જોયો તેમને અને અરિહંત સકળ કર્મ ખપાતી સિદ્ધ થાય તેથી પાંચમો સિદ્ધને નમરકાર કર્યો.”

સામાન્ય રીતે જોડી વિચારણા કરતાં પંચ પરમેષ્ઠિના અનંતાનંત ગુણોની કલ્પના કરી સદાય પરંતુ સાત્ત્વકારોએ અમુક દૃષ્ટિથી ખાસ-ખાસ વિશિષ્ટ ગુણોને જ, ખાળજીવોની શ્રદ્ધા અને અનંતા ગુણો પૈકી ભક્તિ સવિશેષ દૃઢ અને બળવાન યષ્ઠ આકર્ષણ ૧૦૮ની વિશિષ્ટતા વધે તે ગણતરીએ, ૧૦૮ અસાધારણ ગુણોને જ આગળ ક્યાં છે અને તે સર્વ ગુણોમાં તમામ અનંતાનંત ગુણોનો સમાવેશ થઈ જાય છે અને આપણે કેવળ ગુણ-ગ્રાહક દૃષ્ટિથી જ, તેમનું આદર્શ જીવનચરિત્ર નજર સન્મુખ રાખી, તેમનું રમરણ-મનન-કીર્તન-સ્તવન-ભજન કરવાનું રહે છે અને હલ્લની વિશુદ્ધ ભાવનાથી તેમના વિશિષ્ટ ગુણોનું ધ્યાન, ચિંતન, મનન અને વિવેકપૂર્વક વિચારણા કરતા રહી, ‘મહાજનો યેન ગતઃ સપન્થા અરમાક’ એ સૂત્રને અનુસરી તેમના જ માર્ગે-તેમણે નિર્દિષ્ટ કરેલા માર્ગે, આગળ અને આગળ અવિરત પરિશ્રમપૂર્વક પ્રયાણ કરતા રહીએ અને તેમની આરાધના અભ્યાસ કરી યથાશક્તિ-દંભેશો તેનું પાલન કરતા રહીએ, એ જ તેમની આરાધનું પાલન-એ જ તેમની આરાધનાનો સાચો ઉપાય છે.

શ્રી હરિભદ્ર સરિણ-પહેલા અષ્ટકમાં જ કહે છે કે-“યસ્ય આરાધનોપાયઃ, સદાસામ્યાસ એવ હિ । યથાશક્તિ વિધાનેન, નિયમાત્સ ફલપ્રદઃ ॥

સુવૈવચનાવદ્ધ્યાધેર્મવતિ સંક્ષયઃ । તદ્દદેવ હિ

અરિહંત કેવની તદ્દાક્યાદ ધ્રુવઃ સંસારસંક્ષયઃ ॥ સરલ ભાવાર્થ.

આરાધનાનો ઉપાય શ્રી તીર્થંકર ભગવાનોની આરાધના આગમોમાં

અને તેનું ફળ આરૂઢ થયેલી છે એટલે આમમોદારા તેમની

આરાધના અભ્યાસ એટલે કેવળ તેનું જ્ઞાન માત્ર

કંઈ ફાયદો કરતું નથી તે તો કેવળ ભારવહનરૂપ અમર તો શુદ્ધ જ્ઞાન જેવું થઈ પડે જ પરંતુ તે અભ્યાસને આચરણમાં યથાશક્તિ ઉતારવાથી જ-વર્તનમાં મુક્તિથી જ તે અવશ્ય ફળદાયી થઈ પડે છે અને

ઉત્તરોત્તર-ક્રમસર આગળ અને આગળ વધતાં જેવી જ્ઞાન અને ક્રિયા રીતે ઉત્તમ વૈદ્યાના વચનથી અર્થાત્ તેના વચનાનુ-
બંનેની સારી વર્તનથી જેમ રોગનો ક્ષય થાય છે તેવી રીતે
આવશ્યકતા મદાદેવ-તિર્થંકર ભગવાનના વચનથી અર્થાત્ તેમની
આચારાનુસારી વર્તનથી નિશ્ચય રીતે સંસારનો ક્ષય

થાય જ એટલે કે મોક્ષ સુખ મેળવી શકાય છે. આવા સાત્ત્વપ્રમાણીત ટંકશાળી વચનોથી જ જ્ઞાનક્રિયાશ્રયામ્ મોક્ષઃ જ્ઞાન અને ક્રિયાથી જ મોક્ષ થાય છે એવા પરમ સિદ્ધાંત મૂળનો અક્ષરશઃ સાર્થકતા સિદ્ધ થાય છે.

ઉપર જણાવી ગયા મુજબ વચ પરમેષ્ઠિ પરમ આલંબનરૂપ-સાચા માર્ગદર્શક-પ્રબલુષ્ઠ ભ્રમ ભવ દરીયે-જેવા તરણુ-તારણુ હોવાથી પરમ ભક્તજનો-સંત મહાત્માઓ અનેકાનેક ભજનો-

ક્રમશઃ આત્મ-કીર્તનો-સ્તવનો-સ્તોત્રોદ્યાગ પોતાના હૃદયની ભક્તિ વિકાસને સહાયક અને ભાવના વ્યક્ત કરી ગયા છે અને તે રીતે થતાં સંત-મહા-સંપૂર્ણ આત્મવિકાસ સાધી ગયા છે આમ છતાં તમાના ભજનો પણ આપણે સમગ્ર લેવું જોઈએ કે ભક્તની ભાવના અને આચાર, જીવનના આવશ્યક કર્તવ્યોને

જેટલા અનુસરીને હશે તેટલો તેનો વિકાસ થશે-જાણીતો તેની કલ્પના અને ભ્રમ તેના પોતાના અને તેણે તે કલ્પના અને ભ્રમ જે સમાજમાં ફેલાવ્યાં હોય તેના વિકાસને પ્રતિબંધક થઈ પડે છે યોગ્ય માર્ગે ઉત્તર થતાં યતાં જ્યારે વિકાસની સ્થિતિ ક્રમશઃ પ્રાપ્ત થયેલી હોય અને આગળના વિકાસક્રમને આધક કે પ્રતિબંધક ન હોય પરંતુ સદગ્રપણે સહાયક યનારી હોય. હરકોઈ પાવરી કે શૂનિશ્ચ પ્રવર્તનશીલ મનુષ્યને આગળની શૂનિશ્ચમાં લઈ જનારી હોવી જોઈએ.

આપણે વિકાસ સમજપૂર્વક ક્રમશઃ આગળ વધતો રહે તે માટે, ચિત્તને ઉત્તરોત્તર ઉચ્ચ ભૂમિકામાં લઈ જવાના બ્વવસ્થિત સાધનો આપણે તૈયાર રાખવા નોંધ્યો. ઉત્તરોત્તર ઉચ્ચ ભાવના વિવેકપૂર્વક અને ધારણાના અનુશીલન અને આધારથી, ચિંતનથી પસંદગી પામેલા અને તત્ત્વમયતાથી આપણે ઉપરની ભૂમિકા પ્રાપ્ત રતવનોથી ચિત્તની કરી શકીએ. ભાવના-ધારણા અને ચિત્તનના સ્થૂળ સમરસતા અભ્યાસમાંથી ધીરે ધીરે સૂક્ષ્મ અભ્યાસમાં જઈ શકાય; પરંતુ તે માટે કંઈક ક્રમ, સુસંગતતા અને ચિત્તને સાધ્ય સુધી પહોંચાડનારી ચોક્કસ યોજના ધરી કાઢવી નોંધ્યો. આ બધાની મદદથી ચિત્ત સ્થૂળ અનુભવમાંથી ધીરે ધીરે સૂક્ષ્મ અને ગાદ અનુભવમાં તત્ત્વમય થઈ જાય છે. આ રીતે ઉત્તરોત્તર ઉચ્ચ ભૂમિકાની ચિત્તરિધતિનો વિચાર કરીને, પ્રાર્થના, સ્તવન, ભજન કે ભક્તિના કોઈપણ પ્રકારમાં સુસંગતતા અને મેળ બેસાડી તેમાં વધતો જતો ક્રમ સાધવો નોંધ્યો જેમાં કંઈ મેળ નથી-કંઈ ક્રમ નથી એવા ભાવ, અર્થ, ધારણા, હેતુ અને લક્ષ્ય એ દૃષ્ટિએ બધી રીતે અસંબંધ અને વિસંગત-મોહા આપણે પ્રાર્થના કે સ્તવનરૂપે રોજ બોલતા રહીએ તો તેનો વિકાસની દૃષ્ટિએ કશો ઉપયોગ નથી. પ્રાર્થના અને સ્તવન બોલતાં તેના અર્થ અને ભાવ સાથે ચિત્ત ધીરે ધીરે સમરસ થતું રહેવું નોંધ્યો. તે માટે પ્રથમ શ્રવનનું સાધ્ય તેના સાધનો તરીકેની ભાવનાઓ અને ધારણાઓ વિવેકપૂર્વક નક્કી કરી લેવા નોંધ્યો અને ભાવનાઓ ભગત થાય, ક્રમશઃ 'વિકસિત થાય એવા અર્થપૂર્ણ અને ભાવપૂર્ણ સ્તવનો-ભજનોની પસંદગી કરવા નોંધ્યો. આવા સ્તવનોના અર્થ અને ભાવ સાથે ચિત્ત ક્રમશઃ સહેજે સમરસ થતાં-હેપટે ગાદ અનુભવમાં તક્ષીન થઈ જશે. દરરોજના આવા જ નિવમથી ચિત્તની સાત્ત્વિક ભૂમિકા દૃઢ થતી જશે, ચિત્ત દર્મેશ પવિત્ર, આનંદીત અને પ્રસન્ન રહેશે. ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, કામ, મદમ, દ્વેષ અને અનિશ્ચનીય વાસનાઓ અને

તૃણાઓ સહેજે મંદ પડતા જશે-પાતળા પડતા જશે અને સુખ-
દુઃખની અવગણના કરી શકશે. સાત્ત્વિક કર્મનો ઉત્સાહ રહેશે.

આપણી પ્રાર્થના, સ્તવન, ભજન વગેરેની કાષ્ઠપણ્ય પદ્ધતિમાં ભક્તિ,
ઉપાસના, તેમ જ વિકાસ અને એક નિશાનો વિચાર હોવો જોઈએ. કાંઈ
સંત-મહાત્માના ભક્તિ, વૈરાગ્ય કે જ્ઞાન વિષયક
ઉક્ત સ્તવનોથી ભજનો બોલીએ ત્યારે આપણે ઉદ્દેશ અને પ્રયત્ન
સિદ્ધ થતી સંત- તેમાંની ભક્તિ, વૈરાગ્ય અને જ્ઞાનની સ્થિતિ સાથે
મહાત્માની ઉચ્ચ તન્મય થઈને તે પોતાનામાંજાવવાનો હોવો જોઈએ.
ભૂમિકા અને ગુણ- સંત-મહાત્માઓએ જે ગીતો ગાયા છે તે કેવળ
આહુત્તા મનોરંજન કે કેવળ તેટલા વખત પુરતું સાત્ત્વિક
વાતાવરણ પેદા કરવા માટે ગાયાં નથી; પરંતુ

ભક્તિ, વૈરાગ્ય કે જ્ઞાનની ઉત્તાન અવસ્થામાં, હૃદયમાં ભાવ ન સમાતાં
શબ્દરૂપે તેમના વદનકમળમાંથી તે ગીતો આપોઆપ સરી પડ્યા છે
એટલે તેના અર્થ અને ભાવ સાથે તન્મય થઈને તે તે મહાત્માઓની
ભૂમિકા આપણે સિદ્ધ કરીએ નહિ, ત્યાં સુધી તેમના જાજનોનો ખરો
ઉપયોગ કર્યાનું કહી શકાય નહિ, આવા ભજનો ઉચ્ચ ભૂમિકા સિદ્ધ
કરવાના સાધન છે; તેમાં વિલક્ષણ સામર્થ્ય છે. તે ભજનોના ખરા
ઉપયોગથી જ મહાત્માઓના સદ્ગુણો આપણામાં ઉતરે. ભજન-સ્તવન
અને પ્રાર્થનાની વિસંગત અને અસંબંધ પદ્ધતિથી ઈષ્ટ પરિણામ અનુભ-
વાનું નથી. આખો મિચીને ગમે તે નિત્ય પરિપાટી પ્રમાણે ક્રમશઃ
આપણે બોલી જઈએ છીએ પરંતુ તેના શબ્દોનો હૃદય સાથે, અર્થનો
જીવન સાથે, તેમ જ ભાવ અને લક્ષ્યનો આપણા આર્દ્ર સાથે સંબંધ નથી.
આપણું ચિત્ત આરાધ્ય દેવ પર-તેમના ગુણો પર કેન્દ્રિત થઈ શકતું
નથી કારણ કે આપણા ચિત્ત પર અને જીવન પર અમુક વિશિષ્ટ
પરિણામ લાવવા માટે યોગ્ય પ્રયાસ યોજનાપૂર્વક કરતા નથી પણ
કેવળ પરંપરાને અનુસરીને જ કરીએ છીએ.

વિવેકી-મુમુક્ષુ ભક્તજનો પોતાના સ્તવનોમાં-ભજનોમાં-પ્રાર્થનાઓમાં નિધવિધ પ્રકારની માગણીઓ-આગ્નુઓ-આકાંક્ષાઓ અને અભિલાષો હૃદયના ભાવપૂર્વક આગળ કરે છે તેના બીજાવટ-મુમુક્ષુ ભક્તોના પૂર્વકના અભ્યાસથી, તેમાંની ઉત્તમોત્તમ પ્રાપ્તિની અભિલાષો અને કષ્ટ-તેનો કંઈક ખ્યાલ આવી શકે, આવી માગ-આકાંક્ષાઓ ભૂંડી જાય કરીને પરમ મુમુક્ષુ જીવાત્માની ઉત્કૃષ્ટ અભિલાષારૂપે સમુચ્ચય રીતે પરમ કુશળતા અને વિચક્ષણતાપૂર્વક એક જ ઘણેથી “જ્યવિવરાય” ચૂંટમાં જે રીતે આપણને ભેવા મળે છે તે રીતે ભાગ્યે જ બીજા કોઈ ચૂંટ-સ્તવન કે ભજનમાં ભેવા મળે તેમ છે. વિચારશીલ-સુશીલ ગોક્ષાભિલાષી સજ્જનની માગણી સામાન્ય રીતે કેવળ આ લોકની કે પરલોકની સુખ-સમૃદ્ધિ માટે હોતી નથી. તે બધા સુખો તો આગવે અનિત્ય અને નશ્વર જ છે એટલે મુમુક્ષુ જીવાત્મા તો શાશ્વત મોક્ષ સુખની અને તે ગેળવવા માટેના મુખ્ય મુખ્ય સાધનોની જ અપેક્ષા રાખે છે. સાંસારિક સુખ સ્વગવડોની અપેક્ષા રાખતા એક અધ-એકાદી નીર્ધન મનુષ્યને, તેની ઉત્કટ તપશ્ચર્યા અને પરમભક્તિથી સંગૃહ અને પ્રસન્ન થયેલા દેવે વરદાન માગવાનું કહેતાં, તેણે જેટલી વ્યવહારકુશળતા-નિપુણતા અને દીર્ઘ-દૃષ્ટિયો માગણી કરેલ કે “પોતે પોતાના મહેલના સાતમે માળે, સોનાના દોડાળાખાટ ઉપર દીવ્ય ક્ષા ખાતાં પોતાની પ્રપૌત્રની પત્નીને, તેના પુત્રને સોનાના રમઝડાથી રમાડતાં જૂએ”-તે માગણીમાં જેટલું દુર-દેશીપણું જણાય છે તેના કરતાં પણ અતિશય દુર-દેશીપણું, વિવેક અને સમજણપૂર્વકનું ડહાપણ ‘જ્યવિવરાય’ રતોનાંતરગત માગણીઓમાં

દૃષ્ટિગત થાય છે. તેમાં આગળ કરવામાં આવેલ મુમુક્ષુની મુખ્ય માગણીઓમાં મુખ્યતાએ, ભવનિર્વેદ, માર્ગાનુ-
માગણી મોક્ષની જ સારી પછું, ઇષ્ટફળસિદ્ધિ, લોક વિરૂદ્ધનો ત્યાગ,
અને તેના પ્રમુખ ગુરૂગ્નપૂજા, પગેપકાર કરવાપછું, શુદ્ધ ગુરૂનો યોગ,
સાધનોની તેમના વચનનું ત્યાં સુધી મારે ભવ કરવા પડે
ત્યાં સુધી-મોક્ષ પ્રાપ્તિ થતાં સુધી, અર્થાંક અંગી-
કરણ અને જનોભવ વીતરાગદેવના ચરણની સેવા, દુઃખક્ષય, કર્મક્ષય,
સમાધિ મરણ, બોધિજીજનો લાભ-નજરે ચડે છે. આજ રીતે 'લોગસ્સ'
સૂત્રમાં પણ આરોગ્ય, બોધિજીજ (સમ્યગ્દર્શન)નો લાભ, ઉત્તમ સમાધિ
અને સિદ્ધિની માગણી કરવામાં આવેલ છે. 'કસ્લાણુ કંદં'ની સ્તુતિમાં
'જિનેદ્રો પાસે સર્વ પવિત્ર વસ્તુઓમાં સારૂપ એવા મોક્ષની માગણી
કરેલ છે અને શ્રુતદેવી નીરંતર સુખને અર્થે યાજો એવી માગણી છે;
ત્યારે સંસારદાવાનલની સ્તુતિમાં શ્રુતદેવી પાસે પણ શ્રી હરિભદ્રસૂરિજીએ
'જત્રવિરૂદ્ધ'ની જ માગણી કરેલ છે. પરમકૃપાળુ પરમાત્મા-હેવાધિદેવ
શ્રી વીતગગ ભમવાન પ્રત્યે માગણી કરતી વખતે પરમ શ્રદ્ધાળુ ભક્ત-
જનોએ કયા કયા મુદ્દા ધ્યાનમાં રાખવા જોઈએ તેનો વધાર્યું ખ્યાલ
આવી શકે તે જ હેતુથી-કઈક અંશે વિષયાંતર થઈ જવાનું જોખમ
એડીને પણ આ વિષય ઉપર જરા વિસ્તારથી વીચેચન કરવામાં આવેલ
છે. આમ છતાં પણ દીર્ઘદૃષ્ટિથી વિચાર કરતાં શ્રી નવકાર મહામંત્રથી
નીપજતાં વિધવિધ ફળાદેશ અને લાભાલાભની ચર્ચા-વિચારણા આગળ
ઉપર આપણે દાઘ ધરીશું ત્યારે સ્પષ્ટ સમજનશે કે આ મહામંત્રના
રમરણ અને જાપથી ઐહિક કે પાગલોટીક અનિત્ય અને ક્ષણિક
સુખ-વેલવની સમૃદ્ધિની અપેક્ષા ન ગણતાં, પરંપરાએ છેવટે શાશ્વત
સુખની પ્રાપ્તિની જ નિરંતર અપેક્ષા રાખવા જોઈએ; આવા શાશ્વત
મોક્ષમુખ આગળ સાંસારિક સુખ સમૃદ્ધિનો તો શું બધે ઉત્કૃષ્ટ તેવીય
કોડા કોડી સાગરોપગનું આયુષ્યગળ ધરાવતા દેવોના દરપનાતીત વીપુલ

સુખ-વૈભવ પણ તદ્દન છુટ્છ ગણવા બોલ્યો. કારણ કે સમય પાકે, કાળગળના પ્રભાવે તેવા સુખનો પણ આખરે અંત આવે છે.

જૈન દષ્ટિએ, અન્ય જૈનેતર દષ્ટિઓની માફક (તેમાં પણ વેગત દર્શનની શાખા અને મીમાંસિક દષ્ટિ જુદો મત ધરાવે છે,) આ જગતના

કર્તા તરીકે ઈશ્વર-પરમાત્માને માનવામાં આવતા જૈન દષ્ટિએ ઈશ્વર નથી પરંતુ જગત આપોઆપ-કુદરતી રીતે અનાદિ-જગતકર્તા નથી કાળથી ચાલુ આવે છે અને અનંતા કાળ સુધી

તે ચાલ્યા કરવાનું જ છે. આ માન્યતા સિદ્ધ કરવા માટેની, તેના લાભની કે વિફલની લંબાણ ચર્ચા કે દલીલખાણમાં-વાદ વિવાદમાં ઉતરવાનું અત્ર પ્રસ્તુત નથી, પરંતુ આ મુદ્દાના પ્રશ્ન અંગેની જૈન દષ્ટિ ખાસ આગળ કરવાનો હેતુ એ છે કે પરમાત્મા,

દયાના સાગર, પરમકૃપાળુ, વિશ્વમંદુ, ભક્તજન-ઈશ્વર-પરમાત્મા વતસલ, અનંતવીર્ય અને અનંત શક્તિના ધણી

પરમઆલંબનરૂપે મનાતા હોવા છતાં પણ સાથે સાથે તેઓ રાગ-દ્રવ્ય રહિત, નિર્ગુણ નિરાકાર, પોતાના જ્ઞાનભંડમાં જ-

આત્મસ્વરૂપમાં જ-અજ્ઞાનમાં જ લીન, નિર્મળ રહીકે મણિની માફક સદૃશ કર્મમળ રહીત મનાતા હોવાથી તેમને જગતના કર્તા, કર્તા કે ભર્તા થવાની ભાજનમાં પડવાનું રહેતું જ નથી અને તેથી જ તેઓ

સીધી રીતે એકદમ આપણો હાથ ઝાડીને આપણો તેમના જીવન-ઉદ્ધાર કરે તેમ નથી જ એટલે કે આપણને એક-

ચરિત્રો પરમ એક, એક કષ્ટાટ રવર્ગસુખ કે મોહસુખથી આદર્શરૂપે વિભુષીત કરી શકે તેમ નથી તેમ જ આપણા

દુઃખ-દોષો કે વિધિવિધ કર્મબંધનોનો ક્ષય કરી શકે તેમ નથી; છતાં પણ તેમનું પરમ-અનુપમેય આલંબન-તેમનાથી સ્વતઃ ભક્તહૃદયમાં પડતો દિવ્ય ચતુષ્તય માર્ગદર્શક પ્રકાશ,-પરમ

આદર્શરૂપ-સર્વ રીતે અનુકરણીય અને ઉત્કૃષ્ટ બોધ લેવા જેવા તેમના

બૃતકાલીન હૃવનચરિત્રો-ધર્મકથાનકો આપણને વિશુદ્ધ હૃદયપૂર્વકની-
સાચા દીક્ષાની તેમની ભક્તિ, મેવા-પૂજા, સ્તવન, સંગન. ધાર્તન માટે
અપૂર્વ પ્રેરણા આપી રહેલ છે અને આપણ પામર મનુષ્ય માટે તે
ખાસ જરૂરના અને આવશ્યક છે. તેનાથી જ તેમ જ ઇન્દ્રિયનિગ્રહ,
કથાવમુક્તિ, જાર બેઠે તપશ્ચર્યા, ત્રન નિયમનું
સ્વકીય આત્મ- પાલન, વિશુદ્ધ આચરણ વગેરે અનેક પ્રયત્ન
બળનું મહત્ત્વ સાધનોથી આપ જો જ, આપણા આત્માની
ઉત્કૃષ્ટ વીર્યસ્ફુર્જાથી જ આપણે મુક્ત દશા પ્રાપ્ત
કરવાની રહે છે અને આપણા પાતાના અગ્રુધ પ્રવાસથી, કર્મજનના
બંધનો તોડી નાખવા માટે વિશુદ્ધ-ગરૂર પુરતા મનોબળથી, સાદસ
અને ભક્તિપૂર્ણ ભાવાનાથી તે સુલભ અને સુતર થઈ પડે છે. તે માટે
'આપ સમાન જગ નહિ અને મેધ અમાન જળ નહિ' 'આપ મૂઆ
વિના સ્વર્ગ ન જવાય' વગેરે કહેવતોને સાર્થક કરી ભક્તિ ઉપરાંત
કથાવત્પાગ, સેવા ભાવ-ત્પાગવૃત્તિ-આત્મભોગ વગેરેને જહેલાવવાના રહે છે.

આ પ્રકારની વિચારસંગ્રહીથી પરમાત્માના આલજનની મદત્વના-
ઉપયોગીતા કે સાચા મુશ્કાંકનને કાષ્ટપણ રીતે બેશ માત્ર ક્ષતિ પહોંચતી
નથી પરંતુ તેથી અંધ અદ્ધા કે વિવેકશુન્યા
વીતરાગ દેવની અધેભક્તિ દૂર થતા, વધાર્થ પગિગ્રિયતિને સત્ય
સમસાચ વૃત્તિ અને વિશુદ્ધ અકરપે સમજતાં પરમાત્માનો ઉત્તમોત્તમ
કોટીની-અપૂર્વ વીતરાગદશાની, સત્તુ-મિત્ર પ્રત્યેની
સમભાવવૃત્તિની ઝાંખી થાય છે. 'સકલાડત્'ના ચૈત્યવંદનમાં કલિદાસ
સર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય, શ્રી પાર્શ્વનાથ જગવાન અને શ્રી મદારીર
સ્વામીની સાચી ઓળખ નીચે મુજબના શ્લોકોથી કરાવે છે.

“કમઠેધરણેદ્રેચ, સ્વોચિતં કર્મ કુર્વતિ ।

મમુસ્તુલ્ય મનોવૃત્તિઃ, પાર્શ્વનાથઃ ત્રિયેઽસ્તુ વઃ ॥

કૃતાપરાધેऽપિ જને, કૃપામંથર તાસ્યોઃ ।

ઇપદ્વાપ્પાર્દ્રયોર્મદ્રં, શ્રી વીરજિનનેત્રયોઃ ॥

ઉપરોક્ત રતુતિદારક વર્ણન પરમ ભક્તિપૂર્ણ હૃદયનું, કવિને દદે ઉપરાંત છુટ આપતું કેવળ અતિશયોક્તિયુક્ત કે આવેશપૂર્ણ કથન નથી, પરંતુ તે બન્ને ત્રેવીસમા અને ચોવીસમા તીર્થંદરોની ઉત્કટ વીતરાગ દશા, કષામજ્જ્ય, ક્ષમા, સૌર્વ, ઉગ્ર તપશ્વર્વા વગેરે અનેક મહાન્ અને વિશિષ્ટ ગુણોનું સાચું અને ખરેખર દીગ્દર્શન છે. તેની સાચીતી તેમના જીવનચરિત્રોમાંના સમ-વિષમ, દેહાંત કષ્ટ પર્વતના આકરા ઉપસર્ગોના સવિસ્તર વર્ણનથી અને તે ઉપસર્ગોના કૃતેહપૂર્વક સામનો કરવાની અનંત શક્તિ અને અનંત વીર્ય છતાં પણ તેમણે તે ઉત્તમે-ત્તમ ક્ષમાશીલતાથી, સમભાવથી, જહ-ચેતનનો વિવેક અને બેદુલ્લુહિયા, કર્મના સ્વરૂપના સાચા જ્ઞાનપૂર્વક સહન કર્યા અને તેમાંથી સાર તાર પાર ઉતર્વા તે ઉપરથી ધર્મ રહે છે.

જગતના કર્તા હૃદય-પરમાત્મા નથી તેમ જ સિદ્ધાત્માને ફરી જન્મ ધારણ કરવાનું રહેતું જ નથી એ પ્રકારની વિચાર ધારા જૈનદર્શનને સર્વ પ્રકારે માન્ય હોવાથી ભગવત ગીતામાંના નીચેના શ્લોકો અને મૂત્રો કર્મ રીતે ઘટાવવા તે એક વિચારણીય પ્રશ્ન થઈ પડે છે.

यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भारत ।

अभ्युत्थानमधर्मस्य तदात्मानं सृजाम्यहं ॥

परित्राणाय साधुनां, विनाशाय च दुष्कृतां ।

धर्मसंस्थापनार्थाय, संभवामि युगे युगे ॥

सर्वधर्मान् परित्यज्य मामेकंशरणं ब्रज,

अहं त्वाम् सर्वं पापेभ्यो, मोक्षयिष्यामि मा शुचः॥

ઉપરના કથનોને મળતાં અનેક કથનો ગીતામાં નજરે ચડે છે. તે બાળજીવોને ભક્તિમાં પ્રેરવા માટે જ હોય તેમ જણાય છે અને તે મુક્તદશાની. પહેલાંના ભવને માટે તે કંઈક ઘટાવી શકાય. આ બાળતમાં સર રમણભાઈએ—સુમાધીશેક વરસ પહેલા અમદાવાદના પ્રાર્થના સમાજ હાલમાં પોતાના પ્રવચન પ્રસંગે—યુગે યુગે તે રથાને—ક્ષણે ક્ષણે—મુકી પુણ્યશાળી આત્માઓ—આ દુનિયાના જુદા જુદા ભાગમાં જન્મ ધારણ કરતાં હોવાનું બતાવેલ—તે કંઈક સુધરીત જણાય છે.

જૈન દષ્ટિએ ઉપર મુજબની પરિસ્થિતિ છતાં પણ જૈન શાસ્ત્રકારોએ અને પ્રભાવીક સંતપુરુષોએ ભાવબીના—ભક્તિપૂર્ણ હૃદયથી, તીર્થંકર મહારાજઓને અને સિદ્ધ ભગવાનોને અનેકાનેક, વીતરાગ દેવની અર્થાંગલીર, રહસ્યપૂર્ણ, પરમ ગૌરવયુક્ત ઉત્તમો- સમભાવ વૃત્તિ તમ વિશેષણથી બીરદાવવામાં લેશ માત્ર કચાશ છતાં તેમની કોટી- રાખી નથી. ગમે સ્તુતિઓની (જૂઓ—ચતુર્વિંશતિ સ્તવ, શક સ્તવ, નવ- સાર્થકતા રમરણના સ્તોત્રો, સકલાડર્હત અને લાખો ગમે પ્રાચીન—અર્વાચીન ચૈત્યવંદનો, સ્તવનો, ભજનો અને સ્તુતિઓ.)

આમ છતાં પણ આવા સ્તવનો અને સ્તુતિઓમાં પણ આપખજેજ, આત્માના અનંતવીર્યની સ્ફુરણાથી જ ભોક્ષમાર્ગમાં આગળ વધવા માટે કહેવાનું તેઓ સુક્યા નથી.

અધ્યાત્મરસીક શ્રીમાન દેવચંદ્રજી મહારાજ પોતાની અધ્યાત્મિક ચોવીશીમાં બારમા વાસુપૂજ્યસ્વામીના સ્તવનમાં કહી ગયા છે કે:—
આત્માલંબી નીજ શુણ્ણ સાધતો રે, પ્રગટે પૂજ્ય સ્વભાવ પૂં પ
આપ અકર્તા સેવાથી હુવે રે, સેવક પૂરણ સિદ્ધિ ।
નિજધન ન દીયે પણ આશ્રિત લહેરે, અક્ષય અક્ષર ઋદ્ધિ પૂં ૬

જિનવર પૂજા રે તે નિજ પૂજના રે, પ્રગટે અન્વય શક્તિ,
પરમાનંદ વિદ્યાસી અનુભવે રે, દેવચંદ્ર પદ વ્યક્તિ. પૂ૦ ૭

તેમના જ શ્રી ત્રેયાંસ જિન સ્તવનમાં—

પ્રભુ પ્રભુતા સંભારતાં, ગાતાં કરતાં ગણુ ગ્રામ રે;
સેવક સાધનતા વરે, નિજ સંવર પરિણતિ પામ રે. મુ૦ ૭

શ્રી વિમલ જિન સ્તવનમાં—

તાહરા શુદ્ધ સ્વભાવને છ, આઠરે ધરિ બહુ માન,
તેહને તેહીજ નિષ્કેછ, એ કોઈ અફલુત તાન. વિ૦ ૫

વળી શ્રી ધર્મનાથજીના સ્તવનમાં—

તેણે મુજ આત્મા તુજ ધકી નીપજે, માહરી સંપદા સકળ મુજ સંપજે;
તેણે મનમંદીરે ધર્મ પ્રભુ ધ્યાઈયે પરમ દેવચંદ્રનિજ સિદ્ધિ

સુખ પાઈએ. ૧૦

ધર્મ જગનાથનો ધર્મ શૂચિ ગાઈએ, આપણે આત્મા તેહવો ભાવિયે,
x x આત્મ શ્રાહક થયે, તજે પરચહણુતા, તત્ત્વભોગી થયે,
ટણે પર ભોગ્યતા. ૮

આ વિષય ઉપર આટલા લંબાણથી વીવેચન કરવાનો મુખ્ય હેતુ
એ છે કે આગળ ઉપર નવક્ષત્રમંત્રને મહામંત્ર તરીકે આગળ કરી
આપણે તેની ગૌરવપૂર્ણ મહત્વતા—ઉપયોગીતા
તદ્દન દેવતંત્ર સંબંધે વિચાર કરીશું; તેમ જ તેના દ્વિતીય,
ત્રીતીય અને ચતુર્થ પ્રભાવશીલતા સંબંધી ઉડી—
અપૂર્વ મહત્વતા ગવેશણપૂર્વક ચર્ચા—વિચારણા કરીશું ત્યારે ઉપરોક્ત
વીવેચન અને તેમાં આગળ કરવામાં આવેલ મનન-
પૂર્વકની દૃષ્ટિએ આપણને ઘણી મદદગાર અને પ્રેરણાદાયક થઈ પડશે.
તેનું દર્શન, તેના અનેકાન્તવાદ—સ્વાદવાદ અને અપૂર્વ સંપત્તિમંગીના

સ્વરૂપના કારણે અન્ય દર્શનો અને મત-મતાંતરો કરતાં ઘણી બાજુએ
 જુદું પડે છે અને તે એક અનોખું જ-તદ્વત્ સ્વતંત્ર
 જૈનદર્શન વિશ્વ- દર્શન હોય, તેની વિરલ અને સ્વતંત્ર સંસ્કૃતિ,
 અંધુત્વની ભાવ- ઉપરોક્ત બાજુએ ઉપગત, આત્મસ્વરૂપની વિચારબુ-
 નાના પ્રચારથી સંબંધમાં પણ અન્ય જૈનેતર દર્શનો કરતાં પોતાનો
 વિશ્વશાંતિ વિષય અને સ્વતંત્ર મત આગળ કહે છે; પરંતુ તે
 સ્થાપી શકે બાજુની વિશેષ ચર્ચા કે વાદ-વિવાદમાં ઉતરવાનું
 અત્ર અસ્થાને છે છતાં પણ એટલું તો કહેવું જ

જોઈએ કે જૈનદર્શન, તેના અનેકાન્તવાદના સિદ્ધાંતના પ્રતાપે જુદા
 જુદા અનેક મત-મતાંતરોના સિદ્ધાંતોને સમજવામાં અને જરૂર જણાય
 ત્યાં સમભાવપૂર્વક તેનો પ્રતિકાર કરવામાં, ન્યાયસરની તેમ જ સુધરીત
 યુક્તિપૂર્વકની દલીલો આગળ કરવામાં, વચાર્થ રીતે સાચી વસ્તુસ્થિતિને
 યથાસ્થિત ધરાવવામાં પ્રખર, સમન્વય શક્તિ અને પગલ ઉદાર પરમત-
 સહિષ્ણુતા ધરાવે છે અને એ કારણે જ તેમ જ અહિંસા પરમેા ધર્મના
 સિદ્ધાંતમાં અડગ અને અવિચળ શ્રદ્ધા હોવાના કારણે વિશ્વઅંધુત્વની
 ભાવના આગળ કરી વિશ્વશાંતિની સ્થાપનાના કાર્યમાં ઘણા આગળ
 પડતો ભાગ ભજવી શકે તેમ છે.

આપું ઉદાત્ત અને ઉદાર જૈન દર્શન જે નવકારમંત્રને મહામંત્ર
 તરીકે આગળ કહે છે તે નવકારમંત્રના મહામંત્ર તરીકેના હોવાના
 શુભ દોષમાં ઉતરતાં પડેલાં, તેની સીધી અને
 એતિહાસીકદૃષ્ટિએ સાચીની માટેની દલીલો આગળ કરતાં અવલ,
 વર્તમાન જગત્નો આપણે દુઝારો ગમે સામાન્ય મંત્ર-તંત્ર સંબંધમાં
 પ્રારંભકાળ તેની સિદ્ધિ અને ફળદાવિતા બાબે-જૈન તેમ જ
 જૈનેતર સમાજ કેવા કેવા વિચારો ધરાવે છે-દેહી
 દેહ સુધીની અડગ શ્રદ્ધા ધરાવે છે અને કાષ્ઠ કાષ્ઠ કીસ્સામાં તેની શ્રદ્ધા
 રીતે અંધ શ્રદ્ધામાં સરખી પડે છે તે સંબંધમાં કંઈક વિસ્તારથી

ચર્ચા-વિચારણા કરી લઈએ. ઐતિહાસીક દૃષ્ટિએ વિચાર કરતાં, ધણા ધણા પ્રાચીન સમયમાં-જૈન સામ્રાજ્યની માન્યતા મુજબની કાળગણના પ્રમાણે કાળચક્રની આ હુંડા અવસર્પિણીકાળના ત્રીજા આરાના અંત ભાગમાં-આપણા ક્ષેત્રમાં-યુગલીઆઓ (સૂત્રા અને લત્તિક મનુષ્યો)ની કુધા-તૃપ્તિ વગેરેની ઇચ્છાઓને તૃપ્ત કરવાને, પહોંચી વળવા માટે, ઠલપટ્ટો કાળના પ્રભાવે અસમર્થ જણાતાં, યુગલીઆઓના અંદર અંદરના સામાન્ય ઝગડાના સાંતવન અર્થે તેમ જ તેમના સંગ્રહણાર્થે શ્રીનાલિકુલ-કેવે પોતાના પુત્ર અને વર્તમાન ચોવીશીના પહેલાં તીર્થંકર શ્રી રૂપભદ્રજીની તેમના રાજા તરીકે સ્થાપના કરી એટલે યુગલીઆઓ અધારનવાર તેમની સલાહ-સૂચના માટે દોડી આવતાં તેમણે કુધાતૃપ્તિ માટે, અત્રના ઉપયોગની તેમ જ તે તૈયાર કરવા માટે જુદા જુદા અનેક પ્રયોગો અજમાવવાની શરૂઆત કરી અને ત્યારથી અસિ, મસિ અને કસી (કૃપી)-તરવાર-સેખન પદ્ધતિ અને ખેતી વિવિધ ઉપયોગોથી શરૂઆત થઈ એટલે અમુક દૃષ્ટિથી વિચાર કરતા તે સમયને દાલની દુનિયાનો પ્રારંભ-કાળ કહી શકાય. તે સમયે શ્રી રૂપભદ્ર ભગવાને પોતાના પુત્રો અને પુત્રીઓને સ્ત્રી-પુરૂષની ચોસક અને બોતેર કળાઓ શીખવી અને તેમણે તેનો લાભ અન્ય સ્ત્રી-પુરૂષોને આપ્યો અને ત્યારથી દુનિયા કળા-કૌશલ્યમાં ક્રમે ક્રમે આગળ વધતાં મંત્ર-તાંત્રના યુગમાર્થી પસાર થઈ યાંત્રિક યુગમાં આવી પહોંચી અને તેમાં પણ આગળ વધતાં દાલતું વિદ્યાન તો તેની પરાક્ષ્ટાએ પહોંચવા મથી રહેલ છે.

ખીજ બાણુ જૈનેતર દૃષ્ટિએ વિચાર કરતાં આપણે નેષ્ટ શક્ય એ છીએ કે ધણા જુના-પ્રાચીન સમયમાં-વેદકાળમાં અને તે પહેલાંના

સમયમાં આ ભારતવર્ષ સિવાયના દુનિયાના બીજા

કુદરતી કૃપાના દેજોમાંની પ્રજા જ્યારે પશુ-પ્રાણીની માફક તદ્દન
લાભ આપતા જગતી દશામાં અહીંથી તહીં બટકની હતી અને
ઈંદ્ર-વરુણ સુર્યાદિ કોષપણ પ્રકાશનો ખાસ પરિશ્રમ લીધા સિવાય,
દેવોની કૃપના, ક્ષુધાવૃત્તિ માટે કુદરતની કૃપાથી ગ્રહેને 'મળા
તેમની સ્તુતિરૂપ આવતાં કંઈ અને કુલ-કૃણાદિને તેમજ જે કંઈ
મંત્રયુગ ખાલ વસ્તુ મળી આવે તેનો અને શરીર લાંબવા
માટે જુલની જાલો વગેરેનો ઉપયોગ કરતી હતી

ત્યારે આપણા ભારતવર્ષમાં વસવાટ કરતી અને ઉત્તર પ્રદેશ અને
મધ્ય એશિયામાંથી આવેલી આર્યપ્રજા, અન્ય પ્રજાઓને મુકાબલે કંઈ
આગળ વધેલી હતી. તેમણે સૌ પહેલાં ખેતીની અને પશુપાલનનું

ચર્યાચાર કરી હતી અને અહીંતહીં બટકવાને જાહે
યજ્ઞ-યાગાદિની કંઈક અનુકૂળ રચણે કરીને કામ ચાલુ હતી. ખેતીને
પ્રતિષ્ઠા માટે તથા વસવાટને માટે ઉપયોગમાં લેવાની
જમીનને તથા ખેતીના કામમાં ખાસ ઉપયોગી થઈ

પડે તેવા બળદો તથા કુધ-ધી વગેરે પોષક પદાર્થો પુરુ પાડતી ગાયને-
પોષક માતા તરીકે સંબોધવામાં આવતી હતી. વળી ઉપરોક્ત પુરાતન
સમયમાં વરસાદ, હવા, પ્રકાશ વગેરે કુદરતી બક્ષીસોનો વથેચ્છ લાભ
આપતા અને કવચિત્ કોપાયમાન થતાં, સંહાર કર્મ કરતાં, ઈંદ્ર, વરુણ,
સૂર્ય વગેરેને દેવોનું ઉચ્ચ સ્થાન આપવામાં આવ્યું હતું અને તેમને ખુશ
ખુશાલ-પ્રસન્ન રાખવા માટે, તેમની સ્તુતિરૂપે કાવ્યો-મંત્રો વગેરે પ્રાચીન
રૂપિ-મુનિજોત્થા ઉદ્ભવ પામતાં મંત્રયુગની ચર્યાચાર થઈ હતી. આ
મંત્રયુગના જમાના માટે ભગવત ગીતામાં કહેવામાં આવ્યું છે કે-પૂર્વે
પ્રજાપતિ-બ્રહ્માજીએ યજ્ઞાધીશારી બ્રાહ્મણાદિ પ્રજાને સૃષ્ટિના આરંભમાં
સૃષ્ટિને દૃશ્ય હતું કે 'તમે આ યજ્ઞ, જે વિધ્યુરૂપે છે-તે કરતા રહી
ઉત્તરોત્તર અભિવૃદ્ધિ મેળવો અને આ યજ્ઞ તમને ઈંટ પદાર્થ આપનાર

ચાઓ. અર્થ 'યજ્ઞ' શબ્દ ઉપરથી તેમાં આવશ્યક સંધ્યા વંદનાદિ નિત્ય કર્મો પણ સમજવા. વળી કર્મો નહિ કરવા કરતાં-યજ્ઞાદિ દામ્ય કર્મો કરવા સારાં છે. યજ્ઞો વડે તમે દેવોને પ્રસન્ન કરો અને દેવો વૃષ્ટિ ઇત્યાદિ પ્રકારે તમારી ચક્રતી કળા કરો-એ રીતે અન્યોન્ય પ્રભાવીત કરતા રહીને તમે તથા દેવો પણ પરમ કલ્યાણ પામશો. યજ્ઞો વડે પ્રભાવીત થયેલા દેવો-દેવતાઓ તમને ઇષ્ટ વૈશ્વો અવશ્ય આપશે. પણ તેમણે

આપેલા ઝાન-ધનાદિક પદાર્થો પાંચ યજ્ઞ દ્વારા તથા

યજ્ઞ-યાગાદિ દેરા કાળ અને પાત્રને અનુસરતા દાન-સેવાદિરૂપે પ્રવૃત્તિમાં હિંસાને આપ્યા વિના જ જે ગોળવે છે તેને તે ઓર જ સ્થાન-તેને વેદ-જાણવો. જેઓ ધ્રુવ યજ્ઞ, દેવ યજ્ઞ, મનુષ્ય યજ્ઞ, વિહિતા ગણાવ-પિતૃ યજ્ઞ તથા શૂત યજ્ઞ આ પાંચ મહા યજ્ઞ કરતાં વાનો પ્રયત્ન વધેલું અન્ન જામે છે તેઓ જાડવામાં, દળવામાં, સુસો જાળવામાં તથા પાણી ભરવા વગેરેમાં અને

વારીદુ વાળવામાં થતી પાંચ પ્રકારની હિંસાના જથ્થા દોષોથી છુટે છે અને જેઓ કેવળ પોતાને માટે જ રાધે છે તે પામાત્માઓ તે પાપનું ભોજન કરે છે. સામાન્ય રીતે-પ્રત્યેક અનવચ્છ અને ઇચ્છનીય પ્રવૃત્તિઓ સંસ્કારમાં જે સ્થાન જળવી રાખે છે તેમાં

હિંસા સામે દિન-પ્રતિદિન અચાનકતા અને સ્વાર્થપરાયણતાના મહાવીર અને કારણે ધીમે ધીમે સડા પેસવા માંડે છે અને છેવટ છુદ્દનો પ્રચંડ તે અધમ કોટીમાં ઉતરી જાય છે તેની માફક આ વિશેષ યજ્ઞ-યાગની પ્રવૃત્તિ પશુ વખત જતાં એટલી બધી નીચી કોટીમાં ઉતરી ગઈ કે આવા યજ્ઞોમાં અનિ-

યંત્રીત રીતે પણ-પ્રાણીઓની હિંસા અને મનુષ્યોના જાણીદાન પણ છડેઓક દામ્ય થવા એટલું જ નહિ પણ જેને વખતના તેની હિમાવત કરનારા રસોદ્રિવની લાલચ વશાત્ પંડીતો અને શાસ્ત્રધારો આવી અયોગ્ય હિંસાને મન દાવતા (મેષક) શાસ્ત્રધારો અને દેવીત

શાસ્ત્રાગ્રાંથો આગળ કરી, તેને 'વેદ વિદિતા દિસા' કહાવી, તેને આવશ્યક ગણાવવા બદલે પત્તા અને તેમનો પ્રચાર એટલી દદ સુધી વધી ગયો કે યોગીશમા નીર્થકર શ્રી મદાવીર સ્વામીએ અને ભુદ્ધ ભગવાને તેની સામે પ્રત્યંક વિરોધપૂર્વકની પ્રખર અને સાર્થત્રીક બ્રુમેશ ઉઠાવી, 'અર્દિસા પગ્મો ધર્મ'ના સર્વમાન્ય મૂત્રને આગળ કરી, અર્દિસાનો જીવદવાનો ઝંડો જવધોષપૂર્વક ન કુદાવ્યો હોત તો શુ' સ્થિતિ થઇ પડત તે કહી શકાતું નથી

આટલા લાંબા વીવેચનથી સ્પષ્ટ થાય છે કે પ્રાચીન સમયમાં મંત્ર-યુગના જમાનામાં ઈન્દ્ર-વૃષ્ણ સૂર્ય વગેરે દેવોની સ્તુતિરૂપ ભુદા ભુદા અનેક મંત્રોથી તે તે દેવો પ્રસન્ન થતાં અને સ્તુતિ મંત્ર યુગ કળાગ્રાંથો કુદગતની કૃપાથી મંત્રોનું ફળ તાત્કાલીક અનુભવતાં, તે તે મંત્રોને સફળ-ફળદાયી અને સાર્થક માનવાની પ્રેરણા મેળવી, તે તે મંત્રોનું પ્રતિદિન સ્મરણ કરવાનું-જાપ કરવાનું ઇષ્ટ સિદ્ધિ અને વધેચ્છ ફળપ્રાપ્તિ માટે આવશ્યક સમજતા અને સફળ જીવન નિર્વાહ માટે તે આવશ્યક કર્તવ્યોને મનુષ્યો પોતાનો પરમધર્મ માનવા લાગ્યા.

આ મંત્રયુગના જમાનામાં એક ઇશ્વરી કલ્પનામાંથી સત્ત્વ, રજસ્વ અને તમસ્સ્વ ત્રીગુણાત્મક બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ એ ત્રણ દેવોની કલ્પના થઇ અને તેમાંથી ધીમે ધીમે અનેક દેવ-મંત્ર યુગ, યજ્ઞ દેવીઓની કલ્પના થતાં, તે સમયના સામાન્ય યુગમાં યોગ-હૃદ-શક્તાળુ અને જાક્તાજનોને સહેલાઇથી, બને તેટલા યોગના પ્રયોગો-અરૂપ પ્રયામે અને પરિશ્રમે, રોજ-સોજ, દુઃખ-બલીદાન વગેરેની દ્વંદ્વ, આધિ-આધિ-ઉપાધિ વગેરે કષ્ટદાયી અને સકામ કર્મ પ્રવૃત્તિ કલેસજનક ઉપદેવો દૂર થાય, ઇષ્ટસિદ્ધિ-સુખ સંપત્તિ-મોક્ષશાન્ત અને વૈભવના સાધનરૂપ ધન-પ્રાપ્તિ થાય તે ખાતર અનેક પ્રકારના, દેવ-દેવીઓની સાધના અને

આરાધના માટેના વિધિવિધ ઉપક્રમો યોગ્યતા. દેવ-દેવીઓની પ્રસન્નતા મેળવવા-મહેરઆનો સંપાદન કરવા આ બધા ઉપક્રમોની શરૂઆત મંત્ર-
 તંત્ર અને સ્તોત્રોથી થઈ અને તેમાં યજ્ઞ-યાગાદિ,
 ગીતાકારનો-તે હોમ-હવન, બલીદાન-ભોગ-નિવેદ્ય ધરવારૂપ પ્રયો-
 સામે નિષ્કામ કર્મ ગોચી હોયે એ યતાં, વખતના વહેણ સાથે તેમાં
 પ્રવૃત્તિ અને વિવેકહીન હોય તપશ્ચર્યા, પ્રાણાયામ-સમાધિ વગેરે
 અનાસક્ત યોગ યોગના પ્રયોગો ઉપરાંત, પંચાંગ તપ તથા અવનત
 મસ્તકે સટકવા જેવા અનેક ઉત્કૃષ્ટ દંડયોગના પ્રયોગો
 અને અનુષ્ઠાનો પણ દાખલ થયા. દેવળ ઐદિક કે આમુખિક-સ્વર્ગોદય
 સુખની પ્રાપ્તિ માટે કૃણાપેક્ષાના હેતુપૂર્વક ઉપર મુજબની સકામ પ્રવૃ-
 ત્તિઓ સર્વત્ર અમર્વાદિત રીતે વધી જતા, ભગવતગીતાના ત્રીજા
 અધ્યાયમાં શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન અર્જુનને કહે છે કે 'હે અર્જુન, ઠોંગી
 કર્મત્યાગી કરતાં તો જે મનુષ્ય મન વડે વિષયોમાં અનાસક્ત થઈને
 તથા યાને ક્ષિયોને નિયમમાં રાખીને કર્મન્દ્રિયોને ઇન્દ્ર આરાધનરૂપ
 કર્મયોગમાં જોડે છે તથા કર્મકૃણની ઈચ્છા કરતો નથી તે જ કૈવલ્ય છે
 કેમકે નિષ્કામ કર્મ કરવાથી ચિત્તશુદ્ધિ થઈ અપરાધ જ્ઞાન મળે છે
 માટે કર્મો તજી દેવા કરતાં કર્મો કરવા એ જ તારે માટે શ્રેષ્ઠ છે તો
 કૃણની આસક્તિ છોડી દઈને માત્ર યથાર્થ-પ્રભુ પ્રિત્યર્થ, નિષ્કામ
 કર્મો જ કર. ક્લાસકિત વિના જ કર્મ કરનારો જ પરમાત્મ સાક્ષાત્કાર
 તથા મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે. લૌકીક કર્મકૃણમાં આસક્તિવાળા અજ્ઞાની
 મનુષ્યોને તત્ત્વજ્ઞાનનો ઉપદેશ કરીને તેમની શુદ્ધિ ફેરવવી ઘટે નહિ પણ
 યાનીએ તો હિલ્લુ તેમના અને લોભના હીતાર્થે વધુ સાધનાનીથી કર્મ
 કરતા રહીને અજ્ઞાનીઓને પણ શુભ કર્મોમાં પ્રેરવા-જોડવા જોઈએ
 કેમકે મહીન ચિત્તવાળાને કર્મ ત્યાગવવાથી તે તત્ત્વજ્ઞાનને યથાવત્ સમજી
 શકે નહિ તેથી જાને તરફથી બ્રહ્મ થાય છે.

આમ છતાં પણ હજુ મંત્ર યુગ-જ્ઞાન યુગ-વિજ્ઞાન યુગનો અસર

પ્રારંભ થયો નહોતો એટલે મોટા ભાગના અગ્નિ મનુષ્યો મંત્ર-તંત્ર

યુગના પ્રયોગોને વધારે અને વધારે રિચિતિસુસ્તતાથી

મંત્રયુગનો શ્રદ્ધાપૂર્વક ધર્મગી રહ્યા અને પરીણામે કોઈ કોઈ

પ્રભાવ કીરસામાં આવી દૃઢ શ્રદ્ધા, અર્થ શ્રદ્ધામાં

ફેરવાયેલી જણાવા લાગી. દેવ-દેવીઓ, યક્ષ-યક્ષિ-

ણીઓ, ભૂત-પ્રેત-દાનવો-રાક્ષસો-પિશાચો વગેરેને કેવળ ધર્મિય માનનારો

વર્ગ હતો ઉભો થયો નહોતો. તેમના અસ્તિત્વ અને બહોળા પ્રચાર

માટેનો સમય પણ હતો પાડ્યો નહોતો. મંત્રયુગના જમાનામાં જે કંઈ

મંત્રના પ્રયોગોથી સાધી શકાતું હતું તેમાંનું ધર્મ-

મંત્રોની રચના ખરું વિજ્ઞાનથી-ધર્મી ધર્મી રીતે આગળ વધતા જતા

દેવ-દેવીની સ્તુતિ-વિજ્ઞાનના પ્રયોગોથી સાધી શકાય તેવો જમાનો

રૂપે તેના પ્રયોગો, હતો આવી પહોંચ્યો નહોતો. વળી જૈનદર્શિએ

સાધના-કૃણાદેશ વિચાર કરતાં પણ-તત્ત્વાર્થસૂત્રના ત્રીજા-ચોથા

વગેરે અને તે અધ્યાયમાં જણાવ્યા મુજબ ચાર પ્રકારના પંચેન્દ્રિય

માટેની જૈન દર્શિ જીવો નારક, મનુષ્ય, તિર્થંક અને દેવો વૈકાના

દેવ ચાર નિઘ્ન(જાતિ)વાળા છે તે (૧) ભવનપતિ,

(૨) વ્યંતર, (૩) જ્યોતિષ્ક અને (૪) વૈમાનિક અને તેમાં ભવનપતિના

૧૨, વ્યંતરના ૮, જ્યોતિષ્કના ૫ અને વૈમાનિક (કેશ્યોમાન)ના ૧૨

ભેદ બતાવ્યા છે. વ્યંતરનિઘ્નના આઠ ભેદને ૧ કિંનર, ૨ કિપુરૂષ,

૩ મહોરગ, ૪ ગાંધર્વ, ૫ યક્ષ, ૬ રાક્ષસ, ૭ ભૂત

અને ૮ પિશાચ. તેમાંથી કિંનરના ૧૦ પ્રકાર,

કિપુરૂષના ૧૦ પ્રકાર, મહોરગના ૧૦, ગાંધર્વના

૧૨ પ્રકાર, યક્ષના ૧૩ પ્રકાર, રાક્ષસના ૭ પ્રકાર,

ભૂતના ૮ પ્રકાર અને પિશાચના ૧૫ પ્રકાર બતાવ્યા છે (વધારે સમજ

જૂઓ પંડીત સુખલાલજીવાળું તત્ત્વાર્થસૂત્ર પૃ. ૧૭૦ થી ૧૭૩).

રીતે જૈનદર્શન પણ વૈમાનિક દેવ, વ્યંતર દેવ વગેરેનું અસ્તિત્વ

સ્વિકારે છે અને તેમને આરાધવાથી-તેમની સાધના કરવાથી, તેમાંના ફેટલાક પ્રસન્ન થઈ મનુષ્યોને-તેમના આરાધક ભક્તોને મદદ કરે છે તેમ જ તેમની સેવા કરે છે એ હકીકત પણ કશું જ રાખતું હોવાથી મંત્રયુગના જમાનામાં મંત્ર-તંત્રનો પ્રભાવ-ગદિમા સમુદાયના મોટા ભાગમાં જોવા-તેજો નહોતો એમ સમજાય છે. આ વૈજ્ઞાનિક યુગમાં પણ હજી આ વર્ગ સાવ નાશુદ થયો નથી. સાપ-વિંછી વગેરે ઝેરી પ્રાણીઓના વિષ હિતારવા માટે, છુત-ત્રેત-પિશાચ-ખવિસ-ડાકથ-ઝોડ વગેરેના વળખાડમયાં મુક્તિ મેળવવા માટે તેમ જ તેમના તરફના સંતાપજનક ત્રાસમાંથી બચવા માટે, અનેક પ્રકારના લાંબી મુદતથી ધર કરી જોડેલા (Chronic) હીસ્ટેરીયા જેવા અંગત રોગો કે મરફા-કોલેરા-મદામારી જેવા ચેપી રોગોમાંથી બચવા માટે કોઈ નિષ્ણાત વૈદ્ય કે ડોક્ટરની મદદ લેવાને બદલે ઢોંગી અને પાખંડી જુવા-જતિ-તોંગી કે સાંધ-ફકીરની જ મદદ લેવામાં આવે છે. તેઓ પાણી મંત્રી આપે, દારો કરી આપે કે વંત્ર લખી આપે તે માફનીયામાં નાંખી લોકો તેનો સ્વિકાર કરે છે અને જાદાથી તેમની મુચના મુજબ ગમે તેવું સાહસ ખેડવા પણ તૈયાર થઈ જાય છે. આવા બધા કીરસા સફળ થતા નથી. What is hit is history and missed is mysteryની કહેવત મુજબ-જે કીરસા સફળ થાય છે તેનો બહોળો પ્રચાર કરવામાં આવે છે અને જે નિષ્ફળ જાય છે તે અધારમાં જ રહી જાય છે અને જુશી જવાય છે.

‘કાક તાલીય’ ન્યાયે કે આંધળો માણસ ઢેફાઓ ફેંકે, તે કવચિત્ ધારેલ જગ્યાએ પડી જાય તેની આફક કોઈ કોઈ કીરસામાં સફળતા મળી જાય તો તેનો જોર-શોરથી પ્રચાર થતાં આવા પ્રયોગોને કેવળ ધર્તિંગ માનનારોઓની માન્યતા પણ કવચિત્ પોતાના હિપર કંઈક અણુધારી આફત આવી પડે ત્યારે-મને કમને ડગી જાય છે.

સામાન્ય રીતે કહેવાય છે કે ખુશામત તો ખુદને પણ આપી થઈ પડે છે તો પછી મોદ-યાત્રામાં લપટાયેલા-અને ગામ-દેશમાં ફરી પડેલા
 દેવ-દાનવ કે ભુત-પ્રેત તેમની આરાધના કરનારા-
 મંત્રયુગના સમ- એનિ યોગ્ય મદદ કરવા કે રાહત આપવા દોડી
 થમાં જૈન પૂર્વાચાર્યો આવે તેમાં કંઈ નવાઈ જેવું નથી. વળી સારા
 રચીત પ્રભાવીક કામ માટે સારા સરઘ દેવોની આરાધના કરવામાં
 રતોત્રો આવે તેમ કંઈ હીણા કે દુષ્ટ કામ માટે અગર તો
 દુરમનોની સામેની વૈર-વૃત્તિને સંતોષવા માટે મેલા
 દુષ્ટ દેવો યા તો ભૂત-પ્રેતો કે વક્ષ-રાક્ષસોની આરાધના કરવામાં આવે
 છે અને તેમાં મદદ કરવા માટે મંત્રસાક્ષ પણ જોઈતા સાધનો પુરા
 પાડે છે. ભુત-પ્રેત-પિશાચ વગેરે દેવોની આરાધના માટેના મંત્રોની
 સાધના માટે, તેમનું સામાન્ય રીતે મનાતું નિવાસસ્થાન અગર આગમન-
 સ્થાન સમશાનભૂમિ કે ઘોઘ-જવાનક જંગલ પસંદ કરવામાં આવે છે.
 સમય પણ તદ્દન નિરવ સાતિનો એટલે અધારી રાત્રીના ગાર વાગ્યા
 પછીનો અનુકુળ માનવામાં આવે છે અને તેમાં પણ આસો વહી ચૌદશ
 એટલે કાળા ચૌદશની રાત્રિને મંત્રસાધકો તેમના મુખ્ય પર્વ જેવી
 માને છે. બક્ષી-જાકુલ-નિવેદ-ભોગ-ખલિદાન વગેરે સાધનોની મદદથી
 વિધવિધ દેવ-દાનવો માટે ખાસ યોગ્યપેલા મંત્રો જપ-જનપથી સિદ્ધ
 કરવામાં આવે છે. આવા હજારો મંત્રોની રચનાની શરૂઆત તો
 પ્રાચીન સમયના ર્ષિ-મુનિઓથી થયેલી હોવાનું માનવામાં આવે છે
 અને કાળના પ્રવાહ સાથે તેમાં વધારો થતો રહ્યો છે, મોટા ભાગે
 લોકોના હલવાણુ અર્થે, કેવળ પરોપકાર અને પરમાર્થ ભુદ્ધિથી જ આવા
 મંત્રો અને રતોત્રો રચાયેલા હોવાનું જખ્યાવ છે અને તેની સિદ્ધિ,
 કળાદેશ વગેરે તેની સાધના કરનારના વિશુદ્ધ ચારિત્ર જળ ઉપર ધણે
 અંશે આધાર રાખે છે. આવા મંત્રો-પદ્યમંત્રો-રતોત્રો વગેરેનો સફ-
 ઉપયોગ થતો રહે, ત્યાં સુધી તેની ચમત્કાર શક્તિને ક્ષતિ પહોંચતી

નથી પરંતુ વખતે-કવખતે તેનો દુરુપયોગ થવા માટે એટલે કે તેના અધિષ્ઠાતા દેવ-દેવીને જ્ઞાને નહિ તેવું અયોગ્ય કામ તેમનાથી લેવામાં આવે તો પછી મંત્રનો પ્રભાવ સહેજે ઘટી જાય-તે નિષ્પ્રાણ થઈ જાય-તેમાં પ્રાણ પ્રતિષ્ઠા હોય તે ઉડી જાય. જન સમુદાયનો મોટો ભાગ અજ્ઞાનદશામાં સમ્પડતો હોવાથી, ધર્મના ઉંચા પ્રકારના સાત્વિક તત્ત્વ-જ્ઞાન અને તત્ત્વજોષથી અજ્ઞાત હોવાથી, જેનેતર તેમ જ જૈન પ્રજામાં પણ નાશકના ભૂતકાળ પર્વત, ઉંચા પ્રકારના વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર(Science)ની હિંસા પમાડે તેવી વિધવિધ શોધખોળો અને તે માટેના પ્રયોગોના શાસ્ત્રીય જ્ઞાનના અભાવે, ઔદિક સુખ-સગવડો ગાટે, દુઃખ-દર્દોના નાશ માટે તારકાલીક ફળદાયી થઈ પડે, અરૂપ પ્રવાસે મહાન્ લાભ મેળવી શકાય, તેવી દૈવી કૃપા વર્ષાવતા મંત્રો અને સ્તોત્રો હીતશુદ્ધિથી રચાયા અને સમાજ તેનો લાભ લેવા લાગ્યો.

જૈન દષ્ટિએ વીતરાગ સિદ્ધ પરમાત્મા કે તીર્થંકર ભગવાનો, ગમે તેવી ઉંચા ઢાટીના બાવવાહી શબ્દોમાં, અર્થગંભીર, રહસ્યપૂર્ણ, લેશ માત્ર અતિશયેક્ષિત વગરના સ્તોત્રોથી, રીઝી જઈને

જૈન સ્તોત્રોથી આપણા માટે કંઈ કરી શકે તેવી સ્થિતિ ન હોવાથી થતી કાર્યસિદ્ધિથી આપણે ખાચ કરીને એવી એક સુધરીત-મધ સમ્યગ્દર્શનનેક્ષિતિ બેસતી-વ્યવસ્થિત માન્યતા આગળ કરી કે જે-તે

ન પહોંચતાં તે તીર્થંકર ભગવાનના વક્ષ, વક્ષિણી, તેમના તન્દુ નિર્મળ થાય છે. પરમ ભક્તિભાવ ધરાવતા સમકીર્તદષ્ટિ દેવ-દેવીઓ તેમ જ જૈન દર્શન પ્રત્યે અનહદ પ્રેમ

ધરાવતા શાસનના અધિષ્ઠાતક દેવ-દેવીઓ, વિચુદ્ધ હૃદયના, બાવપૂર્ણ ઉમંગકાથી, પ્રેમલક્ષણા ભક્તિને પણ ટકર મારે તેવી ઉંચા ઢાટીની ભક્તિથી આમળ કરાયેલા સ્તોત્રો-સ્તવનો-ભગ્નો વગેરેથી પ્રસન્ન થઈ આપણી ઇષ્ટ સિદ્ધિ માટે તેઓ પોતાનાથી જાણું પરાશ્વ-અપરાશ્વ રીતે કરી છુટે છે અને પરીણામે આપણી શ્રદ્ધા અને ભક્તિ વધારે દૃઢ અને

અવિચલ અને મજબૂત થતાં જાય છે આ પ્રકારની જાવનાથી આપણા સમ્યગ્દર્શનને લેશ માત્ર દક્ષિત પહોંચતી નથી ઉત્કૃષ્ટ તે વધારે નિર્મળ થાય છે.

આમ છતાં પણ આપણે એટલી સાવચેતી રાખવાની જરૂર છે કે આપણે જોવાજાવે કે કઈક અસાન દયાવચાત્ કાષ્ઠપણ તીર્થ કરેવની

માનતા કે અમુક જાગતમાં અમુક પ્રકારની ઈષ્ટ આમ છતાં પણ સિદ્ધિ થાય તો અમુક વસ્તુની બાધા કે આખડી

વીતરાગ કેવની કદી પણ રાખવા જોઈએ નહિ. તે આપણને લોકો-માનતાનો નિષેધ- તર મિથ્યાત્વ તરફ ગેરી જાય છે અને સાસ્ત્રકારો

લોકોત્તર મિથ્યાત્વ તેવા મિથ્યાત્વથી દૂર રહેવા દૂરમાવે છે. વળી ગણાતી હોવાથી. કાષ્ઠ પણ પ્રકારની ઉત્તર તપશ્ચર્યા ધાર્મિક અનુશાન,

ક્રિયા કે વિધિ-વિધાન કરતી વખતે, તેના ફળરૂપે મને અમુક પ્રકારની દૃષ્ટિ પ્રાપ્તિ આ જન્મે કે જન્મભાતરે થાય

તેવું નિવાળું બાંધવાની પણ જૈન સાસ્ત્રકારો મના કરે છે, કાગળ કે શુદ્ધ હૃદયના જાવથી થતાં ઉત્તરોત્તમ ધાર્મિક

નિવાળાનો પણ અનુશાનથી મનના પરિણામની ધારા શુદ્ધતર નિષેધ અને શુદ્ધતમ થતી જતી હોવાથી, જાવમાં

ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ થતાં પરીણામે ‘મનઃ એવ કારણ્ય’ બંધમોક્ષયોઃ’ એ સૂત્ર અનુસાર મોક્ષ મુખની પ્રાપ્તિ જે નજીક આવતી

જાય છે તેમાં નિવાળાબંધન એક અંતરાયરૂપ થઈ પડે છે.

ઉપરોક્ત વસ્તુસ્થિતિને બરાબર ખ્યાલમાં રાખીને જ પ્રખ્યાત-મહાપુરુષોએ ભવ્યજનોના હીત ખાતર-દૃષ્ટાન્તાર્થે અપૂર્વ મંત્રોની મગ્ગ

સારે તેવા અનેક જુદા જુદા સ્તોત્રો અને રમરજોની પૂર્વકાલીન પ્રજ્ઞા- રચના કરી છે. વરાહમિહિરનો જીવ મરીને વ્યંતર

વિક મહાત્માઓ થયાથી તેણે સંધમાં મરકાનો ઉપદ્રવ કર્યો તેની રચીત મંત્રગર્ભિત શક્તિને અર્થે, સંધનો વિનંતિથી થી બદખાદુ સ્તોત્રો-રમરજો રવામીએ સાત ગાથાનું ઉપસર્જકર સ્તોત્ર રચ્યું.

તે લણુવા-ગણુવા તથા સાંભળવાથી મરકી શાંત
મર્ધ. આથી લોકો નીરંતર આ સ્તોત્ર ગણુવા લાગ્યા તેથી ધરણેન્દ્રને
પ્રત્યક્ષ આવવું પડ્યું તે ઉપરથી તેની વિનંતિથી ગુરુમહારાજે બે ગાથા
ભંડારી દીધી. તેવી જ રીતે શાકંભરી નગરમાં

શ્રી લદ્રખાદુ શાકીનીએ કરેલ ઉપસર્ગથી ફેલાતી મરકીના ઉપ-
સ્વામી રચીત ઉપ- દ્રવને નિવારવા શ્રીમાનદેવસુરિએ, તેમને પદ્મા,
સર્ગાદર સ્તોત્ર જપ્યા, વિજયા અને અપરાજિતા-એ ચારે દેવીઓનું
સાનિધ્ય હોવાથી, અત્યંત કષ્ટભાવે શ્રી લઘુશાંતિ
શ્રી માનદેવસુરિ સ્તવની રચના કરી.
રચીત લઘુશાંતિ

મેવાડના દેવકુલ પાટક (દિલવાડા) નગરમાં ચયેલ મરકીના ઉપદ્રવની
શાંતિ નિમિત્તે સહસ્ત્રાવધાની શ્રી મુનિસુન્દરસુરિએ શ્રી 'સંતિકર' સ્તવનની
રચના કરી છે. તેમાં શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનની
શ્રી મુનિ સુન્દરસુરિ સ્તુતિ કરતાં, તેમને ઔઞ્ઞકરપૂર્વક નમસ્કાર કરતાં,
રચીત શ્રી સંતિકર તેમના મળ-મૂત્ર-દાંત, નખ, કેશ-રેશ વગેરેને પણ
સ્તોત્ર સર્વ રામનો નારા કરવા માટે ઔપધર્ષ ગણાય
તેથી લગ્નિયવાળા જણાવી, શ્રુતદેવી, શક્તીદેવી,
યક્ષગજ મંત્રિ પિટક, ગ્રહ દિક્પાલ, દેવેન્દ્રી, સોળ વિદ્યાદેવીઓ, ચોવીસ
તીર્થંકરના યક્ષો-શાસન દેવીઓ, બીજા પણ ચારે પ્રકારના દેવ-દેવીઓ,
ધંટાકરણાદિ જાવન વીર, લદ્રકણા પ્રમુખ ચોસક યોગિની વગેરે-નિરંતર
અમારું રક્ષણ કરો-એ રીતે સ્તુતિ કરેલ છે.

શ્રી તિજપપદ્મ સ્તોત્ર (સતરિસર્ગ યુત) વ્તરે કરેલ ઉપદ્રવ
નિવારવા શ્રી માનદેવસુરિએ રચેલું છે. તેમાં અઢીદ્વીપમાં ચયેલા ૧૭૦

ગિનની સ્તવના યંત્રવડે કરેલી છે. મંત્ર-યંત્ર
શ્રી માનદેવસુરિ યુગના જમાનાનું સ્વરૂપ કંઈક મથાર્થ 'સ્વરૂપે
રચીત તિજથ પાદુત સમગ્રય તે ખાતર યંત્ર-જાણુ ઉપર આલેખેલ છે

૨૫	૮૦	સિ	૧૫	૫૦
૨૦	૪૫	પ	૩૦	૭૫
સિ	પ	ઑ	સ્વા	હા
૭૦	૩૫	સ્વા	૧૦	૫
૫૫	૧૦	હા	૬૫	૨૦

અને તેની વધારે વિસ્તારથી સમ-
લુત મેળવવાની અને મંત્ર-ખીન્ને
સમજવાની ઇચ્છાસા ધરાવતા બંધુને,
તે સ્તોત્ર આખું તેની ગાથાઓના
સાર્થ વીવેચન સાથે વાંચી જવાની
મજામજા કરવામાં આવે છે.

શ્રી માનતુંગસુરિ
રચીત નમિઉજી

‘શ્રી નમિઉજી સ્તોત્ર’ શ્રી માનતુંગસુરિએ
રચ્યું છે અને તેની આડંબી ગાથા રચની વખતે
તેમણે નાગરાજને વચ્ચે ર્ધ્યાનું કહેવાય છે.

શ્રી નંદીધેજી રચીત
અષ્ટત-શાંતિ
સ્તવન

શ્રી અષ્ટત શાંતિ સ્તવન, એક પક્ષે શ્રી
મહાવીરના શિષ્ય અને બીજા પક્ષે શ્રી નેમિગિન
શિષ્ય-શ્રી નંદીધેજી, શ્રી શત્રુંજય તીર્થે વાતાર્થે
આવેલ ત્યારે રચ્યાનું કહેવાય છે.

શ્રી ભક્તામર સ્તોત્રના કર્તા શ્રી માનતુંગસુરિને ઉજ્જયિનીના ભોજ
રાજની સભામાં ચૌદ વિદ્યાના પ્રવીણ-મુશાસ્ત્રના જાણુ, દેવતાની
સાનિધ્વવાળા અને અર્વિષ્ટ એવા મયુર-જાણુ પ્રમુખ
શ્રી માનતુંગસુરિ પાંચસો પંડોતોની સભામાં કંઈક ચમત્કારી પ્રભાવ
રચીત ભક્તામર જતાવવા પડ્યાર થતાં, સૈવધર્મની પ્રચારા અને
સ્તોત્ર જૈન ધર્મની નિંદા થતી જોઈ, શાસનનો અવહેલના
થતી અટકાવવા તેમ જ અદ્ભુત ચમત્કારીક પ્રભાવ

જનાવવા તેમણે (૪૨-૪૮) તાળાવાળી બેડીઓના બંધનમાં રહી, મજ-
સુત પહિરગીરોના પહેરા નીચે સાત તાળાવાળા દરવાજાના ઓરડામાં
પુરાઈ, ભક્તામર રતોત્રના અંકેક કાચની રચના કરતાં અંકેક તાણું અને
અંકેક બેડી આપોઆપ છુટતા ગયા અને રતોત્રનો રચના પુરી થતાં
ઓરડાના દાર અને તેના તાળા સ્વયમેવ ઉઘડી ગયા તે ઉપરથી આવો
અપૂર્વ અમત્કાર જોઈ બોજ રાજ્યએ તેમનું જાદુમાન કર્યું અને પોતે
જૈન શાસનમાં પ્રિતિવાજો થયો.

શ્રી કલ્યાણ મંદીર રતોત્રના કર્તા શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરે (મુળ નામ
શ્રી કુમુદચંદ્ર) પ્રાકૃત સિદ્ધાંતોને સંસ્કૃતમાં રચવાની લાવના અક્ષત કરતાં,
તેમના ગુરુ વૃદ્ધવાદીએ તેમને ગચ્છ બહાર કર્યા;

શ્રી સિદ્ધસેન પરંતુ આવા મહાપ્રભાવક પુરૂષને ગચ્છ બહાર
દીવાકર રચીત મુકવા તે મોગ્ય નહિ જોવી શ્રી સંઘની અત્યાગ્રહ-
કલ્યાણ મંદીર પૂર્વક વિનંતિ થતાં, તેઓ પ્રાચશ્રિતરૂપે ૧૮
રાજ્યોને પ્રતિજોધી જૈન દરશે તો ગચ્છમાં લખશું

જેવું ગુરુમહારાજનું જુમાન થવાથી, તેઓ ઉજ્જયીની પહોંચ્યા અને
શ્રી મહાકાળના મંદીરમાં ઉપરોક્ત રતોત્રની રચનાનો પ્રારંભ કરતાં
તેનો ૧૧ મો સ્લોક જોલતા પૃથ્વીકંપ થયો, ધુમાડો નીકળ્યો અને
શિવલિંગ ફાટીને ઘરણેદ્ર સહીત શ્રી પાર્શ્વનાથ લગવાનની તેજસ્વી
પ્રતિમા પ્રગટ થઈ. આચાર્ય રતોત્ર સપૂર્ણ કરીને કર્ણું કે અહીં લગ
શેઠાણીનો પુત્ર આવતિ સુકુમાર અનશન કરી, કાયોન્સર્ગમાં રહી, રચવીને
નહિનિશુદ્ધ વિમાનને વિષે ગયેલ છે, તે સ્થાને પિતાનો યાદગીરીમાં
તેના પુત્રે મહાકાળી નામનું નવીન ચૈત્ય બંધાવી શ્રી પાર્શ્વપ્રભુની
પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. કેટલેક સમયે મિથ્યાદષ્ટિઓએ તેના ઉપર મહાદેવનું
લોગ પધરાવી પ્રતિમાને ઢાંકી દીધી હતી. તે સાંભળી રાજ્યએ હર્ષ
પામીને મંદીરના ખર્ચ માટે ૧૦૦ ગામ આપ્યા અને પોતે સમ્પત્તિ

સ્વીકાર્યું. તે પછી વિક્રમના અનુવાથી બીજા ૧૮ રાજ્યોને સિદ્ધસેન-
સુરિએ પ્રતિભોધવા. વિક્રમ રાજ્યોએ રંજીત થઇ સુરિજીને મુખાસત
(પાલખી)થી નવાજ્યા એટલે તેમાં બેસીને સુરિજી ગજસભામાં જવા
લાગ્યા. આ બધા પ્રતાપનો તેમના ગુરૂને-વૃદ્ધવાદીને જાણ થતાં,
સુરિજીને આરંભમાં મમ થયેલા જાણીને તેમને પ્રતિભોધવા માટે તેઓ
ઉજ્જયીની આગ્યા અને બોધના વેષમાં સુરિજીની પાલખી ઉપાડી, વૃદ્ધ-
વસ્થાને દારૂનો ધીમે ધીમે ચાલવા લાગ્યા-ત્યારે સુરિજીએ કહ્યું કે 'બુદ્ધિ-
ભારભરાકાન્તઃ રકંધઃ કિમ્ તવ બાધતિ?' તે ઉપરથી ગુરૂમહારાજે કહ્યું
કે 'ન તથા બાધતે રકંધો વથા બાધતિ બાધતે.' એ સાંભળી પોતાનો
બૂલ જાણી અમરકાર પામ્યા અને બૂલ દાઢનારને પોતાના ગુરૂ જાણી
પાલખીમાંથી ઉતરી નમરકાર કર્યા એટલે ગુરૂએ પ્રતિભોધી સંધમાં લીધા.

શ્રી નેમિનાથની નવમા રમરણુ શ્રી જહતશાંતિના કર્તા
માતાએ દેવીના તરીકે દીકાકર શ્રી હરિકૃતિસુરિએ બાવીશમા
જવમાં રચેલ શ્રી નેમિનાથ જગવાનની માતા શિવાદેવીને
બૃહત્ શાંતિ દેવીપણની અવસ્થામાં જણાવેલ છે.

ઉપરોક્ત નવ રમરણુ ઉપરાંત આક્ર ગાયનો શ્રી આતમરક્ષા નવકાર
મંત્ર, શ્રી જિન પંજર સ્તોત્ર, શ્રી અહશાંતિ સ્તોત્ર, શ્રી પાર્શ્વજિન સ્તોત્ર
વગેરે અનેક મંત્રગર્જિત સ્તોત્રોથી જૈન દર્શને,
અન્ય સ્તોત્રો, જૈન મંત્રમુગ્ધના સમયમાં મંત્રગર્જિત સ્તોત્રો ગ્રંથમાં
દર્શનનો ફાળો અસાધારણ ફાળો આપ્યાનું જણાવ છે તે જ રીતે
જૈનેતર દર્શનકારોએ પણ ગાયત્રી મંત્રથી માંડીને
તે હજારો મંત્રગર્જિત સ્તોત્રો-જગનો-પ્રભાતમાં ગમણુ કરવા યોગ્ય
દાખલે-પ્રભાતિયા વગેરેથી સાહીત્યને સમૃદ્ધ કર્યું છે. જે મહાપ્રભાવીક
ગુરૂઓ, સતી સ્ત્રીઓ, ચારિત્રસંપન્ન, જીવન પર્વતના પલ્લવચારીઓના
વીરંતર રમરણુથી સુખ-સમૃદ્ધિમાં વૃદ્ધિ થાય,

પ્રતિદિન યાદ દુઃખ-દારિદ્ર્યો નાશ થાય, વિધ વિધ પ્રકારની કરાતાં રાસ-છંદ-આખાદી અને આઝાદી સુલભ થાય અને ટકી રહે-પ્રભાતીયા પણ તેમના માર્ગલિક રાસ, છંદ, સ્વાધ્યાયો (સન્ન્યાસો), મંત્રોત્તુ સ્થાન પ્રજ્ઞાનીયા પગમ મંગળધારી અને કલ્યાણધારી શોભાવતા જણાતાં-સમાજમાં ધણા લોકપ્રિય થઈ પડતાં, તેનું પ્રતિદિન પઠન-પાઠન થયે જાય છે. શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ, ગૌતમ સ્વામી, સૌભ સતીઓ, શ્રી રઘુલિખદત્ત-શ્રી જંખ-સ્વામી વગેરે અનેક મહાપુરુષોના રાસ-છંદ વગેરે તેમાં અગ્રસ્થાન રાશે છે તે બધા ગુણુરથાન ક્રમારોહની ત્રણુજી ચડવાની અપેક્ષા રાખતા જાય અને ખપી જીવને અત્યંત ઉપકારક અને માર્ગદર્શક થઈ પડે છે તેમ જ ઉત્તમોત્તમ આદર્શની ગરજ સારે છે.

ઉપરોક્ત મંત્રો-રતોત્રો વગેરેનું રમરણુ-મનન વિશુદ્ધ ભાવપૂર્વક થવું જોઈએ અને તેના અંતર્ગત ગદ્ય સંબંધી હિંદી વિચારણા કરી, પોતાના આચાર અને વિચાર શુદ્ધિ માટે દૈનિક નિયમ કાના-માત્રની કે કરી, તેને તાત્કાલીક-વગર વિલંબે અમલમાં મુકવા મોંડાની કે અક્ષર દાર્દિક તમજા ઉપગત સતત પ્રવર્તન કરતાં રહેવું માત્રની ન્યુનાધિ-જોઈએ. ધ્યાનરથ દશામા ગ્હી તેના જન્ય કરતી હતા થઈ જાય તો વખતે અગર તો સખટો ઉચ્ચારથી મુંજન કરતી હિંદુનું શુક્રશાન વખતે, કાના માત્રની કે મોંડા માત્રની વધારા-થાય તેના દાખલા ધક્કાગરૂપ જૂલ થવી જોઈએ નહિ. તેવી ભુલથી, ગડગડ જોટાળાથી કે દીલ્લી મેલની ઝડપે જખડાવી જવાથી અગર તો વેડ ઉતારવા જેવી સ્થિતિ કરી મુકવાથી વિશિષ્ટ ફળપ્રાપ્તિનો પ્રશ્ન તો જાણુ ઉપર રહી જતાં, ઉવટો અર્થનો અનર્થ થઈ જાય છે અને અભુધારી ઉપાધિમાં તેમ જ અવનવા પાપખંધનોમાં ફરી જવાય છે એટલે શુદ્ધ મંત્રોચ્ચાર માટે જાણુ સાવચેત રહેવાની જરૂર છે. અન્યુનાધિક અક્ષર બોલવાને બદલે ન્યુનાધિક અક્ષરોચ્ચારથી ચતા અનર્થથી પારાપાર શુક્રશાન થાય છે.

અશેક મહારાજને હુકમ લખી મોકલ્યો કે હંદાનીમધિયતાં કુમાર: એટલે કે દેવે કુમારને લખાવવો જોઈએ-તેમાં તકસાધુ અપર માતાએ લાગ જોઈને અજનની સળીને શુંક વડે બીની કરી 'મ'ને માથે બિંદુ કરી દીધું. મહારાજનો તે હુકમ અપોગ્ય જાણીને રથાનીક અધિકારીએ તે કુમારને વંચાવ્યો નહિ તેમ તેનો અમલ કરવાનું પ્રાજ્ઞપી ધાર્યું નહિ; પરંતુ અકરમાત તે કુમારના વાંચવામાં આવતાં પિતૃ આરા-રાજની આરા, સિરોધાર્યા-માનીને, હાદારવ કરતાં સ્વજનોએ વાર્યા છતાં પણ અમિતપત લોહ સ્વાદથી પોતાની બંને અક્ષુઓ ડાંબી દીધી.

શાસ્ત્રકારો બીજે તેવો કારસો આગળ કરતાં જમ્યાવે છે કે કામીક તીર્થના સરોવરના તીરે વજુલ નામનું વૃક્ષ હતું તેની શાખા ઉપર ચડી કાંઈ તિર્થંચ એ સરોવરના જળમાં પડે તો તે તીર્થના મહિમાથી માનવ ચર્ધ જાય અને જો મનુષ્ય પડે તો દેવ ચર્ધ જાય પરંતુ જો અધિક લોભથી બીજી વાર પડે તો તે પોતાના મુગળા રૂપને પાછું પ્રાપ્ત કરે. આ ઉપરથી વાનર-વાનરીએ કાંઈ મનુષ્ય અને તેની સ્ત્રીને તેવા પ્રયોગથી દેવ-દેવીરૂપ થયેલા જોઈને, તેમણે પણ તેવો જ પ્રયોગ કર્યો એટલે તેઓ ક્રોધ રૂપવાળા નર-નારી થયા. ત્યારબાદ નર યાર વાનરે ક્રોધ કે કરી પડીને દેવરૂપ ચર્ધ જઈએ એટલે સ્ત્રીએ તેને બહુ સમજાવ્યો પણ માન્યો નહિ અને લોભવશાત્ તે તો પશોજ એટલે મુગળા પાડે વાનર ચર્ધ ગયો.

ત્રીજે એક દાખલો એવો છે કે એક વિદ્યાધર આકાશગામિની વિદ્યાના મત્રનો એક અક્ષર બુદ્ધી જવાથી તેનો પ્રયોગ સફળ થતો નથી એમ જાણી શ્રેણીક મહારાજના મુખ્ય મંત્રી અભયકુમારે તેને હુકું કે તમે એકાદ અક્ષર બુદ્ધી મેં લાગે છે. જો તમે મને તે વિદ્યા આપવી શકુ છો તો હું તમને તે અક્ષર જતાવું. વિદ્યાધરે કમુત્ત કરવાથી, અભયકુમારે પદાનુસારીણી લખિધ(સક્રિત)વડે તે અક્ષર હાંકી જતાવ્યો તેથી તેની વિદ્યા સફળ થઈ. વળી રોગી કે બાળકને ન્યુનાધિક ઔષધ

દે આહાર નુકસાનકારક થઈ પડે તેમ સૂત્ર કે મંત્ર આગ્રહી પણ સમ-
જનું; એટલે આદ્ય માત્રાદિક કીનાધિક કરતાં અર્થનો અનર્થ થઈ જોશે.
સખળ વિશુદ્ધ હૃદયથી, ન્યુનાધિક દોષ ટાળી મંત્રોની સાધના કરવામાં
આવે તો-શ્રી દેવચંદ્રજી મહાગજના શ્રી પદ્મપ્રભુજીના સ્તવનમાં કહેવાયું
છે કે "લખિય સિદ્ધિ મંત્રાસુરે રે લાલ, ઉપજે સાધક સંગ રે" તેની
માફક તે સફળ અને સાર્થક થાય.

ઉપરોક્ત લંબાણપૂર્વકના વિસ્તૃત વિવેચનથી, પ્રસ્તુત મંત્રોનો
પ્રભાવશાળી મહિમા હોઈ, તેના જાપ-સ્મરણથી એકાંત પુણ્યખળમાં
વૃદ્ધિ થતી રહે તેવી તેમની સ્વર્ણસિદ્ધ ઉપયોગીતા અને વિવાદરહીત
કાર્યસિદ્ધિપણાથી તેમનું સાચું સ્વરૂપ અને મહત્વતા વધાર્થ રીતે
સમજાય તો જ પરમ સિદ્ધિદાયક અને અનેક મંત્રખીજ ગર્ભિત
શ્રી નવકાર મહામંત્રનું જહન રહસ્ય અને ઉચ્ચતમ સ્થાન ખરાબર
સમજી શકાય.

શ્રીમાન્ દેવચંદ્રજી શ્રી સજાવર્જિન સ્તવનમાં કહે છે કે "એકવાર
પ્રભુ વંદના રે, આગમ રીતે યાગ, કારણ સત્તે કાર્યની રે, સિદ્ધિ પ્રતિતિ
કરાય." વળી શ્રી ક્ષીતલજિન સ્તવનમાં કહે છે કે:-

કેવળ નમસ્કાર "શુદ્ધ આશય રિચર પ્રભુ ઉપયોગે, જે સ્મરે તુઝ નામ,
અને દર્શન અવ્યાખ્યાય અનંતુ પામે, પરમ અમૃત સુખલાલજી"
માત્રથી થતો અને તે મતલબનું જ 'સિદ્ધાણું જુદાણું' સૂત્રની
અનુપમ લાલ ત્રીજી ગ્રાયામાં પણ કહેવામાં આપ્યું છે કે:-

'ઈકો વિ નમુકારો, જિણવર વસહસ્સ પદમાણુસ્સા
સંસાર સાગરાઓ તારેઈ નરં વા નારિં વા'. તેનો બાવાર્થ-એક પણ
નમસ્કાર જિનવરમાં વૃષભ સમાન (ઐશ) એવા શ્રી વર્ધમાનસ્વામીને
(કરવામાં આવ્યો હોય તે) સંસારસમુદયો પુરૂષ વળી સ્ત્રી વા કૃત્રીમ
નપુંસકને તારે છે.

શ્રી પીતરામદેવના દર્શન માત્રથી હૃદયમાં કેવા કેવા ભાવો રુકુરે છે—કેટકેટલી ઉદાત્ત ભાવનાઓ જાગૃત થાય છે અને આવી રુકુરણા—જાગૃતિ કેવી રીતે આપણને આત્મ સ્વરૂપની ગદન વિચારણા તરફ ખેંચી જાય, કેવી ખુશીથી આપણને આત્મ તત્ત્વની સાચી ઝોળખ અને તેમાં અદ્ભુત ગમણતાથી નવાજે છે તેનો યથાર્થ ખ્યાલ શ્રીમાન દેવચંદ્રશૂર શ્રી સુવિધિનાથજીના આત્મસ્વરૂપ અંગે પરમખોદાવક સ્તવનનો ખગખર અજવાસ ઠગવાથી આખા સ્તવનનું મુંઝવણ અને મનન કરી, વારંવાર તેનું રટણ કરવાથી આવી શકે છે. સ્થળ સંદોચના કારણે આખું સ્તવન અહીં ન ટાંકતાં સ્પષ્ટ નિર્દેશ માટે ફક્ત પહેલી જ શાયા ટાંકવાનું યોગ્ય ધાર્યું છે.

“દીઠા સુવિધિ જિણુંદ, સમાધિ રસે ભર્યો હોલાલ સમાધિ રસે ભર્યો,
ભાર્યો આત્મ સ્વરૂપ, અનાદિનો વિસર્યો હોલાલ અનાદિનો વિસર્યો;
સકલ વિભાવ ઉપાધિધરી, મન ઓસર્યો હોલાલ થકી મન ઓસર્યો,
સત્તા સાધન માર્ગભણી એ સંચર્યો હોલાલ ભણી એ સંચર્યો. દીઠા. ૧”

ઉપરોક્ત કથનના માર્મિક રહસ્યનો ઉડા વિચાર કરતી વખતે—શ્રી કમ્પાણ મંદીર સ્તોત્રની ૩૮મી શાયાનો અર્થ સાથે વિચાર કરીએ તો કંઈક નવો જ પ્રકાશ પડે છે.

“આરુણિતોઽપિ મદિતોઽપિ, નિરીસિતોઽપિ,
નૂનં ન ચેતસિ મયા વિષ્ટોઽસિ મક્ત્યા ।

જાતોઽસ્મિ તેન જનવાંધવ દુઃસ્વપાત્રં,

યસ્માત્ ક્રિયાઃ પ્રતિફલંતિ ન માવશૂન્યાઃ ॥ ૩૮ ॥

ભાવાર્થ:-હે જનહીતકારી મેં તમોને (કોઈપણ જાતને વિષે) ત્યાં પણ છે, પૂજ્યા પણ છે અને દીકરા પણ છે પરંતુ શક્તિ વડે કરીને ચિત્તને વિષે નિષ્ઠે ધારણ દરેલા નથી, તે

અપૂર્વકના કાગળ માટે જ ભાવગ્રહીત ક્રિયાઓ (ત્રિવલ્ય-પૂજન-ન નમસ્કાર દર્શનાદિ) વિશિષ્ટ રૂળ આપતી નથી. આ ઉપરથી મેરે વિશિષ્ટ સહેલાઈથી સમજી શકાય છે કે નાની મોટી, સુતર કે ટાઢાળી થાય કડીન, સામાન્ય કે અસાધારણ, સાંસારિક કે ધાર્મિક હરકોઈ પ્રકારની ક્રિયા કદીપણ નિષ્ફળ જતી નથી, તે ખાસ કરીને ધાર્મિક ક્રિયા-એકગણું દાન અને સદ્ભગવતું પુણ્ય-ની કે, અવશ્યમેવ વિશિષ્ટ-ઉત્તમોત્તમ રૂળ આપનારી તેા જ્યારે તે ના વિશુદ્ધભાવ સહીત, પરમ ઉપયોગ અને વિવેકબુદ્ધિપૂર્વક-તા સાથે અરખસિત શ્રદ્ધાપૂર્વક તે માટે અખંડીત રસ ઉપજાવીને-પર લગતી લગાવીને કરવામાં આવે છે, ત્યારે જ સાચ છે. આવી સ્થિતિમાં વિશિષ્ટ રૂળદાયી ક્રિયા માટે કેટલી કેટલી પૂર્વ તૈયારીની જરૂર છે તેનો આપણે વિમર્શ કરી લેવો રહ્યો. 'મુખ્યમે' કિર્મનો સહુદય રામ, જગલમે' છુરી, ભગત લાલા પણ દાનત છુરી' રકસાર અને જેવા રિયતિ ધડીભર પણ નિભાવી લેઈ શકાય પશ્ચાતાપ નહી. ખાલી દેખાવ-દંભ-ટોંગ, પરવંચના કે આત્મ-વંચના પણ આખરે ઉભાડા જ પડી જવાના.

! કાંઈ ધ્યાનરથ રિયતિમાં બેઠેલા જગલાની સાચી શક્તિ તરત જ ડી પડી જાય છે. વળી ધાર્મિક ક્રિયાઓમાં પણ શ્રદ્ધા પણ એવી જ અને અવિચલ જોઈએ કે તેમાં દર્દી-દુષ્ટમાં પણ રાખવાનું-ગંગા ગંગાદાસ અને જગના કાંઈ જગનાદાસ જનવાનું-પાલવે નહિ. ઇશ્વર રૂળની આશા રાખનારાએ બોલી જવા પુરતો જ 'મિચ્છામિ કં'નો ઉપયોગ કુંભારની માફક ન કરતાં, હૃદયના સાચા ભાવપૂર્વક, કર્મને 'વંદીતા' સૂત્રમાં ફરમાવ્યા મુજબ ગુરૂની સમીપે પ્રકાસ કરીને

માતાને થયેલું સ્વાસ્થ્ય સર્વે પછી કાણ માત્ર ને તાત જો-ચેતન કેવળજ્ઞાન ચિંતા પરની શાને શું કરે" વગેરે કથનો યાદ કરવા ઉપરથી અનિત્ય અને અશરણુ વગેરે ભાવનાઓનું યથાર્થ સ્વરૂપ અલગિત્રોની ઝડપે વિચારમાળામાં આગેહુળ-હુળહુ પાડું થતું દેખાય અને હેવટ કેવળજ્ઞાન પ્રગટ થાય તેવો કાઈ અમૂલ્ય-અકલ્પ્ય સુભાગી સમય તો અત્યંત દુર્લભ પડે પરમ ભાગ્યશાળી જીવ, પ્રથમ તીર્થ-કરતી-આદિશ્વર ભગવાનની માતા-મહેદેવી માતા જેવા બહુ બહુ વિરલા જીવેને જા સાંપડે છે. એ જ રીતે પરમ ધ્યાનસ્થ દશામાં-કાલિસંગ ધ્યાનમાં રહેલા, પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિ, મનોગત વિચારધારામાં-પોતાના કુંવરની અને ગંભ્યની સ્થિતિનો ચિત્તાર ખડો ધ્યાનસ્થ દશામાં કરી વિચાર-વિચળમા અટવાતાં-તેમના ઉપર ચઢી પ્રસન્નચંદ્ર રાજ- આવેલા સતુઓનો સંહાર કરવાના નિશ્ચયમાં રૂપિએ બાંધેલા એટલા બધા મક્કગતાપૂર્વક આમળ વધી જાય છે- અને તોડી નાંખેલા ઉંડા ઉતરી જાય ■ કે તે જ સૂણે મરણ થાય તો કર્મના દહીયા સાતમી નરકે જ જવું પડે છતાં પણ આગળ જતાં વિચારગદાગ એકદમ અણધાર્યો-કંઈક અવતરે જ પડે છે અને કેવળ મનસા વિચાર કરવા માત્રથી બધેલ પાપકર્મોના પ્રાવશિતની ભાવનામાં એટલા બધા ઉંડા ઉતરી જાય છે કે સાતમી નરકે જવાના બાંધેલા પાપકર્મોનો સમુદ્ર એકદમ નિર્જરા ભાવના આવવાથી ક્ષય થઈ જાય છે અને પરિણામની મારા વિશુદ્ધતર અને વિશુદ્ધતમ થઈ જતાં સૂચોપશ્ચમ ભાવમાં એટલા બધા ઉંચે ચડી જાય છે કે ત્યાં ને ત્યાં જ-તે જ દશામાં કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી, નિર્વાણ પામે છે. મોક્ષ સાધના માટેની આવી વધતી-ઝેડતી પૂર્વ તૈયારીવાળા અનેક દર્શનો શાસ્ત્રદારે બતાવી ગયા છે તે બધાનો આપણે તો વિશુદ્ધ હૃદયથી સંહિપરોમ જ કરવાનો રહે છે અને તે માટે વીતરાગ પરમાત્માનું પરમ આલંબન મેળવી, ઉત્લાસ ભાવથી આપણા આત્માની તમામ શક્તિઓ અને સમર્થતા વીર્ય-પુરસ્કેષથી ફેરવવાના રહે છે.

ઐહીક-આમુષ્મિક લાભ માત્રથી, આલોક કે પરોક્ષના મુખની પ્રાપ્તિ માત્રથી તૃપ્તિ કે સંતોષ નહિ માની લેનાં. મોક્ષમુખની પ્રાપ્તિને જ આપણું પરમ ધ્યેય-લક્ષ્યનિર્ણય રાખી તેના તરફના રત્નત્રયીની પ્રાપ્તિ પ્રવાણમાર્ગમાં આપણને અવિરત સદાય અને મોટેના અસંખ્ય ઉત્કૃષ્ટ મદદ મળતા રહે. સાચું માર્ગદર્શન થતું સાધનો રહે, દિન પ્રતિદિન મન-વચન અને કાયાનું વિશુદ્ધિ-કરણ વધતું જાય, સાચા દેવ, ગુરુ અને ધર્મમાં શ્રદ્ધા જગવાન ચર્તા સમ્યક્દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર્ય રત્નત્રયીની પ્રાપ્તિ થાય, તેવા દક્ષિણે-લાખે જઈને અસંખ્ય સાધનો, મંત્રો-મંત્રણા-ભજનો-પ્રીતનોના રૂપમાં તેમ જ બીજા વિધવિધ ધાર્મિક અનુષ્ઠાનોના રૂપમાં, પૂર્વે થઈ ગયેલા મહાન પ્રભાવીક પુરોહિતેશ્વર કીર્તિશ્રુતિથી, પદપદાર્થે, જન સમાજના કલ્યાણાર્થે-લોક સંમુદાયે મુક્તિ મળ્યા છે. તેનો લાભ લેવાને જઈને આપણે લેશ માત્ર પ્રમાદ, આળસ, પ્રેરવાઈ કે મોહાધસ્યામાંથી ઉદ્ભવતી નબળાઈઓ અને તુડીઓ વગેરેમાં ફસાઈ પડીએ તો પછી શ્રી વીરભગવાનના અનુયાયી તર્કે આપણે કઈ રીતે મોરવ લઈ શકીએ.

વિશ્વજંઘુત્વની ઉદાત્ત ભાવનામાંથી ઉદ્ભવતી-પુષ્ટિ મેળવતી, ‘સવિ-
જ્ઞાન કર્મ’ સાસનરસીની શ્રી વીર પરમાત્માની પ્રેરણાને સાચા રૂપમાં
જરાજર ન ઝીલી શકીએ. ‘સાસન દીકું’ને વળા
જેન સાસન લાગ્યું મીકું ?’ એવા હૃદયના તરવરાટપૂર્વકના
પ્રત્યેની રસવૃત્તિ ઉદ્ભાવ સાથે ‘પ્રજ્ઞા વ્રજ સાસન અતિ ભવું, માને
કેળવવાથી જ મુરવઝા રાખો ?’ એવી વધાર્થ સમજણ અને ભાવ
મનુષ્યજન્મની પૂર્વક, ‘જેન સાસન’ પ્રત્યેની આપણા હૃદયની બિડી
સાચળીપૂર્વકની આપણી રસવૃત્તિ રેગરી ન શકીએ
તો પછી દસ દટાતે દુર્લભ એવો આ મનુષ્યજન્મ
રથા ગુમાવ્યા જેવું જ થાય અને પસ્તાચનો પાર ન રહે.

ઉપરોક્ત પ્રકારના દ્વારે અને લાખો ગમે મંત્રો વગેરેનો પ્રભાવ—
મદિમા—અમલદાર તેનાથી થતી ફળપ્રાપ્તિ, હૃદયસિદ્ધિ, લક્ષ્મીદેવીની

કૃપા, દુઃખ દોષોના નાશ વગેરે માટે જેટલું લખીએ
ત્રીજા વિશ્વયુદ્ધના તેટલું ઓછું જ છે. મંત્રયુગના જમાના ઉપર ધણે
દેવને સેવતા અંશે સરસાઈ ભોગવતા, અમ્મ સાન યુગ અને
યુદ્ધવાંકુઓના વિજ્ઞાન યુગના જમાનામાં વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર એટલું
પ્રયાસ વિરૂદ્ધ બધું આગળ વધ્યું છે અને તેની સિદ્ધિઓ પણ
વિશ્વશાંતિ માટે એટલી બધી કદપનાતીત અને હેરાત પમાડનારી
અપીલ નીચડી છે કે મંત્ર-જંત્ર તો શું બલ્કે, દાસમાં
શુન્યથિતે અને કેવળ પરંપરાથી થતા ધાર્મિક

વિધિ-વિધાન અને અનુષ્ઠાનો પણ અમુક દૃષ્ટિએ-તારકાલીક ફળપ્રાપ્તિની
દૃષ્ટિએ કેવળ ઉપલક્ષ નજરે તેની પાસે વામચાંજ જણાય. પ્રખર
નિષ્ણાત અને વિશારદ વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓની દેખરેખ નીચે ખિસ્ત યુગની
આ વિસમી સદીમાં ત્રીજા વિશ્વયુદ્ધની જોરજોરથી આગાહી કરી
પોતાના દેશને પ્રખળ સલામત અને વિનાશકારક શસ્ત્રાસ્ત્રોથી શુસન્નિજત
કરવા માટેના તેમ જ તેના ઉપયોગ માટેના સાધનોમાં અને સામગ્રીમાં
હદપાર વધારો કરવા માટે, લડાઇથી જ પોતાના અંત લાભ, સમસ્ત
દુનિયાકરની પ્રજાના હિસાબે અને જોખમે, ધણી સારી રીતે જળવાઈ
રહેશે અને દ્રવ્ય પ્રાપ્તિમાં અનદદ વધારો થશે એવી દૃઢ માન્યતા અને
કદપનાથી, અનર્જળ ધનથી—દ્રવ્યથી પ્રાપ્ત થતાં વિલાસ અને વૈભવમાં
આળોટતા લક્ષ્મીનંદનો અને યુદ્ધવાંકુઓ (Leading Capitalists
and war-mongers) તરફથી પોતપોતાના દેશના પ્રમુખ સત્તાધીશોને
આગ્રહ થતાં રાજ્યની મદદથી લાખો અને કરોડોના ખર્ચે લશ્કરી
ખર્ચોમાં વધારો કર્યો જવા ઉપરાંત એટમ બોમ્બ અને દાહદોહન
બોમ્બની બનાવટ અને તેના પ્રયોગો પાછળ કરોડોનો ખર્ચ કર્યા પછી
દેવે કંઈક સુખાચી પળે કોઈ કોઈ આગેવાન વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ અને

નિષ્ણાત વૈજ્ઞાનિકને મોડે મોડે પણ વિશ્વગૃહત્વની ભાવનાનો અને વિશ્વશાંતિની જ જરૂરીયાતનો એકાએક સાચો ખ્યાલ આવતાં, દુનિયા-ભરમાં સુલેહ શાંતિ અને વિશ્વશાંતિ જળવાઈ રહે તેમજ એક યા ધીજીત બદાને પ્રગળ શક્તિશાળી પ્રગળ, અગાન દશામાં સગડની-સાધન-હીન, પીડીત અને પારાવાર મુશ્કેલીઓમાંથી મદામુશીયતે પોતાનો રસ્તો દાઢની, શોષાએલી પ્રગળોનું, વધારે લોહી સુસની બંધ થાય અને વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ સંહારક પ્રયોગો સંકેલી લઈ, દેવળ રચનાત્મક અને પ્રગળની આબાદીવર્ધક પ્રયોગો પાછળ કમર કસે-પોતાની તમામ વિશિષ્ટ શક્તિઓનો ઉપયોગ કરે અને World-peace દુનિયાભરમાં સુલેહ-શાંતિ અને વિશ્વશાંતિ કાવમને માટે સ્થપાય અને જળવાઈ રહે તે રીતે-ખુદ પ્રખર વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓએ જ લાખો આગેવાનોની સહી-વાળા એક એવી અપીલ બદાગ પાડી છે તેમ જ યુનોના મુખ્ય મંત્રી દ્રીવવીલી પણ તે માટે ભારે જહેમત ઉઠાવી રહ્યા છે તેને કંઈક સુખદ અને સંતોષકારક ઘટના ગણી શકાય.

આવા આગળ વધતા વૈજ્ઞાનિક યુગના જમાનામાં પણ દેખાવથી તો પરમ શ્રદ્ધાળુ અને સરળ હૃદયના પણ કંઈક સ્વાર્થનિહ લક્ષણો મનુષ્યો મળી આવવા સંભવ છે કે જેઓ એવી જ કંઈક આશય લાવથી ભાવના ધગવતા હોય છે કે કોઈ ઉચ્ચ તપસ્વી, સંત-મહાત્મા બાળલ્લક્ષ્યારી, કિયાનિષ્ટ અને મન-જનકુશળ પાછળ ભમતા પુરૂષનો સેવા અને પરિચર્યા કરવાથી, તેઓ માથે મનુષ્યોના છેતરા-લાય મુકે અગર કંઈ મંત્ર-જન જતાવે યા તો વાના કીરસા દુગ્ધ કે યોગાનો આગાહી કરી જતાવે એટલે પોતે વિના પરિશ્રમે-પરસેવો હિતાવી સિવાય, ધન લાભ-પુત્ર લાભ કે અન્ય કોઈ પ્રકારની હૃષ્ટિસિદ્ધિ મેળવી શકે. આગળની વિચારમાં આવા લોભી અને લાલચુ મનુષ્યોનો તોટો નથી અને તેઓ એવા કોઈ કહેવાતા સંત-મહાત્માની શોધમાં જ હોય છે. “દુનિયા તો

શુકની હે-શુકનેવાલા ચાક્રજી” એ પોરણે ઉપરોક્ત માનસ ધરાવતા મનુષ્યો કોઈ કોઈ વખત લોભ-લાલચ વગેરે એવા કષ્ટ ધુર્તોના પંતમાં ફસાઈ જાય છે કે-‘લોભીયા હોય ત્યાં ધુતારા શૂંખે ન મરે’ એ કહેવત સાર્થક કરતા ક્રીસ્ટાઓ ત્યારે બહાર આવે છે ત્યારે આપણે તેવા લાચાર ભાઈઓની દયા ખાવાની જ રહે છે. વરીકરણનો કીમીયો કે નોટો બેવડી બનાવી લેવાનો ક્રીસો કે સુવર્ણસિદ્ધિની કરામત કે તેવા ખીજ અનેક પ્રકારની ઠગાઈ અને હેતરપીડીના ભોળ બનેલાઓના ક્રીસા બહાર આવે છે ત્યારે તેમને ‘મા મને કાઢીમાંથી કાઢ’ જેવા પોકારો પાડવા પડે છે-તેઓ પેસા અને આખર બને ગુમાવે છે અને તેમને પરતાવાનું જીવનભર રહે છે. ‘ચમકાર વગર નમસ્કાર નહી’ એ સૂત્ર ખ્યાલમાં રાખી ઠગ બકતો અને ધુતારાઓ શરૂઆતમાં તો યુક્તિ-પ્રયુક્તિથી, વાહવાતુર્વથી કે હાથ-ચાલાકીના વિધ વિધ પ્રયોગોથી ભોળા મનુષ્યોનો વિશ્વાસ રહેજે મેળવી શકે છે અને છેવટે તેમને એવા સીસામાં ઉતારે છે કે-એવી જ કંઈક જગ્યામાં ફસાવી પાડે છે કે આખરે તેમને પોતાની મુખાઈ અને ભોળાપણ માટે પેટ ભરીને પરતાવાનું જ રહે છે.

આવા સયોગો વચ્ચે ‘આવસગત વિભવ’ અને યોગ્ય પરિશ્રમથી-પરસેવો ઉતારીને થતી ધનપ્રાપ્તિ એ જ સાચો રાહ અને ખરો રાજમાર્ગ થઈ પડે છે. માથે દાઢ મુકવાથી, નસીબની આડે રહેલું પાંદડું એકદમ ખસી જાય એવું માનનારાઓનો તેમ જ આ મંત્ર યુગ અને વિજ્ઞાન યુગના જગાનામાં, જ તર-મંતર એ બધું ધર્તીજ જ છે એવું માનનારાઓનો પણ તોટો નથી પરંતુ આપણે તો તેમાંથી કંઈક વચસો માર્ગ જ કાઢવાનો રહે છે. કેવળ નસીબ આડે રહેલું પાંદડું ખસી જાય એવા ભરૂં રહી પ્રમાદ દશામાં રહી, ઉલ્લેખ અને ઉલ્લભ માટે નેઈતા પરિશ્રમ અને પુરુષાર્થથી વચીત રહેવામાં તો કેવળ મુખાઈની દશામાં જ મુકાવા જેવું છે.

મંત્ર-જંતરનો-ઑં, હ્રીં, શ્રીં, અર્હ વગેરે મંત્રખીખેનો અને મંત્રા-
 ક્ષરોનો પ્રભાવ. તેમ જ પ્રણવમંત્રનો પ્રભાવ અને મદાત્મ્ય કંષ્ટક ઓર જ
 છે અને તેની સાક્ષ્યતા અને સાર્થકતાનું પ્રમાણ,
 મંત્ર-તંત્રમાં અદ્વા દ્વય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ વગેરેની શુદ્ધિ અને યોગ્યતા
 ધરાવનારે પણ ઉપર ખાસ કરીને આધાર રાખે છે; પરંતુ તે સાથે
 ઉદ્યોગ અને ઉદ્ય- 'ઉદ્યોગીન' પુરુષસિદ્ધ સમુષિતિ લક્ષ્મી' એ શ્રુતને
 મને તજવા નહીં કદી વિસારે પાડવા જેવું નથી. પોતા પ્રત્યેની,
 કુટુંબ પ્રત્યેની અને સમાજ પ્રત્યેની 'કરુણે અને
 જવાબદારીઓ વિવેકપૂર્વક અદા કરવા માટે ઉદ્યમ અને પુરુષાર્થને
 કદી પણ ખાજુ ઉપર મુકવા જેવા નથી. મંત્ર-જંતરના સાચા-નિર્દોષી
 સાધકોની અનુકુળ સદાય મળી જવી તેમાં પણ પૂર્વના પરિશ્રમ અને
 વર્તમાનકાલીન ઉદ્યમશીલતા જરૂરના છે.

આ રીતે અત્યાર સુધી આપણે જે મંત્રો-રતોનો વગેરેના પ્રભાવ
 અને ક્ષણદેશ-મદિમા વગેરે બાબતમાં અર્થા-વિચારણા કરી રહ્યા છીએ
 તે સર્વ મંત્રોમાં શીશેમણી સ્થાન ભોજવતા, પ્રસ્તુત નવકાર મદામંત્રની
 અર્થા-વિચારણા દ્વાય ધરતાં કદી શકાય કે મદામંત્ર તરફના તેના
 સ્થાન માટે નિષ્ણાત અને સિદ્ધદસ્ત લેખકો તો ધણું ધણું આગળ
 કરી શકે તેમ છે. પ્રતિકુળ સમય અને વાતાવરણના પ્રભાવે ધણા
 સાહીત્યનો વિનાશ થવા છતાં પણ ગ્રામીન મદા પ્રભાવીક પુરોધા
 તવાર થયેલ સાહીત્ય, અર્વાચીન વિદ્વાન-ઉદ્યમશીલ-નિષ્ણાત-ગાદોશ
 જ્ઞેષ્ઠો અને પ્રચારકોના પ્રતાપે જેટલું સુવબ્ધ થઈ શક્યું છે તેટલાથી
 પણ ઓરવ લેવા જેવું છે.

આધુનિક સમયને અનુલક્ષીને, વિદ્વાન લેખક અને પ્રખર વક્તા
 તેમજ પ્રવચનકાર તરીકે સુપ્રસિદ્ધ થયેલા મુનિરાજશ્રી ભદ્રંકર વિજયજીએ
 ખાસ પરિશ્રમ લઈ, ૪૦૦ પાનાનું શ્રી 'નમરકાર મદામંત્ર' નામનું

પુરકત તૈવાર કરી પ્રસિદ્ધ કરાવેલ છે તે આપું આ વિષયમાં રસ ધરાવતા બાદ્યોને વાંચી જવા માટે—મનનપૂર્વક વાંચી જવા માટે ખાસ ભલામણ કરવામાં આવે છે. સ્થળ સંદોચના કારણે તેમ જ શાસ્ત્રસંમત મીડીક વિચારણાથી લખાતા આ નિગંધમાં તે કૃત નીચે મુજબના તેમના કથનો અને વિચારો સંક્ષિપ્તમાં સાચાર ઉદ્બૂત કરવામાં આવે છે.

તે કથનો અને વિચારો શાસ્ત્રીય રીતે પરમ માર્ગદર્શક હોવાથી શાંત ચીત્તે મનન કરવા યોગ્ય છે. તે કંઈક નવો જ પ્રકાશ પાડે છે.

“શ્રી મહાનિશીથ નામના શ્રુત સ્કંધની અંદર પદ્ધતુસારી લખિધને ધારણ કરનારા દશ પૂર્વધર ભગવાન શ્રી વજ્રસ્વામીજીએ શ્રી પંચમંગળ મહાશ્રુત સ્કંધ ને અડસઠ અક્ષર અને નવ પદાત્મક વર્ણવેલો છે. શ્રી મહાનિશીથ સૂત્ર, શ્રી જિનમતમાં સમસ્ત પ્રવચનના પરમ સારભૂત તથા અતિરાવવાળા મહાન અર્થોથી ભરેલું છે. શ્રી મહાનિશીથ સૂત્રને ભગવાન શ્રી હરિભદ્રસુરિજીએ સ્વર્ગ સ્વમતિ અનુસાર શોધીને લખેલું છે.

સર્વ શાસ્ત્રોની આદિમાં મંગળ, અભિધિય, સંબંધ અને પ્રયોજન એ ચાર વસ્તુ જતાવવામાં આવે છે. એ ચારને ‘અનુગંધ ચતુષ્ટય’ કહેવામાં આવે છે. x x શ્રી નવધારને

નવધારરૂપ મહા- મહાશ્રુત સ્કંધ (મહાશાસ્ત્ર) તરીકે સંબોધિત છે, તેથી શ્રુત સ્કંધના તેમાં પણ અનુગંધ ચતુષ્ટય હોવા અનિવાર્ય છે. અનુગંધ ચતુષ્ટય x x ઉપલક્ષણથી કે સિદ્ધાન્ત પ્રામાણ્યથી ‘નવધાર’માં ‘અનુગંધ ચતુષ્ટય’ ગર્ભિત રીતે રહેલા છે. x x (હૃદયા ચાર પદોમાંના) પ્રથમ બે

પદમાં ‘નવધારનું’ પ્રયોજન અને હૃદયાં બે પદોમાં તેનું કૃણ જતાવેલ છે. (આ રીતે) નવધાર મંત્ર મહા પ્રયોજન અને મહા કૃણને સાધનારો છે કારણ કે—તેનાથી સર્વ પાપોનો નાશ થાય છે તથા તે સર્વ

મંગલોમાં શ્રેષ્ઠ મંગળ જે આત્મલાભ (શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપનો લાભ) તેની પ્રાપ્તિ કરાવે છે.

આ અડસઠ અક્ષરો, નવ પદો અને આઠ સંપદાઓવાળા નાનામાં નાના શાસ્ત્ર અને મંત્રને મદાશાસ્ત્ર અને મદામંત્ર કહેવામાં આવે છે. કારણ કે તેમાં અચિન્ત્ય શક્તિ સંગ્રહીત થયેલી છે. આ વાત આગમ, યુક્તિ, અનુભવ અને ઇતિહાસથી સિદ્ધ થઈ શકે તેમ છે.

અક્ષરો-પદો-વાક્યો પૌદ્ગલીક અને જડ હોવા છતાં ચૈતન્ય અને જ્ઞાનના અદ્વિતીય વાદન છે. શબ્દ ને અર્થની સાથે જેમ સંબંધ છે તેમ ચેતન-આત્માના જ્ઞાન અને ભાવની સાથે નવ પદોની પણ સંબંધ છે. જેવો શબ્દ તેવું જ્ઞાન અને જેવો અચિન્ત્ય શક્તિ શબ્દ તેવો જ ભાવ થતો આત્મામાં પ્રત્યક્ષ અનુભવાય છે. ✖ 'નવકાર મંત્ર'ના અડસઠ અક્ષરો અને તેના સંગોમરૂપ નવ પદોથી વાચ્ય અર્થોની મોગ્યતા ધારી ઉઠી છે-સર્વશ્રેષ્ઠ છે. આત્માના ભાવોને દલારી નાંખવા માટે, અશુદ્ધ ભાવોને ટાળી, શુદ્ધ ભાવો પ્રગટાવવા માટે નવકારના અડસઠ અક્ષરોને અડસઠ તીર્થો, અડસઠ રત્નો કે તેવી જ બીજી લૌકિક વસ્તુઓની ઉપમા યોજી પડે છે.

સર્વ લોકોત્તર મંત્રો કે લોકોત્તર સામ્રાજ્ય અંતીમ તાત્પર્ય મોદ નાશ કરવાનું હોય છે. એ કાર્ય જેટલી સહેલાઈથી અને ઝડપથી 'નવકાર'દ્વારા સિદ્ધ થાય છે તેટલું બીજા દશાથી અતિમ તાત્પર્ય કોટી સાસ્ત્રોથી પણ થવું શક્ય નથી. સાસ્ત્રકારોએ 'નવકાર'નું જે અપૂર્વરૂપ અને મદાત્મ્ય વર્ણવ્યું છે તે જાણ નમસ્કારને અંગે છે. નમસ્કારનું દ્વય (ધ્વનિદાર) સ્વરૂપ અને માય (નિશ્ચય) સ્વરૂપ બંને જરાજર સમગ્ર લેવા જોઈએ. નિશ્ચય એ

પરમાર્થ છે, વ્યવહાર તેનું સાધન છે. જેમાંથી પહેલાં એ પદોથી કાષ્ટની પણ ઉપેક્ષા, મુળ વસ્તુની ઉપેક્ષામાંજ પરમાર્થથી નવ- પરિણમે છે. તેથી અને તરફ આદરભાવ લેઈએ. કાર એ પોતાનો પારમાર્થિક સ્વરૂપ કહો કે નિશ્ચય સ્વરૂપ કહો અને આત્મા જ. એક જ વાત છે. પરમાર્થથી 'નવકાર' એ પોતાનો

આત્મા જ છે, કારણ કે તેના પ્રથમ બે પદમાં આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ કેવું હોય તેનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. અરિહંત અને સિદ્ધ એ આત્માનું જ શુદ્ધ સ્વરૂપ

પછીના ત્રણ છે. પછીના ત્રણ પદમાં શુદ્ધ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિના પદોમાં આત્માના ઉપાયનું વર્ણન કર્યું છે. શુદ્ધ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિનો શુદ્ધ સ્વરૂપની ઉપાય સંવર અને નિર્જરા છે. આચાર્ય, ઉપાધ્યાય પ્રાપ્તિ-સંવર- અને સાધુઓ સંવર-નિર્જરાદ્વારા આત્માના શુદ્ધ નિર્જરાદ્વારા વીતરાગ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિને માટે નિરંતર પ્રયત્ન- બતાવી છે. શીલ હોય છે. વ્યક્તિ તરફ લક્ષ્ય નહિ આપતાં,

સંવર અને નિર્જરારૂપ તેમની સાધના તરફ લક્ષ્ય આપીએ, તે એ ત્રણ પદમાં સંવર અને નિર્જરાનું સ્વરૂપ બતાવ્યું છે એમ કહી શકાય.

નમરકાર કળાશે જીવ આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપનો તથા તેની પ્રાપ્તિના ઉપાયરૂપ સંવર અને નિર્જરા તત્ત્વનો આદર કરે છે અને તે દ્વારા એ પોતાના તમામ પાપોનો નાશ કરે છે, તે વાત જૂઠ્ઠા અને સાતમા પદથી વ્યક્ત થાય છે તથા પોતે પણ ક્રમે કરીને તેજ ઉપાયથી પોતાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રગટ કરી, તમામ કાષાયિક લાવોના દુઃખથી બચી, (આત્મ) સ્વરૂપ અને તેનો આનંદ અનુભવે છે, માટે તેને સૌથી પ્રથમ મંજળ ગણવામાં આવે છે, એ વાત આઠમા તથા નવમા પદથી પ્રગટ થાય છે.

એ રીતે વસ્તુતઃ આ નવકારમાં સ્વ આત્માની જ પાંચ પવિત્ર એટલે અવર્યાઓનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. આપણો આત્મા જ

અગ્રિહંત સ્વરૂપ, સિદ્ધ સ્વરૂપ, આચાર્ય સ્વરૂપ, પોતાના આત્માને ઉપાધ્યાય સ્વરૂપ તથા સાધુ સ્વરૂપ છે. શ્રી

જ અગ્રિહંત યજ્ઞોવિજયજ્ઞે શ્રીપાલના રાક્ષસમાં આ સિદ્ધાંત પ્રતિ-
સ્વરૂપ બાધ્યાથી પાલન કરતાં કહ્યું છે કે, “અગ્રિહંત પદ ધ્યાતો થકો,
મોહ નાશ પામે છે. દબ્બદ ગુણ પળળવ રે, ભેદ છેદ કરી આત્મા,

અગ્રિહંતરૂપી થાય રે-વીરજિનેશ્વર ઉપદિશે
આત્માનમાત્મના ચેત્તિ, મોહત્યાગાદ્યદાત્મનિ, તદેવ

તસ્ય ચારિત્રં, તજ્ઞાનં તત્ત્વદર્શનમ્ જે અગ્રિહંતને દ્રવ્ય, ગુણ, પર્યાવ
વડે જાણે છે, તે પોતાના આત્માને જાણે છે અને તેથી ખરેખર તેનો
મોહ નાશ પામે છે. શુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપની યથાર્થ સમજણ થવાથી

પુદ્ગલમાં (દેહમાં) આત્મપણાની મિથ્યા બ્રાતિરૂપ
નિશ્ચય રતનત્રયી અનાદિનો મિથ્યા મોહ આપોઆપ નાશ પામે છે.

પોતાનો આત્મા અગ્રિહંત સ્વરૂપ જ છે એવો
ખ્યાલ દદ થતાંજ, ખરથો બીન્ન પોતાના આત્મ સ્વભાવની યથાર્થ
શ્રદ્ધા દદ થાય છે અને યથાર્થ અને શુદ્ધ શ્રદ્ધાથી મોહ નાશ પામે છે.
પોતાના શુદ્ધ આત્મ દ્રવ્યમાં, પોતાના શુદ્ધ જ્ઞાન, દર્શન આદિત્રાદિ
ગુણોમાં તથા પોતાના શુદ્ધ અર્થ અને વ્યંજનાદિ પર્યાયોમાં ચર્ચા
અથવા પરિણતિ એ જ ક્ષેત્ર છે. સ્વ આત્માનો વિશુદ્ધ અવસ્થાઓનો
આદર, ઓળખાણ અને આચરણ એ જ નિશ્ચય-રતનત્રયી.”

જિનેશ્વરે અને સિદ્ધો, (વીતરાગ હોવા છતાં પણ) પૂજનું ફળ
આપે છે એવી માન્યતા જૈન દર્શનની નથી. સર્વ જીવોને સ્વર્ગ

વીતરાગ દેવોની પુનઃ-અક્તિનું સ્થ
નરક્ષાદિ કે સુખ દુઃખાદિ ફળ સ્વકૃત પુણ્ય-પાપના
જળે જ થાય છે. પુણ્ય-પાપ યાને ધર્મ-અધર્મ
એ અપેક્ષાએ યાનાદિકની જેમ આત્માના ગુણો છે-
તે કાંઈને આપી શકાય કે લઈ શકાય તેવા નથી.
સુખ-દુઃખાદિ સ્વકૃત કર્મના ઉદયથી જ પ્રાપ્ત

યાવ છે. બીજા દાતા તો તેમાં નિમિત્ત માત્ર છે. નિશ્ચયથી ક્રોધને ક્રોધ દાતા પણ નથી અને અપહર્તા પણ નથી. સુખ-દુઃખાદિને અંતરંગ હેતુ કર્મ જ છે. શરીર એ બાહ્ય હેતુ છે, શબ્દાદિ વિષયો એ એથી પણ વધારે બાહ્ય હેતુઓ છે. અને તેને આપનાર-લેનાર, દાતા-અપહર્તાદિ તો અતિશય બાહ્યતર હેતુઓ છે; માટે જ નિશ્ચયથી કર્મ સિવાય સુખ દુઃખનો દાતા અથવા ક્રોધ જ નથી. શરીર, વિષયો અને તેના આપનાર-લેનાર સુખ-દુઃખના નિમિત્તો માનેલા છે. વસ્તુતઃ જ્ઞાન દેનાર કે હરણ કરનાર આત્મા પોતાના અનુમલ-ઉપધાનરૂપ પરિણામથી જ સ્વયં કૃણ પામે છે. તેથી જ રીતે જિતેશ્વરની પૂજનું કૃણ પૂજકના પોતાના પરિણામથી જ સ્વયં પ્રાપ્ત થાય છે.

શ્રી જિતેશ્વરની પૂજા, પૂજકના જ ચિત્તની પ્રસન્નતા માટે છે. પૂજ્ય તો દેવળ આલંબનરૂપ જ છે અને આવા આલંબનો શુભ પરિણામના જનક છે અને તેથી ધર્મ થાય છે. કર્મબંધનની પૂજા-પૂજકના જ સંસ્પર્શથી તો ચિંતવન માત્રથી જ પમભર થાય છે. ચિત્તની પ્રસન્નતા શુભ વા અશુભ કાર્યોનું ચિત્તમાં ચિંતવન કરવા માટે છે-પૂજ્ય તો માત્રથી, જે જે વ્યક્તિ વિષયક શુભ વા અશુભ કેવળઆલંબનરૂપ ચિન્તવન થયું હોય-તે તે વ્યક્તિને કુપીત કે પ્રસન્ન થવાનો પ્રસંગ બનતો નથી છતાં પણ દિસાદિ ચિન્તવનારને અધર્મ અને દુષ્ટાદિ ચિન્તવનારને ધર્મ થાય છે. તેથી જ રીતે પૂજક, પૂજ્ય ઉપર ઉપકાર કરવા કંઈ પૂજા કે તેનું ચિન્તવન કરતો નથી છતાં પણ પૂજનો સંકલ્પ સુદ્ધાંત, બ્રહ્મચર્યાદિકની જેમ શુભ ક્રિયા અને શુભ પરિણામની વૃદ્ધિનો હેતુ છે, તેથી જ અવશ્યમેવ કૃણાથી છે કારણ કે તે સ્વયમેવ ધર્મનું-પુણ્યનું કારણ બને છે. પૂજ્યવડે પૂજનું શ્રદ્ધા થાય તો જ ધર્મ થાય એવો કંઈ નિયમ નથી. પરંતુ પૂજ્યની પૂજાથી થતી પરિણામ વિશુદ્ધિથી જ ધર્મ થાય છે. જિતેશ્વરની પૂજાથી પરિણામની વિશુદ્ધિ થવા ઉપરાંત શ્રદ્ધા-સમ-સંવેગની પણ વૃદ્ધિ થાય છે.

નમસ્કાર મહામંત્રના આરાધનનો પ્રારંભ સામાન્ય રીતે જાપ કે સ્મરણથી થાય છે. આવા જાપ-સ્મરણ ધીમે ધીમે આપણા આત્માના વિકાસક્રમ અનુસાર આપણને પંચ પરમેશ્વિના કેવળ જાપ-સ્મર-ધ્યાનની તક્ષીનતા તરફ દેરી જાય છે પરંતુ છૂટી થતા મંત્ર-ક્રમશઃ કંઈક ઉન્નત દશા પ્રાપ્ત કરતાં પહેલાં પણ ક્ષરેતો શબ્દ-જાપ-સ્મરણનો અભ્યાસ-વધની જાતી Practice ગુંજનનો પ્રસાવ પણ લાભદાયી થઈ પડે છે. જડ વસ્તુ, કોપ પ્રસાદ રહીત હોય તો પણ પોતપોતાના ગુણ સ્વભાવ પ્રમાણે ફળ આપનારી થઈ પડે છે. અન્નપાનાદિ હુધા તથા તૃપાની પીડા દૂર કરે છે. અમૃત-વિષ, કનક-પાપાણુ, મણિ-કાચ આદિ વસ્તુઓ અનુગ્રહ અને ઉપધાન માટે થાય છે. તેમ નવકારના પદો મંત્રગર્ભિત હોવાથી તે તે પદોના ઉચ્ચાર માત્રથી-ગુંજનથી, હૃદયાંતર્ગત જાપ-સ્મરણથી હવામાં, જડ-પૌદ્ગલિક વસ્તુઓની પણ અચિંત્ય શક્તિ (હાલના વૈજ્ઞાનિકોની ઉચ્ચતમ કક્ષાએ પહોંચેલી શોધખોળોથી નિષ્પન્ન થતા સિદ્ધાંત મુજબ પણ) હોવાથી, કંઈક એવું વાતાવરણ આપણી આંતર્યામી જમા થાય છે કે જેથી આપણા પરિણામની મુદ્દિમાં વૃદ્ધિ થાય છે. તાનસેન જેવા ઉચ્ચ કોટીના સંગીત નિપજાતો અમુક તાલ-સુર સાથેના રાગ-રાગણીથી દીપક પ્રગટાવી શક્તા તેમ જ વરસાદ લાવી શક્તા-એવી ઘટનાઓને યાદ કરીએ છીએ-સંગીતશાસ્ત્રમાં રાગ-રાગણીઓના વિધ-વિધ ચિત્રમય સ્વરૂપો અને શક્તિઓનો જે ઉલ્લેખ કરવામાં આવેલ છે તેનો કંઈક ખ્યાલ કરીએ છીએ તેમ જ વિદ્વાનો 'શબ્દને 'શબ્દ સ્વરૂપ' તરીકે ઓળખાવે છે તેનો જવાબે વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે જ મંત્ર-ગર્ભિત અસરો-શબ્દો અને પદોની અચિંત્ય શક્તિઓ અને તેના મહિમાનો આપણને સાચો ખ્યાલ આવે છે અને આપણા પોતાના યોગ્યપ્રયમ પ્રમાણે તેની તરતમતા સમજાય છે એટલું જ નહિ પરંતુ મહામંત્રના આરાધનમાં આપણી શ્રદ્ધા, શ્રિ-રસ વધતા જાય છે.

આરાધ્ય વસ્તુમાં આપણને અપૂર્વ રસ ન જાગે, તેની પ્રત્યેની રૂચિ અને શ્રદ્ધા બગાડાતી ન થાય ત્યાં સુધી જહું નિર્ભય છું. આ-હી-ત્રી વગેરે મંત્રાક્ષરો મગજ ઉપર અને હૃદયમાં-સુદ્ધિ વિચાર બળનો શક્તિ ઉપર અને હૃદયની ભાવનાઓ ઉપર દુર્ગેન્દ્રિય વાતાવરણમાં દ્વારા, મુંઝવણ કે રાજ્યેચ્છાર પ્રસંગે યા તો પડતો પ્રભાવ અંતર્ગત વિચારણા પ્રસંગે, સ્વચ્છતાપૂર્વક, રેખી રેખી મીઠી-મધુર-ચિરમરણીય અસર કરી જાય છે તે સૌ જાણ, આ વિષયમાં રસ ધરાવતા સજ્જનોનો અનુભવનો વિષય છે. વળી આપણે જાણ સગા-સ્તેહી-સંબંધીઓને, જેઓ દ્વારો માઈલ દૂર છતાં પણ યાદ કરીએ છીએ-તેમની સાથેના પ્રસંગોના મીઠા સંસ્મરણો તાજા કરતા હોઈએ છીએ-ત્યારે તેજ સમયે-તેજ ક્ષણે વિચારબળ (Thought power) ના પ્રતાપે, જે તે સંબંધીઓ પણ તેજ ક્ષણે તેવાજ કંઈક અનુભવનો આસ્વાદ લેતા હોય છે-તેની ખાત્રી પાછળથી ક્યારેક પત્રદ્વારા અગર મળવાનું અને ત્યારે આપણને થાય છે. આ બધા-વાતાવરણમાં ઉદ્ભૂત થતાં જડ-પુદ્ગલો અને તેના અદ્વિલનોનો જ પ્રતાપ ■ એમ કહ્યા વિના ચાલે તેમ નથી

શ્રી 'નવકાર' વિષયક વિશાળ સાહિત્યમાથી, આપણું ખાસ ધ્યાન ખેંચતી કેટલીક યુગ પ્રધાન-પ્રભાવશાળી પૂર્વાચાર્યોની કૃતિઓનો માત્ર નિર્દેશ કરવાનું અત્ર આવશ્યક ધારવામાં આવે છે. શ્રી નવકાર વિષયક તે નીચે મુજબની છે.

વિશાળ સાહિત્ય (૧) ઉપાધ્યાય શ્રી વજ્રેવિજયજી વિરચિત 'પંચ-પરમેષ્ઠિ ગીતા'. (૨) શ્રાદ્ધદિન કૃત્યમાની નમસ્કાર સ્તુતિ. (૩) મહાધારીય શ્રી હેમચંદ્રસરિ કૃત ઉપદેશમાલામાંની નમસ્કાર સ્તુતિ. (૪) શ્રુતકેવળી શ્રી બદ્ધાપદુસ્વામિ કૃત નમસ્કાર મદા-મંત્રની નિષ્કૃતિ. (૫) શ્રી મહાનિશાચ સૂત્ર-શ્રી નમસ્કારના અધ્યયનની યોગ્યતા માટે ઉપધ્યાય વિધિ. (૬) શ્રીગિન કિર્તિચરિત્ર કૃત શ્રી નમસ્કાર

૬૨૫. (૭) શ્રી વિનયવિજયશ્ચ કૃત આરાધના સ્તવન. (૮) શ્રી લઘુ નમસ્કાર ક્ષણ સ્તોત્ર. (૯) શ્રી જિનચંદ્રસૂરિ કૃત-શ્રી જ્યેષ્ઠ પંચ નમસ્કાર ક્ષણ સ્તોત્ર. (૧૦) શ્રી રત્નમંદીરગણિ વિરચીત ઉપદેશ તરંગિણી. (૧૧) શ્રી. જ્ઞાનવિમલસૂરિ કૃત-શ્રી નવકાર બાસ. (૧૨) આચાર્ય શ્રી સિદ્ધસેનસૂરિ વિરચિત શ્રી નમસ્કાર માહાત્મ્ય (આઠ પ્રકાર). (૧૩) વાયક કુશળ લાભકૃત શ્રી નવકાર મંત્રનો છંદ.

આ છંદનું ધણા બાઈઓ પ્રતિદિન પઢન-પાઠન કરતા હોવાથી, તેની કુટનોટ-જેમાં કેટલાક જાણુ સંક્ષિપ્ત કથાનકો* છે-તે સાથે-તે બહોં આપવામાં આવેલ છે.

શ્રી નવકાર મહામંત્રનો છંદ *

વાંછીત પુરે વિવિધ પરે, શ્રી જિન શાસન સાર,
નિશ્ચે શ્રીનવકાર નિત્ય, જપતા જયજયકાર ॥ ૧ ॥
અડસઠ અક્ષર અધિકે ક્ષણ, નવપદ નવે નિધાન,
વીતરાગ સ્વયં મુખ વદે, પત્ય પરમેષ્ઠિ પ્રધાન ॥ ૨ ॥
એક જ અક્ષર એક ચિત્ત, સમર્થા સંપત્તિ થાય,
સંચિત સાગર સાતનાં, પાતક દૂર પલાય ॥ ૩ ॥
સકલ મંત્ર શિર મુકુટમણિ, સદ્ગુણે ભાષિત સાર,
સૌ ભવિયા મન શુદ્ધ શુ, નિત્ય જપીયે નવકાર ॥ ૪ ॥

* બાવુક હૃદયના ભવિજનો તરફથી પ્રતિદિન સ્મરણ કરાતાં ઉપરોક્ત છંદમાં, નવકાર મંત્રના પ્રજાવથી અગણીત-અસખ્ય મહાપુરુષો કે સામાન્ય મનુષ્યોને અપૂર્વ લાભ થયેલ તેમાંના અગ્રગણ્ય મનુષ્યોના કથાનકો, ખાસ મનન કરવા યોગ્ય તેમજ આદર્શ દર્શાવેલા ૩૫ હોવા છતાં તદ્દન ટુંકી હકીકત સાથે જ તેનો ઉદ્દેશ્ય થયેલો હોવાથી આ કુટનોટમાં બને તેટલી સંક્ષિપ્ત રીતે તે કથાનકો રજુ કરવામાં આવ્યા છે.

(૭૬)

નવકાર થકી શ્રીપાલ નરેશ્વર, પાંચા રાજ્ય પ્રસીદ્ધ,
રમણાત વિષે રશિવનામ કુમારને સોવન પુરૂષો સિદ્ધ;

૧ શ્રીપાળ નરેશનું ચરિત્ર, નવપદનો મહિમા દર્શાવતું કથાનક, અનેક પૂર્વાચાર્યો રચીત ગ્રંથો તેમજ સંસ્કૃત-માગધી (માહત) અને ગુજરાતી ભાષામાં રચાયેલ ચરિત્રોનું મુખ્ય વસ્તુ બનેલું હોય-તે ભાષેજ કોઈ જોઈને ભાઈ-બહેનથી અસાત હશે. સ્વર્ગસ્થ જોઈને કવિ, સંસ્કૃત શિક્ષક અને સુપ્રસીદ્ધ નાટ્યકાર (અર્થાત્તીન પદ્ધતિના અનેક નાટકોના રચયિતા) તરીકે જાણીતા થયેલા ઝવેરી ડાહ્યાભાઈ ધોળશાસ્ત્રીએ, આ સુપ્રસીદ્ધ કથાનકના વસ્તુનો, અમુક અંશે, પોતાના ધ્યાન જ લોકપ્રિય થઈ પડેલા પીણા-વેલીના નાટકમાં, ઉપયોગ કરી, તેના કેટલાક ભાગને, હર્ષપ્રિય, રસીક, સુલભીત તેમજ ઉદ્યોગિક ગાયનોમાં વણી દીધેલ છે. શ્રીપાલ રાજનું પુરુષનું ચરિત્ર જાણવાની અપેક્ષા રાખનારો, શ્રી વિનયવિજય તથા શ્રી યશોવિજય વિરચીત સુદર રાજ-ગણણીમાં પ્રતિવર્ષ આસો ચૈત્રની ઓળીમાં વંચાવો ગણ વાચી જવાની બ્રહ્માભજ્ય કરવામાં આવે છે.

૨ શ્રી રત્નપુરના યશોભદ્ર શેઠને શીકુવમાર નામે પુત્ર હતો. કોઈ કોઈ લક્ષ્મીનંદનના ક્રીડામાં બને છે તેમ લક્ષ્મીના પ્રતાપે તે કંઈક આડે માર્ગે હિતરી ગયો અને તેને મુધારવાના-લાઈન ઉપર લાવવાના તેના પિતાશ્રીના અનેક પ્રયાસો નિષ્ફળ જતાં, તેના પિતાશ્રીએ પોતાના મરણ સમયે, ચિંતાપૂર્ણ હૃદયે છેવટની શીખામણ આપી કે ખાસ મુરદેવીના સમયે-અણુધાર્યો છૂતો પ્રસંગ ઉપસ્થિત ચતાં તેણે સર્વ ઉપદ્રવનાશક શ્રી નવકારમંત્રનું રમણજી કરવું. પિતાની આ અમૂલ્ય શીખામણ તેણે માન્ય રાખી પરંતુ લાંબી મુદતથી ઘર કરી બેઠેલી કુટુંબ અને આદતના પરિણામે તે મોજ શીખ અને ઝોશારામ-પૂર્ણ જીવન ગુજારતો હોય, તેના પિતા તરફથી વારસામા મળેલી તમામ

ખીજોરાં કારણુ રાય ઉમડાળળ, બ્યંતર હુદ વિરોધ,
 જેણે નવકારે હુત્યા ટાળી, પામ્યો યશ્વ પ્રતિજોધ;
 નવ લાખ જપંતા થાયે જિનવર, ઇચ્છ્યો છે અધિકાર,
 સો ભવિયાં ભકતે ચોખે ચિત્તે, નિત્ય જપીયે નવકાર ॥ ૭ ॥

૪ પદ્મીપતિ શીખ્યો મુનિવર પાસે, મહામંત્ર મન શુદ્ધ,
 પરભવ તે રાયસિદ્ધ પૃથ્વીપતિ પામ્યો પરિણત રિદ્ધ;
 એ મંત્રથકી અમરાપુર પહોંચ્યો, પચાદ્દત્ત સુવિચાર,
 સો ભવિયાં ભકતે ચોખે ચિત્તે, નિત્ય જપીયે નવકાર ॥ ૮ ॥

૩ ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત નગરના રાજા મહાજળને, વક્ષરક્ષિત વનમાંથી
 ખીજોરૂ મેળવવાની ઉત્કંઠા થતાં તેણે એવી વ્યવસ્થા કરી કે ત્યાં જનારને
 વક્ષ મારી નાંખતો હોવાથી-જનારે ખીજોરૂં ઝાડ ઉપરથી લેઈ નદીમાં
 તરતું મુકતું એટલે રાજા તે મેળવી લે. આ માટે દંભેયાં ધડામાંથી
 જેના નામની ચીઠ્ઠી મળે તેને રાજાની આજ્ઞાથી વક્ષના વનમાં જવાની
 ફરજ પડતી. આ ઝોડવળુ પ્રમાણે આવક રત્ન જિનદાસ શેઠને એકદા
 તે વનમાં જવાની ફરજ પડી. તેણે દ્વીમત રાખી, વનમાં જઈ, નવકાર
 મંત્રના જપથી વક્ષની સાધના કરી અને તેને પ્રતિજોધી, તેની પાસેથી
 એવું વચન મેળવ્યું કે વગર અશીદાને રાજાને ખીજોરૂ પ્રતિદિન મળતું
 રહે આથી જૈન શાસનનો ઉલ્લોભ થયો.

૪ પદ્મીપતિ(જગલમા રહેનાર બીજ સરદાર)ને સદ્ભાગ્યે મુનિ
 મહારાજનો સંયોગ થતા, તે તેની પાસેથી મહામંત્ર નવકાર શીખ્યો.
 અને શુદ્ધ મનથી પતિ-પત્નિએ તેની આરાધના કરતાં, આયુઃ ક્ષયે
 મરણ પામી, બીજ, મણિ-મદીગુર નગરના રાજા મૃમાંકના પુત્ર
 રાયસિદ્ધ તરીકે ઉત્પન્ન થયો અને તેની પત્નિ બીજડી ષણ્ણપુરના રાજા
 પદ્મની પુત્રી રત્નવતી તરીકે ઉત્પન્ન થઈ. કેટલેક કાળે બંનેના લગ્ન થયા
 અને મહામંત્રના પ્રભાવે અનર્ગળ રાજા ત્રદિના ધણી થયા.

૫ ચાદ્દત્ત અને તેના મામાનું કથાનક એવું છે કે ગોઠાને તેના

ઈસંન્યાસી કાશી તપ સાધતો, પંચાગ્નિ પરબ્રહ્મે,
 દીઠે શ્રી પાસ કુમારે પત્રગ, અઘળળ તો તે ટાળે;
 સંભળાવ્યો શ્રી નવકાર સ્વયંભુષ, ઈંદ્રભુવન અવતાર,
 સો ભવિયાં ભકતે ચોખે ચિત્તે, નિત્ય જાપીયે નવકાર ॥ ૬ ॥
 મન શુદ્ધે જપતાં મયણા ઉમુંદરી, પામી પ્રિય સંયોગ,
 ઈષ્ટ ધ્યાન થકી ટળ્યો કષ્ટ ઉગરનો, રક્ત પિત્તનો રોગ;

મૃત્યુ સમયે નવકાર મંત્ર સુણાવતાં તે મરીને દેવતા થયો અને તેના
 મૃત શરીરને મશકરૂપે બનાવી તેમાં મામા બાણેજ પેડા તે ઝોવી ગણ-
 તરીએ કે માંસનો લાલચે બારંડ પક્ષી તે મચકને ઉપાડી અમુક ઋતુમાં
 રત્નદ્વીપ ગય ત્યારે તેઓ મશક ચીરીને બહાર નીકળે અને રત્નની
 પ્રાપ્તિ કરી શકે—પરંતુ બારંડ પક્ષી રત્નદ્વીપ પહોંચે તે પહેલાં રસ્તામાં
 તેને ખીળ બારંડની સામે યુદ્ધ થતાં મશક ફરીયામાં પડી એટલે
 મામા બાણેજ મશક ચીરીને બહાર નીકળ્યા તેવામાં જે બોલકો દેવતા
 થયેલ તેની સહાય મળી જતાં તેઓ રત્નદ્વીપ પહોંચી ગયા.

૬ વર્તમાન ચોવીશીના તેવીસમા તીર્થંકર શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાન
 અને તેના પૂર્વજવના વૈરી કમઠ યોગીનો ક્રીસો સો ગ્રાહ જૈન જાંધુને
 સુવિદિત છે. કમઠ યોગી હડયોગના પ્રયોગકર્તા પંચાગ્નિ તપ કરતો
 હતો તે વખતે શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાને અગ્નિમાં બગતા લાકડાને ચીરા-
 વતાં અંદરથી સર્પ નીકળ્યો—તેને નવકાર મંત્ર સંભળાવતા તે ત્યાંથી
 મરીતે ધરણેંદ્ર દેવ થયો અને કમઠ આયુઃ ક્ષયે વનમાંથી થયો—તેના
 ઘોર ઉપસર્ગ પ્રસંગે, કાઉસગ્ગ ધ્યાનમાં રહેલા શ્રી પાર્શ્વનાથ સ્વામિને
 ધરણેંદ્ર દેવે સહાય કરી ઉપસર્ગનું નિવારણ કર્યું (જુઓ—પંડીત વિર-
 વિજયજી કૃત પચ કલ્યાણકની પૂજા).

૭ શ્રીપાળ અને મયણામુંદરીનું પ્રખર બોધદાયક અને રામાયક
 કથાનક સૌ જૈન ભાઈઓથી ભાગ્યે જ અનુભવ્યું હશે.

નિથે શુ' જપતાં નવ નિધિ થાયે, ધર્મતણા આધાર,
સો ભવિયાં ભકતે ચોખે ચિત્તે, નિત્ય જપીયે નવકાર ॥ ૧૦ ॥

ઘટમાંહે કૃપણ ભુજંગમ ઘાલ્યો, વગૃહિણી કરવા ઘાત,
પરમેશી પ્રભાવે હાર કૂલનો, વસુધા માંહે વિખ્યાત;
કમલાવતીએ સ્પીંગલ દીધો, પાપતણા પરિહાર,
સો ભવિયાં ભકતે ચોખે ચિત્તે, નિત્ય જપીયે નવકાર ॥ ૧૧ ॥

ગયણાંગણ જાતી રાખી ગહીને, પાડી બાણ પ્રહાર,
પદપંથ સુણતા પાંડુપતિ ઘર, તે ઘર્ષ ૧૦ કુંતાનાર;
એ મંત્ર અમુલ્ય મહિમા મંદીર, ભવદુઃખ ભંજનહાર,
સો ભવિયાં ભકતે ચોખે ચિત્તે, નિત્ય જપીયે નવકાર ॥ ૧૨ ॥

કંઠલ ૧૧ સંગલે કાદવ કાઢ્યાં, શકટ પાંચથે માન,
દીધે નવકારે ગયા દેવલોકે, વિલસે અમર વિમાન;

શ્રી નવકારના ૮ પોતનપુરના સુદર્શન ચેકની પુત્રી શ્રીમ-
હંદના કથાનકો નીને, તેના પતિ સાથે અણુજનાવ થતાં, પતિએ,
પતિનો ઘાત કરવા માટે સર્પને ઘડામાં રાખી,
શ્રીમતીને તે ઘડામાંથી પુષ્પ લેવા આજ્ઞા કરી. તેના અમલ કરતી
વખતે શ્રીમતીના નવકારમંત્રના જાપથી સર્પ હતો તે કુલનો હાર
થઈ ગયો અને પતિ-પત્ની વચ્ચેનો પ્રેમ સંબંધ ગાઢ થયો.

૯ વસંતપુર નગરના છત્રશત્રુ રાજાના મહેલમાંથી ચંડપિંગળ
નામના ચોરે, હીરા માણેકનો હાર ચોરી લાવી, તે તે જ ગામની ગણિકા
કલાવતી(કમલાવતી)ને જક્ષીસ આપ્યો. વખત જતાં ચોર પકડાઈ
જવાથી તેને ફાંસીએ ચડાવવામાં આવ્યો-તે વખતે ગણિકાએ તેને
નવકારમંત્ર સંજગાવતાં, તેના પ્રજાવથી ચોર મરીને પુરંદર કુમાર દેવ થયો.

૧૦ પાંડવોની માતા કુંતાજીનું કથાનક જણાવું છે.

૧૧ એક સાર્થવાહના પાંચથે ગાડાં કાદવમાં ખુંચી ગયેલ, તે

એ મંત્રથી સંપત્તિ વસુધામાં લટી, વિલસે જૈન વિહાર,
સો ભવિયાં ભક્તો ચોખે ચિત્તે, નિત્ય જપીયે નવકાર ॥ ૧૩ ॥

આગે ચોવીશી દુર્ઘ અનંતિ, હોશે ચાર અનંત,
નવકાર તણી કેઈ આદિ ન જાણે, એમ સાળે અરિહંત;
પૂરવ દિશિ ચારે આદિ પ્રપંચે, મમરે સંપત્તિ થાય,
સો ભવિયાં ભક્તો ચોખે ચિત્તે, નિત્ય જપીયે નવકાર ॥ ૧૪ ॥

પરમેષ્ઠિ સૂરપદ તે પણ પામે, જે કૃત કર્મ કઠોર,
પુંડરગિરિ ઉપર પ્રત્યક્ષ પેખ્યો, મણિધર ને એક રમોર;
સદ્ગુરુ સન્મુખ વિધે સમરતાં, સફળ જન્મ સંસાર,
સો ભવિયાં ભક્તો ચોખે ચિત્તે, નિત્ય જપીયે નવકાર ॥ ૧૫ ॥

શુભિકારોપણ તરકર કીધો, રસોહામુરે પ્રમીલ,
તિહાં શેઠે નવકાર સુણાવ્યો, પામ્યો અમરની શિલ;
શેઠને ઘર આવી વિદ્ય નિવાર્યા, મુરે કરી મનોહાર,
સો ભવિયાં ભક્તો ચોખે ચિત્તે, નિત્ય જપીયે નવકાર ॥ ૧૬ ॥

બધાને મહા મુશીબતે મગ્ધાત કપરે, કાલવમાર્થા ગદાર કાલતા જે બગદ
મરણ શબ્દ થયા; તેમને નવકાર મંત્ર સંભળાવતા ત્યાંથી મરીને તેઓ
કંબલ-સંબલ નામે દેવ થયા.

૧૨ શ્રી શત્રુજયગિરિની પહેલી દુકમા ગવખુના ઝાક નીચેની
દેરીઓની નીચેના ભાગમાં મણિધર અને મોર આલેખાયેલા છે તેમની
વચ્ચેનું જાતિવંદ નવકારમંત્રના પ્રભાવથી નાશ થઈ ગયું હતું.

૧૩ શ્રી મદાવીર ભગવાનના સમયમાં થઈ ગયેલ સુપ્રસિદ્ધ રોહીણીયા
ચોરના પિતા લોહ ખુગા ચોગને ઐશ્વર્ય ગમના પિતા પ્રસેનજીતે, શુગાએ
ચડાવવા દુકમ કરેલ, તે વખતે ત્યાં થઈને ગામ ગદાર જતાં કેાઈ શેઠે
તેને નવકાર મંત્ર સંભળાવ્યો એટલે તે ચોર મરીને દેવ થયો અને
આમલા ભવના ઉપકારી શેઠને, રાજ્ય તરફથી વિદ્ય થતાં-તે દેવે
આવીને દૂર કર્યા.

૧૪ પંચ પરમેષ્ઠિ ૧૫ જ્ઞાન જ પંચહ, ૧૬ પંચદાન ૧૭ ચારિત્ર,
 ૧૮ પંચ સજ્જાત ૧૯ મહાવ્રત પંચહ, ૨૦ પંચ સમિતિ ૨૧ સગકીર્ત;
 પંચ પ્રમાદ વિષય તલ્લે, ચંચહ પાળો ૨૨ પંચાચાર,
 સો ભવિયાં: ભકતે ચોખે ચિત્તે, નિત્ય જપીએ નવકાર ॥ ૧૭ ॥

(કલંક છપ્પય)

નિત્ય જપીએ નવકાર, સાર સંપત્તિ સુખદાયક,
 સિદ્ધ મંત્ર શાશ્વતો, જપે એમ શ્રી જગનાથક;
 શ્રી અરિહંત સુસિદ્ધ, શુદ્ધ આચાર્ય ગણી જે,
 શ્રી ઉવલ્લાય સુસાધુ, પંચપરમેષ્ઠિ શુણીજે;
 ભકાર સાર સંસાર છે, કુશળ લાભ વાચક કહે,
 એક ચિત્તે આરાધતાં, વિવિધ ઋદ્ધિ વાંચિછત લહે ॥ ૧ ॥

પંચપરમેષ્ઠિની પંચપરમેષ્ઠિની નીચે મુજબની સંસ્કૃત સ્તુતિ પાસુ
 સ્તુતિ અન્ય પ્રવૃત્ત ગણાસે.

૧૪ અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ.

૧૫ મતિ, વ્રત, અવધિ, મનઃપર્વવ અને કેવળ.

૧૬ અમય, સુપાત્ર, અનુકંપા, ઉચિત અને કિર્તિ.

૧૭ સામાયિક, હોદ્દાપરચાપનીય, પરિહાર વિશુદ્ધિ, સુક્ષ્મ સંપરાય
 અને યથાખ્યાત.

૧૮ લાંચના, પૃચ્છના, પરાવર્તના (Revision), અનુપ્રેક્ષા (તત્ત્વ-
 ચિંતન) અને ધર્મકથા.

૧૯ અર્દિસા, સત્ય, અરતેય, યજ્ઞચર્ચ અને પરિગ્રહપ્રમાણ.

૨૦ ઇર્ષા, ભાવા, એવમ્, આદાન ભાંડ નિષ્કેપણા અને પારિશ્રાપનિકા.

૨૧ ક્ષાપિક, ક્ષામેપચ્ચગિક, ઉપચ્ચમીક, વેદન અને સારવાદન.

૨૨ દર્શનાચાર, યજ્ઞનાચાર, ચારિત્રાચાર, તપાચાર, વીર્યાચાર.

“અર્હન્તો ભગવન્ત ઇન્દ્ર મહિતાઃ, સિદ્ધાશ્ચ સિદ્ધિસ્થિતાઃ,
 આચાર્યાંજિનશાસનોન્નતિકરાઃ, પૂજ્યા ઉપાધ્યાયકાઃ ।
 શ્રી સિદ્ધાન્ત મુપાઠકાઃ મુનિવ્રા, રત્નત્રયારાધકાઃ,
 પજ્જૈતે પરમેષ્ઠિનઃ પ્રતિદીનં કુર્વન્તુ ચો મંગલમ્ ॥

ભાષ્યાર્થ:-ઈન્દ્રો વડે પૂજ્ય એવા અર્હિદંત ભગવંતો, સિદ્ધિ-
 સ્થાનમાં રહેલા સિદ્ધ ભગવંતો, જિન શાસનની ઉન્નતિ કરનારા પૂજ્ય
 આચાર્ય ભગવંતો, શ્રી સિદ્ધાંતને સારી રીતે (ભણુનારા) ભણુવનારા
 ઉપાધ્યાય ભગવંતો અને રત્નત્રયને ધારણ કરનારા મુનિ મદતો એ
 પાંચ પરમેષ્ઠિઓ પ્રતિદીન મંગલ કરો.

નવકારથી પ્રાપ્ત શાસ્ત્રકારો આ નવકારમંત્રના પદોમાં અ-
 થતી અષ્ટ મહા- મહાસિદ્ધિ છુપાયેલી દેવતાનું કહે છે અને ।
 સિદ્ધિ મંત્રના પ્રભાવથી સિદ્ધ થાય છે તે નીચે મુજબ
 છે. અભિમા, મદિમા, ગરિમા, લધિમા, પ્રાપ્તિ
 પ્રાકાશ્ય, હસિત્ય અને વસિત્ય.

વળી નવકારમાં જે પાંચ પરમેષ્ઠિઓ છે તે પગમપદે જિગ્માતમાન
 પાંચ વિમૂર્તિઓ છે, તે જ્ઞાતિથી પાંચ છે પણ
 પાંચ પરમેષ્ઠિની વ્યક્તિય અનંત છે. આ પાંચ પરમેષ્ઠિના જગ
 પાંચ મહાવિભૂતિ અમાજ ઉપર અનંતા ઉપકારો છે તેમાંથી મુખ્યત્વે
 અનુકરે, માર્ગ દેશકપાતું-અવિનાશીપાતું, આચાર,
 વિનય અને અદાવકતાને આજ્ઞા કરી શકાય.

મનુષ્યને કમે કમે સ્થાનાંતર થતાં ઉચ્ચતર અને ઉચ્ચતમ સ્થાન
 મળે છે ત્યારે તેની મતા, દક્ષ, અધિકાર, પગાર વગેરેમાં રહિ યદી
 જ્ઞાન છે તેમ તેમ તેની કાર્યશક્તિ અને જ્ઞાન-
 સર્વોત્તમ દેશાદેશ શરીમાં પણ રહિ થાય છે તે રીતે નવકારમંત્રને

પણ મહામંત્ર અને મહાસાસ્ત્રનું સ્થાન મળેલું હોવાથી તેનો ફળાદેશ પણ ઉત્કૃષ્ટ અને સર્વોત્તમ જ છે એટલે તેની ગાંધનાથી સિદ્ધિ વર્ધાના અસંખ્ય દૃષ્ટાંતો સાસ્ત્રોમાં મળી આવે છે.

‘રામના નામે પચરા તર્વા’ એ કહેવત ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે કેવળ નક્કર જડ વસ્તુમાં પણ મહાપુરુષના નામ માત્રથી પાણીમાં તરવાની શક્તિનો આવિર્ભાવ થયેલ-તો પથ આત્મપુરુષપ્રણીત પરમેષ્ઠિને નમસ્કારરૂપ નવકારમંત્રના પ્રભાવથી, સાસ્ત્રોમાં કેવળ પંચેન્દ્રિય મનુષ્ય, વિશુદ્ધ હૃદયથી ભાવપૂર્વક તેનું સ્વાર્થરહીત સ્મરણ, ગનન અને આરાધન કરવાથી સંસાર વિધાન સમુદ્ર તરીકે જાણ તેમાં લેરા માત્ર શંકાને સ્થાન હોઈ શકે નહિ. ગમે તેવા કઠીન અને મુશીબતના

પ્રસંગો ઉપસ્થિત થાય તો પણ આત્મવિશ્વાસ (Self-Confidence) અને શ્રદ્ધાને કમવા દેવા જોઈએ નહિ. કેવળ પરોપકારપરાયણ વૃત્તિથી અને ભોંક કહ્યાણુની ભાવનાથી-સમાજહીનની ભુધ્ધિએ આત્મપુરુષ-પ્રણીત સાસ્ત્રોના વચનોમાં સંપૂર્ણ વિશ્વાસ અને અવિચળ શ્રદ્ધા રાખી, દિન પ્રતિદિન તેને વધારે મજબુત બતાવવા જોઈએ. કોઈ કોઈ જોતેતર સાસ્ત્રોના પ્રણેતાઓ, પોતાના જ વક્ત્રના કે ભતિના ઉત્તરેતર વારસદારોને જ પરંપરાગત શ્રદ્ધાળળના પ્રતાપે અનેક પ્રકારના લાભ થાય તેમને એક વા. બીજાકે દાન-દક્ષિણા ગણતી રહે તેવા નિધિ-વિધાનોનો શોધના કરી ગયાનું જાણાય છે તેવું એક પણ વિધિ-વિધાન કોઈ જોતે સાસ્ત્રમાં મળે તેમ નથી. શ્રદ્ધા બળવાન-પ્રખર ભાવના-રૂચિમાંથી જ ઉદ્ભૂત થાય છે અને તે સમ્યક્દર્શનના પાનારૂપ છે. સાસ્ત્રકારો સમ્યક્દર્શનને જોડતું બધું ઉચ્ચ સ્થાન આપે છે કે એકડા વગરના બમે તેટલા મોંઝા હોય તો પણ તેની કંઈ ગણતરી જ નથી. તેમ સમ્યક્દર્શન (બોધિગીજ) વચરનું સઘળું નિર્ઘંક જ છે. જગતના પદાર્થોને વધાર્થરૂપથી જાણવાની રૂચિ સાંચારિક અને અધ્યાત્મિક બંને

પ્રકારના અભિલાષોથી થાય છે. જે તત્ત્વનિશ્ચયની રૂચિ ફક્ત આત્માની તૃપ્તિ માટે, અધ્યાત્મિક વિકાસ માટે થાય-તે સમ્યગ્દર્શન. યોગ્ય આત્મામાં દાષકવાર એવી પરિણામશુદ્ધિ થઈ જાય છે કે જે અપૂર્વકરણ અને એ આત્માને તે ક્ષણ માટે અપૂર્વ જ છે અને તેને સમ્યગ્દર્શન એ પરિણામશુદ્ધિને અપૂર્વકરણ કહે છે. આવા અપૂર્વકરણથી તાર્ત્વિક પક્ષપાતનો બાધક રાગ દ્વેષની તીવ્રતા મટી જાય છે અને તેમ થતાં, આત્મા સત્યને માટે જાગૃત બની જાય છે. આ અધ્યાત્મિક જાગૃતિ એ જ સમ્યક્ત્વ છે.

સમ્યગ્દર્શનને યોગ્ય અધ્યાત્મિક ઉત્ક્રાંતિ થતાં જ સમ્યગ્દર્શન પ્રગટ થાય છે તે નિસર્ગ-સમ્યગ્દર્શન અને બાહ્ય નિમિત્તો નિસર્ગથી અને જેવા કે-પ્રતિભાદિ ધાર્મિક વસ્તુઓના અવલોકન અધિગમથી થયું માન્યથી, ગુરૂના ઉપદેશથી, શાસ્ત્રોના અભ્યાસથી, સમ્યગ્દર્શન જાતિરમરણુ યાનથી કે સંતસંગથી-પ્રગટ થાય તે અધિગમ સમ્યગ્દર્શન. તત્ત્વ તટ્ક રૂચિ એ સમ્યગ્દર્શનનું સ્વરૂપ છે, પ્રતિભાનું અવલોકન વગેરે તેના બાહ્ય કારણો છે અને દર્શનમોહનીય કર્મોના ઉપશમ, ક્ષયોપશમ સમ્યક્જ્ઞાન અને ક્ષય તેના અંતરંગ કારણો છે. જે યાનથી અધ્યાત્મિક ઉત્ક્રાંતિ થાય તે સમ્યક્જ્ઞાન અને જેનાથી સંસારટ્ટક અથવા અધ્યાત્મિક પતન થાય તે અસમ્યક્જ્ઞાન યા મિથ્યાજ્ઞાન. સમ્યક્જ્ઞાની સત્યગવેષક અને કદાચદરહીત હોવાથી પોતાની જીવ સુધારી લે છે તે યાનનો ઉપયોગ વાસનાના પોષણ ન કરતાં અધ્યાત્મિક વિકાસમાં જ કરે છે.

પ્રખર વિદ્વાન-પ્રભાવીક મહાપુરૂષ શ્રી હિમાસ્વાતિ વાચકપ્રણી શ્રી તત્ત્વાર્થચત્રના પહેલા જ ત્રણ સૂત્રો પ્રતિપાદન કરે છે

સમ્યગ્દર્શનજ્ઞાનચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગઃ ।

મોક્ષમાર્ગ તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાનં સમ્યગ્દર્શનં । તદ્ગ્નિ-
 સર્ગાત્ અધિગમાત્ વા । ભાવાર્થ:-સમ્યગ્-
 દર્શન, સમ્યગ્દાન અને સમ્યક્ ચારિત્ર એ ત્રણે ગણી મોક્ષ-મોક્ષનું
 સાધન છે. (૧) યથાર્થરૂપથી પદાર્થોનો નિશ્ચય કરવાની જે કૃતિ તે
 સમ્યગ્દર્શન છે. (૨) તે (સમ્યગ્દર્શન) નિર્સર્ગથી એટલે કે પરિણામ
 માત્ર અથવા અધિગમથી એટલે કે (જાણ) નિમિત્તથી-તાનથી થાય છે.

ઉપરોક્ત પરિસ્થિતિ હોવાથી નવકાર મંત્રને મહામંત્ર તરીકે આપણે
 આગળ કરીએ છીએ તેનું મુખ્ય કારણ એ છે કે તેનાથી ભવ્ય જીવને
 મોક્ષપ્રાપ્તિ બહેલી-મોડી પણ અવશ્ય થાય છે અને
 સાધ્ય અને સાધ- તે મોક્ષસુખની પ્રાપ્તિ એ જ પ્રત્યેક વિચારશીલ-
 નોની રૂપરૂપતા વિવેકી ભવ્ય જીવનું સર્વોત્તમ-સર્વોદ્દેશ્ય ધ્યેય યા તે
 સદ્ધર્મિનું હોય છે અને તેથી જ આપણે સાધ્ય કે
 ધ્યેય વસ્તુની તેમ જ તે માટેના મુખ્ય-આવશ્યક વિધિવિધ સાધનોની
 રૂપરૂપતાપૂર્વકની સાચી સમજણ મેળવી લેવી જોઈએ. સદ્ભાગ્યે આવી
 સમજણ-જે અદ્ભૂત દિવ્ય પ્રકાશની ગરજ સારે છે-તે-આવી મળે તો
 નવકાર મંત્રના આવશ્યક આગધન માટેની આપણી તમજા દિન પ્રતિ-
 દિન વધતી જાય અને તેમ થતાં મોક્ષમાર્ગ તરફનું આપણું પ્રયાણ
 સફળ અને સાર્થક થાય. આવા સંયોગો વચ્ચે સાધ્ય અને તેના
 સાધનોની રૂપરૂપતાપૂર્વકની સાચી સમજણ શું અને તે કઈ રીતે મેળવી
 શકાય તે જ આપણે ખાસ વિચારી રહ્યા છીએ.

આ સંસારમાં મનુષ્યલોકમાં પ્રાણી અનંત છે અને તે બધાએ-
 સૌ કોઈ સુખને યાદે છે, દુઃખ માટે કોઈ યાદના રાખતું નથી. સૌ
 કોઈ સુખને યાદતાં હોવાથી તે મેળવવા માટે સૌ
 સુખની સાચી કોઈ વધારે-જોડો પ્રયાસ કરતાં જણાય છે પરંતુ
 સમજણ સુખની કટપના બધાની એક સરખી હોતી નથી.
 એટલે સુખ કોને કહેવું તે નક્કી કરવાનું ધર્મ

બધી કામનાઓને છોડી જે પુરૂષ ઇચ્છા, મમતા અને અદંકાર રહિત યદ્ય વિચરે છે તેજ શાંતિ પામે છે. વિવેકી મુમુક્ષુ મનુષ્યો તો

વિષત્તિઓને ખાસ આવકારપાત્ર ગણે કે જેમાં રિથર ભુદ્ધિ મુનિ પરમાત્માનું સ્મરણ અને કીર્તન થાય હવે ચાલુ

વિચાર-સરણીમાં આગળ વધતાં-અર્થ એ કામનું અને ધર્મ એ મોક્ષનું પ્રધાન સાધન ગણવામાં-માનવામાં આવ્યું હોઈ- એ દૃષ્ટિએ આગળ વધતાં મોક્ષનું સ્વરૂપ સમજાવતાં કહેવામાં આવ્યું છે

કૃત્સ્ન કર્મક્ષયાત્ મોક્ષઃ સકળ કર્મનો ક્ષય થવાથી બધા બંધના કારણોનો અભાવ થતાં આત્મવિકાસ પરિપૂર્ણ થાય છે તેજ મોક્ષ છે અર્થાત્ જ્ઞાન અને વીતરાગભાવની પરાક્ષણ એજ મોક્ષ છે. બંધ હેતુઓના અભાવથી અને નિર્જગ્યા કર્મનો આત્મનિક્ષ ક્ષય તેજ મોક્ષ.

મોક્ષનું સુખ તે સાચું-શાશ્વત છે અને તેને મુક્તાબલે સંસારના સુખને કેવળ સુખાભાસ જ કહેવામાં આવે છે. સાંસારિક સુખ ઇચ્છા-

ઓને તૃપ્ત કરવાથી થાય છે. હવે ઇચ્છાઓનો શાશ્વત સુખ અને એવો સ્વભાવ જ છે કે એક પુરો થાય ન થાય

સુખાભાસગણાતાં એટલામા તો બીજી મેકડે ઇચ્છાઓ ઉત્પન્ન થઈ સાંસારિક સુખનો જન્મ છે. આ બધી ઇચ્છાઓની તૃપ્તિ થવાનો

મુક્તાબલે અને સંભવ જ નથી છતાં ધારે કે હોય તો પણ તેટલો બનેની સાચી લામાં બીજી હઝારો ઇચ્છાઓ પેદા થઈ જવાની કે

સમજણ જેમની તૃપ્તિ થવાનો સંભવ નથી. આથી જ સંસારમાં ઇચ્છાઓ (વાસનાઓ-અભિલાષાઓ)ની

તૃપ્તિથી થયેલ સુખના પશ્ચા કરતાં અતૃપ્ત ઇચ્છાઓથી ઉત્પન્ન થયેલ સુખનું પશ્ચુ બારે જ રહેવાનું-નીચું જ નમવાનું અને તેથી જ સંસારના

ને સુખાભાસ કહ્યો છે. જ્યારે મોક્ષની સ્થિતિ જ એવી છે કે એમાં ઇચ્છાઓનો જ અભાવ થઈ જાય છે અને સ્વાભાવીક સંતોષ પ્રગટ

યાય છે. “આપ સ્વભાવમે” રે, અગમ્ય સદા મગનમે” રહેના”-આથી જ આવી ભાવનાથી જ એમાં સંતોષથી ઉત્પન્ન થતું સુખ એ જ સુખ છે અને એ જ સાચું સુખ છે. બીજી રીતે વિચારતાં એમ કહેવામાં આવે કે અન્ન-પાન વગેરે બોજોનો મોક્ષમાં અભાવ હોવાથી ત્યાં સિદ્ધ થયેલા જીવોને-જીવાત્માઓને સુખ હોવાનું કહેવું એ અસંગત છે તેના જવાબમાં કહેવાનું કે-સુધા-તૃપ્તા વગેરેના દુઃખને દૂર કરવા માટે અન્ન-પાણી વગેરેનો સંભોગ છે અને સુધા-તૃપ્તા વિવાર-

સિદ્ધો સદૈવ યતું ક્ષણ-પ્રયોગન સ્વાસ્થ્યપ્રાપ્તિ છે અને સિદ્ધો સ્વસ્થ જ હોય છે. સદૈવ સ્વસ્થ જ હોય છે. વળી ઔષધ વગેરેની જરૂર પણ અસ્વસ્થને જ હોય છે, સ્વસ્થને હોતી નથી. સિદ્ધોમાં મોહનો જ અભાવ હોવાથી મૈથુન વગેરે પણ નિષ્પ્રયોગન છે. આ પ્રકારનું મોક્ષનું સુખ તદ્દન સ્વતંત્ર, ઉત્સુકતા-આકાંક્ષા-અધિરાઈ રહીત, કોઈ પ્રકારના વિદ્ય વિનાનું, સ્વાભાવિક, નિત્ય, ત્રૈકાલીક, શાશ્વત અને તદ્દન બપમુક્તા છે. માત્ર કેવળીઓને જ તે સુખ અનુભવગમ્ય છે ન્યારે બીજાને તે અવલુગમ્ય છે. આ રીતે મોક્ષનું શાશ્વત સુખ વચનાતીત-અનિર્વચનીય-યતો વાચો નિવર્ત-તે-

હોઈ, એવી એકેય ઉપમા નથી કે જેથી તેને તેની સાથે સરખાવી શકાય અને સ્પષ્ટતાથી કહી શકાય. તે પરમાનંદરૂપ-સકળ કલ્યાણરૂપ છે.

મોક્ષસુખ સંબંધમાં શ્રીમદ્ રાજચંદ્રનું કથન-નીચે પ્રમાણેનું-ખાસ મનનીય, રસદાયી અને પ્રેરણાત્મક જણાય છે.

સિદ્ધના જીવોની સ્થિતિ

પૂર્વપ્રયોગાદિકારણના યોગથી, ઉર્ધ્વ ગમનસિદ્ધાલયપ્રાપ્ત મુચ્ચિત જો, સાદિ અનંત અનંત સમાધિ સુખમાં, અનંત દર્શન જ્ઞાન અનંત સહીત જો. અપૂર્વ ૧૬

જે પદ શ્રી સર્વજ્ઞેલીકું જ્ઞાનમાં, કહી ચકયા નહિ પણ તે શ્રી ભગવાનને,
તેક સ્વરૂપને અન્ય વાણી તે શું કહે, અનુભવ ગોચર માત્ર રહ્યું
તે જ્ઞાન ને. અપૂર્વ ૨૦

પંડીત થી વિરવિજયજી નોએ મુજબના ગોધદાયી અને રસી
રતવનથી સિદ્ધના જીવોનું સ્વરૂપ સમજાવે છે.

સિદ્ધ જગત શિરે શોભતા, રમતા આતમ રામ,
લક્ષ્મી લીલાની લહેરમાં, મુખીયા છે શિવદામ.

સિદ્ધની શોભા રે શી કહું ? ૧

મહાનંદ અમૃત પદ નમો, સિદ્ધિ દેવસ્ય નામ;
અપુનર્ભવ પ્રલપદ વળી, અક્ષય મુખ વિચારામ. સિદ્ધનીં ૨
સંશ્રેય નિઃશ્રેય અક્ષરા, દુઃખ સમસ્તની હાણ;
નિર્વૃત્તિ અપવર્ગતા, મોક્ષ મુક્તિ નિર્વાણ. સિદ્ધનીં ૩
અચળ મહોદય પદ લઘુ, જોતાં જગતના ઠાંઠ;
નિજ નિજ રૂપે રે જૂઝુઆ, વીત્યાં કર્મ તે આઠ. સિદ્ધનીં ૪
અશુર લઘુ અવગાહના, નામે વિકસે વદન;
શ્રી શુભવીરને વંદતાં, રહીએ મુખમાં મગન. સિદ્ધનીં ૫

મુમુક્ષુઓને મોક્ષમુખ એ જ પરમ ધ્યેય છે અને ધ્યેયની જોટથી
રપટતા તેટલી જ તેની સિદ્ધિ સરળ અને સુતર ઘઈ પડે છે. વળી
આટલા લંબાણથી મોક્ષમુખ અને તેના સાધનો
નવકારમંત્રના ઉપર વીવેચન કરવાનું ખાસ કારણ એ છે કે
રમરણથી જ મોક્ષ- સામાન્ય મંત્ર-તંત્રના બાપ-રમરણ-આરાધન વગે-
પ્રાપ્તિ રેથી આ સંસારના કે જહુ તો સ્વર્ગસોહના મુખની
પ્રાપ્તિ યાવ છે પરંતુ તે તો આખરે નશ્વર જ છે,
ન્યારે સાચત મુખ તો મોક્ષનું જ છે અને તેની પ્રાપ્તિ માટે તો

નવકાર મહામંત્રના જાપ કે સ્મરણની જ જરૂર છે અને તેની મદદથી જ મુમુક્ષુઓ-મન્ય આત્માઓ પોતાના પરમ ધ્યેયની પ્રાપ્તિ કરવા સદા ઉત્સુક અને ઉદ્યમવંત હોય છે.

આપણે હિર જોષ મવા કે 'નવ લાખ જપંતાં ચાયે જિનવંર' એવા રૂપક ઉદ્દેશ્ય નવકારના કંઈમાં છે એટલે તે સંબંધમાં આપણે કંઈક વિશાળ નજરે જોડી વિચારણા કરીએ તો જ તેના ભાવાર્થનો અને જોડા રહસ્યનો સાક્ષાત્કાર થઈ શકે. 'નવકાર'નો નવલાખનો જાપ નવલાખ વાર જાપ કરવાની સરખાત કરનાર-કરનારે 'મનડા'ને સરખાતમાં તો જાણકારી મારફત તદ્દન મીઠા ધુંટ-કંઠે કંઠે સાધવાની વાની જ સ્થિતિમાં હોય છે અને તે સ્થિતિ પ્રાપ્તી જરૂર લાંબી મુદત સુધી આત્મ રહેવાનો સંભવ છે. તેમાં સુધારો કંઈ કંઈ અંશે થતો જતો હોય તો તે

બહુ જ ધીમા કમથી અને ચર્મચક્ષુથી અદ્રશ્ય રીતે જ. જાપની સરખાતમાં તો હજુ આપણું મન કંઈનું કંઈ બટકતું હોય છે અને આપણે કેવળ બાહ્ય દેખાવથી જ જાપ કરતાં જણાઈએ છીએ. અજાણત ચોગી મીમાન્સાનાં દંધનજી ગાઈ મવા છે કે 'મનકુ કીમહી ન જાએ, હો કુંયુજિન મનકું કીમહી ન જાએ; જીમ જીમ જતન કરીને રાખું, તેમ તેમ અજાણું શાગે-હો કુંયુજિન' તેમના જીવનચરિત્ર ઉપરથી-તેમના સ્તવનો-ભજનો-પદો ઉપરથી આપણે જોષ સજીએ છીએ કે પરમ સાધકોની કક્ષામાં ધણું ઉચ્ચ રચાન બોગવતા આનંદધનજી જેવાને, મર્કટ જેવા મનની અચળતા માટે આવી સખ્ત ફરીવાદ કરવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થયેલ તો આપણા જેવા પામર દશા બોગવતા મનુષ્યના મનની અસ્થિરતા માટે શું કહેવું! તેને કઈ રીતે દેકાણે લાવવું? મનઃ એવ કારણં વંધ મોક્ષયોઃ-કર્મજંધનનું અને મોક્ષનું કારણ મન જ છે અને તેથી જ 'મન સાધ્યું તેણે સઘળું સાધ્યું' એમ કહેવાયું છે; પરંતુ સાધ્યું કહેનારાની વાત એકદમ સાચી માની લેવા જેવી તો નથી જ કારણ કે

મુમુક્ષુ તપસ્વીઓ, જ્ઞાન-ધ્યાનના અભ્યાસીઓ, વિદ્વાનો, પંડીતો માટે પણ મનને સમજાવીને દેહાણે લાવવાનું કામ થયું જ મુશ્કેલ છે છતાં પણ જિનેશ્વર ભગવાનો અને સિદ્ધાત્માઓના દર્શાવેલી આપણે જોઈ શકીએ કે તે તદ્દન અશક્ય તો નથી જ.

એક જ વિષય પાછળ ચોક્કસાઈથી-ચીવટથી, કાળક્રૂર્વકની સાવધાનીથી, સાધ્ય માટેના સાધનોનો વિવેકપૂર્વક ઉપયોગ કરવાથી, યતના-પૂર્વકના વર્તનથી, મંજા રહીએ તો હુકર કાર્ય ઉપરોક્ત જાપથી પણ સહેલું થઈ જાય છે Practice makes a perfect man જેમ કે પ્રતિષ્ઠિત સૂત્ર અનુસાર જે તે તિમકે ઉત્ક્રાંતિ વિષયના અભ્યાસના મ્હાવરાથી-સતત તેને વળગી રહી અભ્યાસ આલુ રાખવાથી તે વિષયની નિખળાતતા પ્રાપ્ત કરી શકાય છે એ ધ્યાનશે એકને એક વિષય પાછળ મંજા રહેવાથી વૈજ્ઞાનિક જેમ પોતાના પ્રિય વિષયની શોધ પાછળના પ્રયોગોમાં તન, મન અને ધનથી, બમે તેટલા બોગે પણ મંજો જ રહે છે તે રીતે મંજા રહેવાથી, તે સાધ્ય થઈ શકે છે. અહીં તો આપણે નવકારમંત્રનો નવ લાખ જાપ કરવાનો છે રોજના કલાક-જે કલાક તેમાં રોકીએ તો પણ સહેજ તણુ-ચાર વરસ નીકળી જાય એટલે આટલા લાંબા ગાળામાં તો અત્યંત આવના અને ઉત્ક્રાંત તમનાપૂર્વક અધ્યાત્મિક પ્રગતિ માટે સાચા દીક્ષથી પ્રવાસ કરવામાં આવે તો આત્માના ઉત્ક્રાંતિક્રમમાં થયું-થયું આગળ વધી શકાય. સરજાતમાં તો દેહા જાપ-રમણમાં જેટલો વખત જાય તેટલા વખત પુરતા-કંઈ નહિ તો વચન અને ક્રવાયો સાંસારિક આરંભ-સમારંભના કાર્યોથી થતા નવા પાપકર્મનું ગંધન જરૂર અટકે અને તે પણ કંઈ જોડો લાભ નથી. આપણે તો ત્રિહિ દૃષ્ટિએ જોઈ નફે પણ વધારે લાભ મળે તેવા-લાખની પાણી-થી હીસાગ ગણાતાં વ્યાપારની સરજાત જ દલુ તો કરી છે, એટલે આવા-સરવાળે પરમ લાભ, આપતાં વ્યાપારને પૂર-

બહારથી ખીસવવાનો જ-ગદલાવવાનો જ રહે છે. ધીમે ધીમે ક્રમશઃ તેમાં આગળ વધતાં, પંચ પરમેષ્ઠિના જાપ અને અગમ્યધી, વહેણ-મોડા પણ તે પાંચ પરમેષ્ઠિની સાચી જોગખ થાય, તેમના પ્રત્યેકના વિશિષ્ટ ગુણોનું સાચું જ્ઞાન દિન-પ્રતિદિન વધતું જાય અને તે જ્ઞાનની સફળતારૂપે, તે તે ગુણોની જાંડી-તલરપથોં વિચારણા થતી રહે અને આવી સફ-વિચારણાના પરિણામે, તે તે ગુણો વધતા-જોગા અંગે પણ આપણામાં ખીસવવાનો લાવના દંઢ થતી રહે અને તે જાવનાને અગત્યમાં મુકવાની મક્કમતા પણ બરાબર જળવાઈ રહે-તો આપણું કંઈક સદ્ભાગ્ય જ સમજવું. સૌ કોઈ બન્ધ જીવાંમાં માટે તે, કંઈક મુશ્કેલ છતાં શક્ય જ છે.

આવી અધ્યાત્મિક ઉત્કાંતિ થતી જતી હોય તેવી દશામાં, શુભ અને શુદ્ધ વિચારધારામાં આગળ અને આગળ વધતા જવાનું બને તે, જડ-ચેતનનો વધાર્થ બેદ સમજતાં, આચાર(આચરણ)શક્તિ પણ સાથે સાથે થતી જાય, યોગ્ય વર્તનનું વિશુદ્ધ તેથી ઉત્કાંતિથી બંધારણ (Character-Building) બંધાવું આત્મતત્ત્વની જતું હોય, સાચો માનવતાનો શુભ (જેની દાસમાં પીછાન અને તેથી સમાજમાં પણી જ ન્યુનતા-ઉણપ સર્વજ દૃષ્ટિગત થતી ચિત્તસમાધિ થઈ રહેલ છે) પુર બહારમાં ખીસતો જતો હોય તો પુણ્યબળના પ્રતાપે અપૂર્વકરણ અને સમ્ય-દૃદ્ધાંતનો અપૂર્વ લાભ સહેજે પ્રાપ્ત થાય. ઉત્કટ અભિક્ષિપૂર્વક તત્ત્વના શ્રદ્ધાનથી નિર્ભળ સમ્યગ્દર્શન પ્રગટ થતા જ્ઞાન અને ચારિત્ર પણ સમ્યક્ થઈ જાય અને તેમાં શક્તિ થતી રહે.

ધીમાન્ આનંદવનજી શ્રી મુનિસુવત સ્વામિના સ્તવનમાં કહે છે કે 'આત્મ તત્ત્વ જાણ્યા વિણ, નિર્ભળ ચિત્ત સમાધિ નવિ લદીયે' અને આગળ જતાં તે જ સ્તવનમાં કહે છે કે:-

વળતું જગગુરૂ ઈશ્વરી પરે શાળે, પક્ષપાત સવિ છંડી;
રોગ, દેવ, મોહ પણ વર્ણત, આત્મ શું રહ મંડી. મુનિ૦ ૮

આત્મધ્યાન કરે બે કોઈ, સોહ શ્રીર ઈશ્વરે નાવે;
વાગ્બલ બીજું સહુ બાણે, એહ તત્ત્વ ચિત્ત આવે. મુનિ૦ ૯
જેણે વિવેક ધરિ એ પપ્પ અહિયો, એ તત્ત્વજ્ઞાની કહીએ;
શ્રી મુનિમુવત કૃપા કરો તો, આનંદધન પદ લહિયે. મુનિ૦ ૧૦

ભક્તકવિ નરસિંહ મહેતા પશુ કહી ગયા છે કે “જ્યાં લગી
આત્મ તત્ત્વ ચિન્ત્યો નહિ, ત્યાં લગી સાધના સર્વ જુડી” આવા તો
અનેક રસીક અને ઉદ્બોધક કથનો આગળ કરી
આત્મજ્ઞાનીની સક્ષય. આથી આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે
ઓળખ આત્મ તત્ત્વની પીછાન થયા પછી તેનો વિચારશુભા
જોડા ઉતરતાં જવાય, તેમ નિર્મળ ચિત્ત સમાધિ
વધતી જાય. વળી સાચા આત્મજ્ઞાનીની સાચી ઓળખ આપતાં
શ્રીમાન્ કહે છે કે “આત્મ જ્ઞાની શ્રમણ કદાવે, બીજા તો દ્રવ્ય લોગી રે,
વસ્તુ ગતે જે વસ્તુ પ્રકાશે, તે આનંદધન મત સંગી રે” આત્મ તત્ત્વની
શોધ માટે, આત્માની પીછાન માટે, આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ માટે પશુ
શ્રી આનંદધનજી આપણને નીચેની શાયામાં ખરી સમજણ આપે છે:-

“પરમ નિધાન પ્રગટ મુખ આગળે, જગત ઓળંગી હો જાય; જિનેશ્વર.
ધર્મ જ્યોતિ વિના જુઓ જગદીશની, અંધો અંધ પલાય;
જિનેશ્વર, ધર્મ જિનેશ્વર ગાઉ રંગશુ” ૧૬।

ઉપરોક્ત વિચારધારામાં વિશુદ્ધ ભાવનાથી આગળ વધતા જઈએ
અને નવકાર મંત્રની આરાધના દ્વારા પંચ પરમેષ્ઠિની-આરાધના સુદ્રઢ
અને તીવ્રતમ યતી જાય તો આપણો બેડો પાર ચતાં વાર લાગે નહિ.

શ્રી નમિનાથજીના સ્તવનમાં ચોગીરાજ કહે છે કે:-

જિન સ્વરૂપ યર્ષ જિન આરાધે, તે સહિ જિનવર હોવે રે;
જૂંગી ઈલીકાને ચટકાવે, તે જૂંગી જગ જોવે રે.”

શ્રીમાન્ દેવચંદ્રજી મહારાજ પશુ એ જ સિદ્ધાંત આગળ કરે છે:-

“પ્રભુજીને અવલંબતાં, નિજ પ્રભુતા હો પ્રગટે ગુણરાશિ;
દેવચંદ્રની સેવના, આપે મુઝ હો અવિચલ મુખવાસ.

શ્રી રૂપલ જિણુંદ શું પ્રીતકી ”

“નિજ પદકારક પ્રભુ મળ્યા ”

“અજકુલગત કેસરી લહે રે, નિજ પદ સિંહ નિહાલ,
તિમ પ્રભુ શકતે ભવિ લહે રે, આત્મ શક્તિ સંભાલ;
અનિત જિન તારમે રે તારમે દીન દયાલ ”

“નામાદિક જિનરાજના રે લાલ, ભવસાગર માહે સેતુ રે વાલેસર,
તુઝ દરિસણુ મુઝ વાલ હું રે લાલ. ”

‘ જિન પ્રતિમા જિન સારીખી ’ એ સુત્ર સિદ્ધાંત-શાસ્ત્ર વચનનો પયાતમ્ય સ્વિકાર કરનારાઓ માટે પ્રભુ દર્શન કેટલું બધું ઉપકારક અને લાભદાયક તેમ જ ઉદ્દ્યોધક છે તે સમજાવતાં-તેનું માહાત્મ્ય પ્રગટ કરતા-પ્રતિપાદન કરતા શ્રીમાન્ દેવચંદ્રજી નવમા શ્રી સુવિધિનાયજીના રત્નવનમાં કહી ગયા છે કે:-

“દીઠો શ્રી સુવિધિ જિણુંદ સમાધિ રસે ભર્યો હોલાલ સમાધિ રસે ભર્યો,
ભાસ્યો આત્મ સ્વરૂપ, અનાદિનો વિસર્યો હોલાલ અનાદિનો વિસર્યો;
સકલ વિશાવ ઉપાધિ થકી, ગન ઓસર્યો હોલાલ થકી મન ઓસર્યો,
સત્તા સાધન માર્ગ ભણીએ, સંચર્યો હોલાલ-ભણીએ સંચર્યો-
દીઠો સુવિધિ ૦ ૧

(પુનરૂક્તિ માટે સમાપાવના)

શુદ્ધ દીક્ષના-ભક્ત હૃદયના ઉપરોક્ત દવનો, ટંદ્યાળી વચનો હોઈ આપણને તે તે ઉદ્દ્યારો એટલા બધા પ્રેરણાજનક, બોધદાયક, માર્ગદર્શક, ઉપકારક અને ઉત્સાહજનક થઈ પડે છે કે તેના સ્મરણ-મનન અને

રટબૃથી નવદારમંત્રના આરાધનમાં આપણને અવનવું પ્રેતસાદન મળે છે અને તે આરાધન માટેનો પ્રધાન હેતુ-બીજ બધી આનુષંગિક બાબતોને બાજુ ઉપર રાખીને-શૈલ્ય સ્થાન આપીને અંતીમ ધ્યેયરૂપ મોક્ષમાર્ગની સાધનાનો જ છે, તે સફળતાથી પાર પડે છે. આવા પરમ પ્રભાવક મહામંત્રના આગધનથી આપણે ઐદિક-સાંસારિક સુખ સગવડો કે સ્વર્ગલોકના સુખોપભોગની જ માત્ર આકાંક્ષા રાખીએ તો તે મહામુદ્ધા રત્નને, ક્ષણિક, તુચ્છ, નશ્વરી કીમતની વસ્તુઓ માટે, સાચી જ્ઞાન-દશાના પ્રકાશના અભાવે-ઉતાવળા યદ્ય, અવિચારીપણાથી વટાવી નાંખવા જેવું છે-દોગટ શુભાવી બેસવા જેવું છે, એટલું જ નહિ પગલું કેવળ લાભાલાભ તરફની જ ગણતરીપૂર્વક તેમ જ વિવેક-વિચારપૂર્વક કામ કરતી આપણી વશિકૃત વૃત્તિને ઝાંખપ લગાડવા જેવું છે.

હાથીના પગમાં બધું સમાઈ જાય છે એ ન્યાયે, કાંઈપણ પ્રકારનું નિયાણું બાપ્પા સિવાય, કેવળ નિષ્કામ વૃત્તિથી, અંતીમ ધ્યેયની સિદ્ધિ તરફ જ દૃષ્ટિ રાખી, વિધિપૂર્વક-વિશુદ્ધ હૃદયના નિષ્કામ વૃત્તિથી ભાવપૂર્વક નવદારમંત્રનું આગધન કરનારને, કષ્ટ આરાધકને ધ્યેય સિદ્ધિ કે સામાન્ય વસ્તુની પ્રાપ્તિ કે વૈર-વિરોધની પ્રાપ્તિ સિવાયની તૃપ્તિ કે બીજી કંઈ આશા-તૃષ્ણાની, ભાવના લબ્ધિઓ વગેરે રાખ્યા સિવાય આરાધન કરનારને, વગર મહેનતે-રેતવઃ આનુષંગિક વગર પ્રયાસે આનુષંગિક રીતે ઉપરોક્ત સામાન્ય રીતે મળે છે. કે વિશેષ લબ્ધિઓ અને સિદ્ધિઓ વગર માગ્યે આટી મળે છે અને વિચક્ષણ મુમુક્ષુ બંધુઓ તેનો વિવેકપૂર્વક સફળઉપયોગ કરી, લોક કલ્યાણાર્થે જ તેનો ઉપયોગ કરી, પોતાના અંતિમ ધ્યેય તરફના પ્રયાણમાર્ગમાં દ્રઢતા અને ઉત્સાહ-ર્વક આગળ અને આગળ વધ્યે જાય છે.

બનવા જોમ છે કે સવળા કમેનો આત્મતિક ક્ષય, માની લેવામાં આવે છે તેવો એકદમ સુલભ ન યદ્ય પડે એટલે તદ્દલવ મોક્ષમાર્ગ જેટલો

હજીરો જીવાત્મા મહેવા માતાની માફક આપણો ન સાચા મોક્ષ- પણ હોય છતાં Theory of Evolution (વિકાસ માગ્નીના પ્રવાસીને ક્રમ)ના સિદ્ધાંત અનુસાર જને તેટલા ઓછા જવ સ્વર્ગપ્રાપ્તિ તેો કરીને પણ આત્મવિકાસમાં વધતો જતો જીવાત્મા દેવળ વિશ્રામ- છેવટ મુક્તિદયા મેળવ્યા સિવાય રહે નહિ. મુમુક્ષુ- સ્થાન જ છે. બંધુઓ તો, આ લોકના મુખ સગવડોને તેમ જ સ્વર્ગજીવનના આનંદ-પ્રમોદમય જીવનને દેવળ, તેમના વિકટ-ધણા લાંબા પ્રવાણમાર્ગમાં, ધડીભર આરામ લેવા પુરતાં તેમ જ વધારે શક્તિસંચય અને તેની વૃદ્ધિ માટેના સહેજે આવી મળેલા સાધનો (વિશ્રામ-સ્થાનો) તરીકે જ લેખે છે. આવા સાધનોને જ પરમ ધ્યેય કે અંતિમ સદ્વ્ય માની લેવાની જુલ હરવામાં આવે તો પછી જીવજનમણનો કદીપણ અંત આવે નહિ. આ મહત્વના મુદ્દા ઉપર જેટલો કાર મુકીએ તેટલો ઓછો જ છે. તેના ઉપર જેટલા લાંબાણુ વિસ્તારથી વિવેચન કરીએ તેથી અતિશયોક્તિ કે પિપ્પુરેણુના આરોપનો જવ રાખવા જેવું નથી.

પ્રશ્ન એટલો બધો ઉપયોગી અને મહત્વનો છે અને તેનાથી જીવનના અનેક વિકટ પ્રશ્નોનો સહેલાઈથી ઉકેલ થતો હોવાથી-રહેજે તોડ આવતો હોવાથી, તે બધા દોષો ક્ષતવ્ય જ ગણી શકાય.

સામાન્ય રીતે આપણું મન એટલું બધું ચચળ, ચપળ અને અધીરું છે કે મુશ્કેલીથી સગજી સહાય કે બળે ઉતારી શકાય તેવી વિધ વિધ જાગતો રહુ ચતાં તે એકદમ મુંઝાઈ જાય છે અને વિહળ થઈ જાય છે.

કપાળે કપાળે મતિર્જિના એ ન્યાયે જુદા જુદા દર્શન-શાસ્ત્રીઓ, પ્રખર વિચારકો, નિપુણ, મતવાદીઓ, શ્રી અભિનંદન સ્વામિના સત્વનમાં રહેવામાં આવ્યું છે તેમ 'મત મત બેઢે રે, બને જઈ પુછીયે, સહુ માપે અદ્ભોવ',ની જેમ જિજ્ઞાસુ પ્રશ્નણ કરતા હોવાથી, સત્ય વરણનો

નિર્ણય કરવાનું જુદિમાન મનુષ્યને પણ અત્યંત મુશ્કેલ થઈ પડે છે.

ઉપર દેહી ગયા મુજબ સાધ્ય અને સાધનોની જેટલી સ્પષ્ટતા કરવાની જરૂર છે, તેટલી જ બદલે તેથી વિગેષ દોષીત સાધનોથી, સાધનોની મુજબતા તેમજ નિર્દોષતા હોવાની સાધ્યથી વિરુદ્ધ જરૂર છે. મુજબીન કે દોષીત સાધનોથી દેહીપણ દિશાનું પ્રયાણ સાધ્યની સિદ્ધિ થઈ શકતી નથી. તેવા સાધનોથી થાય છે તે કેવળ તો આપણો સઘળો પ્રવાસ નિષ્ફળ જવા ઉપરાંત અનિષ્ટ જ છે. આપણા કર્મસંચયમાં ઉત્તરો વધારો થઈ પડે છે અને આપણું પ્રયાણ સાધ્યથી વિરુદ્ધ દિશાનું થઈ પડે છે. આ પરિસ્થિતિ તો કાંઈને કાંઈ પશુ રીતે ઈષ્ટ હોઈ શકે નહિ.

નમસ્કાર મહામંત્રને અંગે, જૈન દર્શનની શું શું વિશિષ્ટતાઓ રહેલી છે તે બરાબર સમજી લીધા સિવાય તેમજ જૈનેતર દર્શનોર્માના કોઈ કોઈ દર્શનશાસ્ત્રીઓ, જૈનદર્શનનો ઊડો જૈનદર્શનનું અપ્ર-અભ્યાસ કર્યા સિવાય અને તેણે માન્ય રાખેલ તીર્થ આરિતકથ તેમજ જ્નેર-ગોસ્થો આગળ કરેલ સ્પાદાદ-અને-કાંતવાદ અને સપ્તભંગીના સિદ્ધાંતોના સર્વદેશીય, મનન અને વિચારણાપૂર્વક, તલસ્પર્શી અભ્યાસ કર્યા સિવાય, જૈનદર્શનને એકદમ નાસ્તિક અને સંશયવાદી કહેવા તૈયાર થઈ જાય છે, પરંતુ જૈન દર્શન, સાત (૭) તત્ત્વોનું સ્વરૂપ, આત્મા અને પરમાત્માનું સ્વરૂપ, કર્મનો અટલ સિદ્ધાંત અને તેની ઊંડી વિચારણા માટે ખીજા કોઈ દર્શનમાં બાગ્યે જ દૃષ્ટિગત થતું પ્રચુર અને અપૂર્વ સાહિત્ય, જગત્-તૃત્વ સંબંધી સ્વતંત્ર-તર્ક અને યુક્તિસિદ્ધ વિચારણા, રત્નત્રયી, ભવબીજતા અને મોક્ષના સ્વરૂપ વગેરેને જે રીતે આગળ કરે છે તેને પુરતો અને વ્યાજગી ઈ-સાફ આપવામાં આવે તો હીમતથી દેહી શકાય. જૈન દર્શન જેવું અને જેટલું બીજું કોઈ દર્શન આસ્તિક નથી. ઉપરની તમામ જાગતો અંગે લંગાણથી વીવેચન કરવામાં આવે તો

લેખ ધરો જ લાંબો થઈ જવાનો ભય રહેતો હોવાથી અહીં કંઈક સંક્ષિપ્ત વાંચન કરવાનું જ યોગ્ય ધાર્યું છે એટલે આગળ જે કંઈ છુટક છુટક કહેવાઈ ગયું છે તે તરફ ધ્યાન ખેંચી અહીં તેનું વિષ્ટ-પેષણ નહિ કરતાં રહી અચેલ જાગૃત જ આગળ કરવામાં આવે છે.

શ્રીઉમાસ્વાતિ વાચકપ્રણીત 'તત્ત્વાર્થસૂત્ર'માં—જીવ, અજીવ, આસ્રવ, બંધ, સંવર, નિર્જરા અને મોક્ષ એમ સાત તત્ત્વો જણાવ્યા છે પણ બીજા ઘણા ગ્રંથોમાં 'પુણ્ય' અને 'પાપ' નવ તત્ત્વો અને ઉમેરી નવ તત્ત્વો આગળ કર્યા છે. તત્ત્વાર્થમાં તે અંગે વિશદ પુણ્ય અને પાપનો 'આસ્રવ' અથવા 'બંધ' તત્ત્વમાં વિચારણા અંતર્ભાવ કરવામાં આવ્યો છે. પુણ્ય અને પાપ બન્ને દ્રવ્ય અને ભાવ રૂપથી બંને પ્રકારના છે. શુભ કર્મ પુણ્યલક્ષ્ય દ્રવ્ય પુણ્ય અને અશુભ કર્મ પુણ્યલક્ષ્ય દ્રવ્ય પાપ છે. આથી દ્રવ્યરૂપ પુણ્ય તથા પાપ બંધ તત્ત્વમાં અંતર્જાત સાવ છે કેમકે આત્મ-સંબંધ કર્મ પુણ્યલક્ષ્ય અથવા આત્મા અને કર્મ પુણ્યલક્ષ્યનો સંબંધ વિશેષ એ જ દ્રવ્ય બંધ તત્ત્વ કહેવાય છે. દ્રવ્ય પુણ્યનું કારણ-શુભ અધ્યવસાય-જે ભાવ-પુણ્ય કહેવાય છે અને દ્રવ્ય પાપનું કારણ જે અશુભ અધ્યવસાય તે ભાવ પાપ કહેવાય છે તે પણ બંધ તત્ત્વમાં અંતર્જાત છે કેમકે બંધનો કારણભૂત કાપાયિક અધ્યવસાય-પરિણામ-એ જ ભાવબંધ કહેવાય છે. ભાવબંધ-એ જ ભાવ આસ્રવ છે તેથી પુણ્ય-પાપને આસ્રવ પણ કહી શકાય. આસ્રવથી લઈ મોક્ષ સુધીના પાંચ તત્ત્વો જીવ-અજીવની જોડ સ્વતંત્ર નથી તેમજ અનાદિ-અનંત પણ નથી પરંતુ તે જીવ-અજીવની યથાસંબંધ અમુક અમુક અવસ્થારૂપ છે અને તેથી જ કહેવું જોઈએ કે અહીંવા તત્ત્વ ચમ્પદનો અર્થ અનાદિ-અનંત અને સ્વતંત્ર ભાવ નથી પણ મોક્ષ પ્રાપ્તિમાં ઉપયોગી થાય એવું જોય એવો છે. વિચારક મુમુક્ષુનું અંતિમ ખેવ મોક્ષ હોવાથી મોક્ષના જીવાસુઓ માટે જે વસ્તુઓનું જાન અત્યંત આવશ્યક છે

એ જ વસ્તુઓને અર્ધીયા તત્ત્વ તરીકે ગણાવી છે—ઓળખાવી છે. મોક્ષ તો મુખ્ય સાધ્ય જ રહ્યું એટલે એને તથા એના કારણને જાણવા વિના મોક્ષમાર્ગમાં મુમુક્ષુની પ્રવૃત્તિ જ ચર્ચ શકતી નથી. એ રીતે જો મુમુક્ષુ મોક્ષના વિરોધી તત્ત્વોનું અને એ વિરોધી તત્ત્વોના કારણોનું સ્વરૂપ ન જાણે તો તે પોતાના માર્ગમાં અસ્પષ્ટિત પ્રવૃત્તિ કરી શકે નહિ અને એ તો મુમુક્ષુને સૌથી પહેલું જ જાણી લેવું પડે છે કે હું જો મોક્ષનો અધિકારી છું તો મારામાં જણાવું સામાન્ય સ્વરૂપ જ્ઞાનામાં છે અને જ્ઞાનામાં નથી. આ જ્ઞાનની પૂર્તિ માટે જ તત્ત્વોનું કથન છે.

જીવ તત્ત્વના કથનથી મોક્ષના અધિકારીનો નિર્દેશ થાય કે 'અજીવ' તત્ત્વથી એમ સૂચિત થાય છે કે જન્મતમા એક એવું પા તત્ત્વ છે જે જડ હોવાથી મોક્ષમાર્ગના ઉપદેશનું અધિકારી નથી.

બીજા તત્ત્વથી મોક્ષનો વિરોધીભાવ અને આસ્ત્રવથી એ વિરોધ ભાવનું કારણ જતાવ્યું છે. સંવર તત્ત્વથી મોક્ષનું કારણ અને નિર્ગુણ તત્ત્વથી મોક્ષનો ક્રમ જતાવ્યો છે.

આ રીતે મોક્ષના સ્વરૂપને—તેના સાધનો અને હેતુઓને તાત્ત્વિક દૃષ્ટિથી આગળ કરનાર, મોક્ષને અંતિમ સાધ્ય તરીકે સ્વીકારનાર અંતે તેની સિદ્ધિ માટે નમસ્કારમંત્રને મહામંત્ર તરીકે શ્રી નમસ્કાર મહા-અમરશ્યામ આપનાર જૈનદર્શનની પ્રથમ દરજ્જાની મંત્રમાં જૈન વિશિષ્ટતા સ્વતઃ સિદ્ધ થાય છે તેમ છતાં દર્શનની અનેક અન્યાન્ય વિશિષ્ટતાઓ આગળ કરવા માટે અને વિશિષ્ટતાઓમાં તેને પ્રમાણપૂર્વક સિદ્ધ કરવા માટે બહુ દુર જવું મુખ્યપણે પ્રગટ પડે તેમ નથી તેમ જ લાંબા વિચાર કરવાપણું થતી ગુણપૂર્ણ પથ રહેતું નથી. આવી વિશિષ્ટતાઓમાં એકદમ નજરે ચડે—સહેજે સમજી શકાય તેમ જ કંઈક દૃષ્ટિ-રાશીને તેમ જ આમલી સંપ્રદાયદૃષ્ટિવાળાને—પૂર્વ-

બદ્ધ, પુર્વચક્રીત વિચારશૃંગલામાં જડકાએલાને પણ-ગળે ઉતારી શકાય તેવી વિશિષ્ટતા એ છે કે આ નમસ્કારની અંતર્ગત કોઇ નામ-ધારી દેવ, દેવાધિદેવ, દેવેન્દ્ર, ચક્રવર્તી, વાસુદેવ-પ્રતિ વાસુદેવ-બળદેવ, રૂપિ, મુનિ, મ્લાકા પુરૂષ કે પ્રભાવીક પુરૂષ, જેવા કે અમુક જ તીર્થંકર, ધત્તા, વિષ્ણુ, મહેશ, શુદ્ધ, કૃષ્ણ, શ્વસક કે મહામદ કે જગત્પુરત, ઈર્દ-વરૂણ વગેરે ધણી કોઇના પણ ખાસ કરીને નામ-નિર્દેશ નથી પરંતુ જૈન દર્શિ, કેવળ જે તે વિશિષ્ટ ગુણોના ધારક, હરકોઇ ઉત્તમોત્તમ ગુણી-જનોની જ પૂજન-ઉપાસના-આરાધનાને જ, ગુણ્યુઃ પૂજ્યમાનં ગુણિયુ ન ચ લિંગં ન ચ વયઃ એ મૂત્ર અનુસાર, મોક્ષ સાધનામાં પરમ આલંબન-રૂપ, સ્વિકારતી હોઇ, પોતાની કેવળ ગુણપૂજક દર્શિને-ગુણીજનોની જ પૂજની ભાવનાને જોર-તોરથી આગળ કરે છે અને તેથી જ નમસ્કાર-મંત્ર દ્વારા સામાન્ય રીતે-સમુચ્ચયપણે પંચ પરમેશ્વરિય અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ-જેઓમાં આરાધ્ય બધા ગુણો-અનંતા ગુણો સમાર્પ જાય છે અને જે દરેકના વિશિષ્ટ ગુણોનું વર્ણન આગળ કરી જવામાં આવેલ છે તે બધા વિશિષ્ટ-ઉત્તમોત્તમ ગુણોધારક ગુણીજનોને જ, સમુચ્ચય રીતે-પછી જે તે ગુણોધારક પ્રત્યેક વ્યક્તિ ગમે તે ધર્મ-સપ્રદાય કે ગતની હોય પરંતુ આગળ કરવામાં આવતી તે પ્રત્યેક વ્યક્તિમાં જે તે સર્વ ગુણોનો સંપૂર્ણ રીતે અવિર્ભાવ યતો હોવો જોઇએ-તેઓને જ નમસ્કાર કરવામાં આવેલ છે.

‘નમસ્કાર’થી પુરવાર થતી ઉપરોક્ત જૈન દર્શિની ભાવનાને જૈન શાસનમાં યદ્ય ગયેલા અને મહા પ્રભાવીક પુરૂષો ઉપરોક્ત વૃત્તિને તરીકેની પ્રતિષ્ઠા પામેલા શ્રી સિદ્ધસેનસૂરિ, પુણી આપતા શ્રી હરિભદ્રસૂરિ, શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય, શ્રી હીરવિજય મહાનપૂર્વાચાર્યોના સૂરિ અને નજીકના જ ભુવકાળમાં યદ્ય ગયેલા દ્યનેા શ્રી યજ્ઞવલ્ક્યજી તથા આનંદ્યનજી, શ્રી ચિદાનંદજી વગેરે અનેક મહાત્માઓએ અપનાવી લીધાનું,

અસાધારણ વિદ્વતાપૂર્વક તેની મદત્વતા અને સર્વમાન્વધણાને આગળ
કર્તાનું તેમ જ આખીત કર્તાનું નીચેના તેમના કથનોથી જણાય છે.

“પક્ષપાતો ન મે વીરે, ન ચ દ્વેષઃ કપિલાદિષુ ।

યુક્તિમદ્વચનં યસ્ય, તસ્ય કાર્યઃ પરિગ્રહઃ ॥ ”

“યસ્ય સંવલેશજનનો રાગો નાસ્ત્યેવ સર્વથા ।

ન ચ દ્વેષોઽપિ સર્વેષુ, શમેન્ધનદવાનલઃ ॥

ન ચ મોહોઽપિ સજ્ઞાનચ્છાદનોઽશુદ્ધવૃત્કૃત્ ।

ત્રિલોકલ્પાત્મહિમા મહાદેવઃ સ ઉચ્યતે ॥

યો વીતરાગઃ સર્વજ્ઞો યઃ શાશ્વતસુખેશ્વરઃ ।

વિલટ્કર્મકલાતીતઃ સર્વથા નિષ્કલસ્તથા ॥

યઃ પૂજ્યઃ સર્વદેવાનાં યો ધ્યેયઃ સર્વયોગિનામ્ ।

યઃ સ્તુષ્ટા સર્વનીતીનામ્ મહાદેવઃ સ ઉચ્યતે ॥ ”

“ભવવીજાંકુરજનનાઃ રાગાધાઃક્ષયમુપાગતાયસ્ય ।

બ્રહ્મા વા વિષ્ણુર્વા હરો જિનો વા નમસ્તસ્મૈ ॥ ”

“ન શ્રદ્ધયૈવ ત્વયિ પક્ષપાતો ન દ્વેષમાત્રાદરુચિઃ પરેષુ ।

યથાવદાપ્તત્વપરિક્ષયાતુત્વામેવવિરમશ્ચુપાથિતાઃ સ્મઃ ॥ ”

“સ્વાગમં રાગમાત્રેણ, દ્વેષમાત્રાત્ પરાગમમ્ ।

ન શ્રયામસ્ત્યનામોવા કિન્તુ મધ્યસ્થયાદૃશા ॥ ”

..મ કહો રહમાન કહો કોઉ, કાન કહો મહાદેવરી;

પારસનાય કહો કોઉ બ્રહ્મા, સકલ બ્રહ્મ સ્વયમેવરી. રામ૦ ૧

ભાગ્યન લેઈ કહાવત નાના, એક મૃત્તિકા રૂપરી;
 તેસે ખંડકદખનારોપિત, આપ અખંડ સરૂપરી. રામ૦ ૨
 નિજપદ રમે રામ સો કહીયે, સહિમ કરે સહેમાનરી;
 કર્પે કર્મ કાન સો કહીયે, મહાદેવ નિર્વાણરી. રામ૦ ૩
 પરસે રૂપ પારસ સો કહીયે, બ્રહ્મ ચિન્હ સો બ્રહ્મારી;
 ઈક વિધિ સાધો આપ આનંદઘન ચેતનમયનિઃકર્મરી.” રામ૦ ૪

જૈન દર્શનની આવી જ ગુણપૂજક વૃત્તિ ગુરૂદેવ તરીકે ક્રોને સ્વિકારવા-
 માન્ય રાખવા-ની બાજતમાં પણ આપણું ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે.
 નમસ્કારમંત્રના પંચ પરમેષ્ઠિમાં આચાર્યદેવને
 ગુણપૂજક વૃત્તિનું પણ આ વિશિષ્ટ મહુતરીએ જ દેવ-ગુરૂ-ધર્મની સાચી
 તેડલા જ મહત્વનું ઓળખાણ કરાવનાર તરીકે જ પરમ ઉપદારિત્વના
 બીજું દૃષ્ટાંત- કારણે જ ખાસ સ્થાન પ્રાપ્ત થયેલ છે. આચાર્ય-
 ગુરૂની બાજતમાં દેવના છત્રીસ ગુણોનું વીચેયન આગળ કરી ગયા
 છીએ તેવો જ નિર્દેશ પ્રતિક્રમણ સૂત્રોના બીજા
 જે ‘પંચિદિય’ સૂત્રમાં કરવામાં આવેલ છે, તેનાં છત્રાં પદમાં ઉલ્લેખ
 છે કે “છત્રીસ ગુણો ગુરૂ મન્ત્ર” આ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે જૈનદર્શિ
 કેવળ અમુક જ નામધારી, અમુક પ્રકારનો જ બાહ્ય વેષધારી કે અમુક
 કુળમાં જ પરંપરાએ ઉતરી આવેલ બાં તો અમુક ગાદીપતિ કે મંકધારીની
 શિષ્ય-પ્રશિષ્યની શાખામાં જ ઉત્તરોત્તર ઉતરી આવેલ ઇંસમને જ ગુરૂ
 તરીકે માન્ય રાખવાનું ફરમાવતી નથી; તો પછી સંસારી અહરથના જ
 ઉત્તરોત્તર વારસ તરીકે પોતાનો દાવો આગળ કરતાં અહરથને ગુણોની
 અપેક્ષા બાજુ ઉપર રાખીને, કઈ રીતે ગુરૂ તરીકે સ્વિકારી શકે. આ જ
 કારણે પ્રાચીન ચૈત્યવાસીઓમાં તેમ જ આગળ જતાં યતીવર્ગમાં
 અનિચ્છનીય સડો પેસી જતાં-તે તે કાલીન મહા પ્રમાણીક સુરિ-
 પુંગવોને ક્રિયા હિદ્માર કરી તેમને બાજુ ઉપર રાખવાની ફરજ પડેલ.

શ્રી આનંદધનજી પણ આવી જ કંઈક ગુણપૂજક દષ્ટિથી ગાઈ ગયા કે
“અમધુ સો જોગી ગુર મેગ-ઈન પદ્મ કરે નિવેડા-અમધુ”.

વળી પંચપરમેષ્ઠિમાં ઉપાધ્યાય કે સાધુને જે સ્થાન છે તે પણ ઉપરની
દલીલને જ મજબુત ટેકા આપે છે. ભારતવર્ષમાં કેટલાય વરસો પહેલાં
બાવન લાખ બાવા-ફકીર-સાધુ-જોગી વગેરે પરાયણી હોવન ગુન-
રનારાઓની ગણુનરી કરવામાં આવેલ, તેમાં વૃદ્ધિ થતાં અત્યારે તો
સાઠ લાખ થયા હશે. તે બધાંજોનો સમુચ્ચય રીતે વિચાર કરીએ તો
તેમાં સાચા-ગુણધારી સાધુઓ તો જલ્દી ચિરલા જ નીકળશે. બાકીના
બધાને તો જનસમાજ ઉપર કેવળ ભ્રાંતરૂપ-રખડતા-રહગતા-જનતાને
ત્રાસ આપતા પેટભરા જ ગણવાના રહે છે, તેમને બાબુ ઉપર રાખીએ
તો ઉપરોક્ત પંચ પરમેષ્ઠિમાં તો ધણા વિગલા, સતાપીસ ગુણે કરી
અક્ષંકૃત, પંચ મહામતધારી, અહમ્મચારી, પાદચારી, ઉગ્રવિહારી, પરમ
ઉપકારી સંત-સાધુજોને જ સ્થાન છે અને તેઓ જ આરાધ્ય અને
નમસ્કારને પાત્ર છે. શ્રી યશોવિજયજી પણ કહી ગયા છે કે:-

“અર્થની દેશના જે હીયે, જોલવે ધર્મના અંધ રે,
પરમપદના પ્રગટ ચોરટા, તેહથી કેમ વહે પંથ રે ॥
વિપય રસમાં ગ્રહી માચીયા, નાચીયા કુગુર પહ પુર રે,
ધુમધામે ધમાધમ ચહી, જ્ઞાન માર્ગ રહ્યો દૂર રે.

સ્વામિ ! સ્તીમંધર વિનંતિ”

આથી જૈન દર્શનની પરમ સત્યશોધક, નિષ્પક્ષ ગુણપૂજક વૃત્તિ
સૌ કોઈને માન અને આદરને પાત્ર થઈ પડે છે. આવી ગુણપૂજક વૃત્તિમાં,
અંધ શ્રદ્ધાને-કદાચકને, મતાનુગતિક પરંપરાને-દષ્ટિરાગને કે કેવળ
રિયતિસુન્ત સંપ્રદાયદષ્ટિને લેઈ માત્ર સ્થાન નથી. હરકોઈ અનેક
ગુણગણાવકૃત, સદગુણ વિભૂષીત, ચારિત્રધારીના જ પગમાં આપણું
શીર હુણવવાને-સાડા ત્રણ મણનો કાવાથી સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કરવાને
આપણે તૈયાર છીએ.

જૈન દર્શનની બીજી અનેક વિશિષ્ટતાઓ—ગુણવત્તાઓ બાબતે ઉપર
 ૧)નીએ તો પણ આ જ એક વિશિષ્ટતા પરમતસદિધ્યુતાનો દક્ષાથી
 પણ કંઈક આગળ જતી—ઉચ્ચ સ્થાન ભોગવની
 વિશ્વધર્મ સર્વધર્મસમભાવવૃત્તિ, ઉચ્ચતમ ક્રાંતીની ગુણ-
 તરીકેનો જૈન આદર્શ વૃત્તિને પુષ્ટ આલંબનરૂપ ગુણપૂર્ણ વૃત્તિ
 દર્શનનો દાવો વગેરેથી જૈન દર્શનનો વિશ્વધર્મ તરીકે સ્વીકારા-
 વાનો—માન્ય રખાવાનો દાવો સુધરીત અને મજબૂત
 રીતે પથભર થાય છે. આવી ગુણપૂર્ણ વૃત્તિ માટે એક ક્વિ કહી શકાય
 છે કે “પરગુણપરમાણુન પર્વતીકૃત્ય નિત્યં, નિર્ગ ક્લદિ વિકસંતઃ સંતિ
 સંતઃ ક્ષિપંતઃ” “અદિસા પરમો ધર્મ” “સમકીર્તનું” મૂળ જાણીએછ
 સત્ય વચન સાક્ષાત્” ‘ચોરી વ્યસન નિવારીએ પાપ સ્થાનક (આશ્રયધર્મ)
 ચોધું વર્ણએ’ ‘પરિમલ પાપનું’ મૂળ સહુણું’—વગેરે સૂત્રો જોઈ-જાણ્યા
 આગળ કરતું જૈન દર્શન વિશ્વધર્મના પાયારૂપ વિશ્વજંધુત્વની ભાવનાને
 આચરણમાં મુકવા માટે સૌ કોઈને આમદ કરી
 વિશ્વધર્મના પાયા-રહેલ છે. આ વિશ્વજંધુત્વની ભાવનાને તેના
 રૂપ વિશ્વજંધુત્વની સાચા સ્વરૂપમા સમજી દરકોઈ હીસાએ અને જોખમે,
 પરમ ભાવના જ કેવળ જનહીતની દૃષ્ટિએ, પરમાર્થસુધ્ધિ તેને
 વિશ્વશાંતિ આચરણમાં મુકવા માટે દુનિયાભરની પ્રત્યેક
 સ્થાપી શકે. વ્યક્તિ આમદ રાખે તો, અત્યારે સારા જગતને
 તેની પ્રથમ દરજ્જા નરૂર છે તે વિશ્વશાંતિ સહેજે
 સ્થાપી શકાય. અત્યારે દુનિયાભરમા વાતાવરણ રાજકીય ક્ષેત્રોમાં ‘એટલું’
 બધું કલુષિત ધર્મ ગયું છે—ચોમેર ત્રીજા વિશ્વયુદ્ધના વાદળો એવા
 ઘેરાઈ ગયા છે કે આપણે ત્રીજા વિશ્વયુદ્ધને ઉંચરે આવીને ઉભા હોઈએ
 તેથી આગાહી ધર્મ રહી છે એટલે આવા કટોકટીના સમયમાં વિશ્વશાંતિની
 સ્થાપના, વિશ્વજંધુત્વની ભાવનાને હૃદયમાં યોગ્ય સ્થાન સૌ કોઈ ન
 આપે ત્યાંમુધી, તદ્વન અશક્ય જ જણાય છે. આંતર્રાષ્ટ્રિય પરિસ્થિતિનો

વિચાર કરતાં વિશ્વશાંતિની સ્થાપના માટે જરૂરી તમામ જરૂરિયાતો ઉકારવાનું—અનંતો તમામ પ્રવાસ કરવાનું સૌ કોઈ અત્યંત આવશ્યક સમજે છે. વિશ્વમધુત્વની બાવના, ગુણપૂજક વૃત્તિમાંથી ઉદ્ભવતી ગુણપ્રાદક વૃત્તિને જ આભારી છે એટલે ગુણપૂજક વૃત્તિનો સાક્ષાત્ અપૂર્વ જોષપાક આપતા નવકાર મહામંત્રનું સ્થાન, સર્વ કોઈ મંત્રોમાં અત્યોચ્ચ છે—સર્વોત્તમ જ છે.

પાંચ પરમેષ્ઠિના ગુણો—સદ્ગુણો—વિસિદ્ધ ગુણો—ઉત્તમોત્તમ ગુણો તે ધણા ધણા છે—અનંતા છે પરંતુ તે બધા આપણ પામર, ભુદ્ધિહીન, નિર્ગુણી જનો તે શું બંધે અશ્રનીમ ભુદ્ધિના ધણી સુરસુર (બુદ્ધસ્પતિ) પણ તેનું યથારિચત કર્તવ્ય કરવાને અસમર્થ છે. સર્વિ પુંગવો કહી ગયા છે કે:-

“વકતુમ્ ગુણાન્ ગુણસમુદ્રાં, શ્યાંકકાંતાન્,
કઃ તે ક્ષમઃ સુરસુરપ્રતિભોઽપિ ભુદ્ધ્યા;
કલ્પાંતકાલપવનોદ્ધતનકચકં,
કો વા તરીતુમલમંણુનિધિ ભુજ્જવ્યામ્”

આ પ્રકારની પરિસ્થિતિ હોવા છતાં પણ આચાર્યદેવ શ્રીમાન પુંગવસરિ, ‘મહોત્તમર સ્તોત્ર’ની ત્રીજી ગાથામાં કહે છે કે:-

“ભુદ્ધ્યા વિનાઽપિ વિભુધાર્થિતપાદ્મપીઠં!
સ્તોતુમ્ સમુદયતમતિવિગતત્રયોઽહમ્”

અને પાંચમી તથા છઠી ગાથામાં કહે છે કે:-

“ક્ષોઽહમ્ તથાઽપિ તવ ભક્તિવશાન્મુનિશાં
કર્તું સ્તવં વિગતશક્તિરપિ પ્રવૃત્તઃ”
“અલ્પશ્રુતં શ્રુતવતાં પરિહાસધામ,
ત્વદ્ભક્તિરેવ મુખરીકુરુતે બલાન્મામ્”

આ રીતે શ્રી સિદ્ધસેન દીવાકર પણ કલ્યાણમંદીરની ખીજ, ચોથી, પાંચમી અને છઠી ગાથામાં શું કહે છે તે જુઓ:-

“યસ્ય સ્વયં સુરગુરુર્ગરિમાગુરાથેઃ,
સ્તોત્રં સુવિસ્તૃતમતિર્ન વિંશુર્વિધાતુમ્”

“મોહક્ષયાદ્વતુલવત્તપિ નાથ ! મત્યૈ,
નૂનં ગુણાન્ ગણયિતુમ્ ન તવ ક્ષમેત”

“અહ્યુદ્ધતોઽસ્મિ તવ નાથ ! જઠારંયોઽપિ,
કર્તુ સ્તવં લક્ષદસંખ્યગુણાકરસ્ય”

“યે યોગીનામપિ ન યાંતિ ગુણાસ્તવેશ !,
વક્તું કથં ભવતિ તેષુ મમાવકાશઃ”

આ રીતે સદૃશ જ્ઞાઓથી પણ તેમના અનંતા-વચનાતીત ગુણોનું વર્ણન, તેમને પુરેપુરે ન્યાય આપી શકાય તે રીતે કરવાનું તદ્દન અશક્ય હોવાથી જ-પંચ પરમેષ્ઠિના નમરકાન્કર મંત્રને મહામંત્રનું સ્થાન આપવામાં આવે તેમાં લેશ માત્ર અતિશયોક્તિ નથી પરંતુ, કંઈક હીનોક્તિ જ છે.

આ પંચ પરમેષ્ઠિમાં પ્રથમ સ્થાન શોભાવતા અરિહંત ભગવાનના અનંતા ગુણો હોવા છતાં પણ બાર ગુણો જ શાસ્ત્રકારો આગળ દે છે અને તેમાં પણ પ્રથમના આઠ ગુણો-અશોક વૃક્ષ અરિહંત દેવના વગેરે તો દેવળ બાહ્ય ગુણો અને દેવ વિકુરવીત છે. આસપાસ ગુણોનું તેમાં કંઈક જિહ્વ-મર્મિક રહસ્ય હોવું જોઈએ. કથન શા માટે? આવા રહસ્ય ઉપર તો કાર્ત્ત શાસ્ત્રવિશારદ, દિવ્ય ચક્ષુધારક મહાત્મા જ પ્રકાશ પાડી શકે. સામાન્ય

રીતે વિચાર કરતાં, બહોળા પ્રમાણનો સામાન્ય જન સમુદાય, બાહ્ય-અર્થચક્ષુધારક હોઈ, સાક્ષાત્ નજર સન્મુખ દેખાતા વૈભવ અને સમૃદ્ધિથી જોઈતમ આકર્ષણ અને ઉગ્ર અને હર્ષભરે સમવસરણુમાં સ્થાન મેળવ્યા બાદ અરિહંત ભગવાનની પાંત્રીસ ગુણ સંયુત વાણીદાર અપાતો ધર્મોપદેશ અરુણિત પ્રવાહરૂપે વહેતી, અમૃત વર્ષાવતી

વાક્યાગમાંના વચનામૃતોનું પાન કરીને-શ્રવણ કરીને, ધ્યાનરૂપ દશાનો કંઈક આસ્વાદ લેઈ, મનોમત-અંતરંગ વિચારમાળાના મણુકા દેવતા-સંપ્રેરે કંઈક એવી જ વિચારમગ્ન દશામાં તલ્લીન થઈ જાય કે દેવો પણ મોતની ખવિત ફરજ સમજીને જે જિનેશ્વર ભગવાનના આડ પ્રાતિહાર્યની રચના કરે છે-જે ભેદ દરકોઈના આનંદ અને આશ્ચર્યનો પાર રહેતો નથી એવા જિનેશ્વર ભગવાનના અંતરંગ-અનંતા ગુણો દેવા દેવા મહત્ત્વપૂર્ણ અને કેટકેટલા આશ્ચર્ય હશે. આવી વિશુદ્ધ વિચારસરણીમાં ઊંડા અને ઊંડા ઉતરી જવાના પ્રસંગો ઝડપી લેઈ-જિનેશ્વર ભગવાનના કંઈ કંઈ અંતરંગ-વિશિષ્ટ ગુણોની ઝંખી કરવાનો સતત પ્રયાસ કરતા રહી, તે તે ગુણોની પોતાનામાં, દિન-પ્રતિદિન વૃદ્ધિ થતી રહે તે રીતે તેનો આવિર્ભાવ થાય, તે માટે જ સતત પ્રવૃત્તિ કરતા રહેવાનો નિશ્ચય કરે અને વહેલા મોડા આત્મ સ્વરૂપની રમણતાનો મુમધુર આગ્રહ મેળવે.

જેન દષ્ટિએ પ્રત્યેક સંસારી છવ-નિગોહની કાટીનો કે દેવની કાટીનો, મુળ સ્વરૂપે અનંત આત્મશક્તિ ધરાવે જિનેશ્વરના નામ છે પરંતુ કર્મબંધનના કારણે આ બધી શક્તિઓ કીર્તન-ધ્યાનથી ઉપર વધતા-ઓછા અશે આવરણો આવી ગયેલા ભવબ્રમણનો અંત હોઈ તેને ભવબ્રમણના ચક્રમાં અટવાવું પડે છે. તે ભવબ્રમણનો અંત પંચપરમેષ્ઠિના નમસ્કારરૂપ પરમ આદ્યજનથી જ લાવી સક્ષય. તેના જાપ અને રમણથી જ સંસાર-સમુદ્ર તરી જવાય. શ્રી કૃપાણુ-મંદીર સ્તોત્રમાં કહ્યું છે કે.-

“આસ્તામર્ચિત્ય મહિમા જિન ! સંસ્તવસ્તે ।

નામાપિ પાતિ ભવતો ભવતો જગંતિ ॥”

“ધ્યાનાત્ જિનેશ ! ભવતો મયિનઃ ક્ષણેન ।

દેહં વિદાય પરમાત્મદશાં વ્રજંતિ ॥”

શ્રી ભક્તમાર રતોત્રમાંથી પણ આવી જ મતઝગના ધણા સૂત્રો
દોષી શકાય તેમ છે:-

“ત્વન્નામમંત્રમનિર્ણ મનુજાઃ સ્મરંતઃ,

સઘઃ સ્વયં ત્રિમત્તવંષમથા મવંતિ ॥”

“ઉઘત્ દિવાકરમયૂત્વશિસ્વાપવિદ્દં ।

ત્વત્કિર્તનાત્તમ ઇવાશુ મિદામુપૈતિ ॥”

“આક્રામતિ ક્રમયુગેન નિરસ્ત-

શંકસ્ત્વન્નામનાગદમની હદિ ચસ્ય પુંસઃ ॥”

“આસ્તાં તવ સ્તવનમસ્તસમસ્તદોષં ।

ત્વત્સંકયાપિ જગતાં દુરિતાનિ હન્તિ ॥”

ત્વામેવ સમ્યગુપલભ્ય જયંતિ મૃત્યું ।

નાન્યઃ શિવઃ શિવપદસ્ય મુનીંદ્રિ પંથાઃ ॥

આવા આવા વિદ્વતાપૂર્ણ-અસંદિગ્ધ-દૃઢશાળી (Indisputable)
અનેક સૂત્રો-કથનો મુમુક્ષુઓના ભાવજર્વા ઉત્સાસમાં અને ઉત્સાહમાં
અવિરતપણે વધારો કર્યો જાય છે અને મહામંત્રના જાપ-રમરણ અને
સ્તવન માટે તેમને પ્રખર ઉત્તેજશીલ કર્યો જાય છે.

આગળ ઉપર ચોક્કસ દલીલ જવામાં આવેલ છે કે આ જાપ,
નિષ્કામ વૃત્તિયા, કાષ્ઠપણ પ્રકારનું નિવાહું બાંધ્યા સિવાય, ઐદિદ્ધ-
આમુષ્મિક સુખ-સમગ્ધ મેળવવાની ભાવના રાખ્યા
દેવ-દેવીનું સિવાય, કેવળ મોક્ષપ્રાપ્તિરૂપ ખ્યેયની સિદ્ધિ માટે
આરાધન કરવા જ કરવાનો છે. સામાન્ય મંત્રોના જાપ-રમરણથી
જતાં ફક્ત પાતા તે તે મંત્રોના અધિષ્ઠાતા દેવ-દાનવો, બુત-પિશાચો
મુખેજનો અને દેવગિદ્ ચાસનદેવો પણ સામાન્ય રીતે
તેમની પ્રશંસાત્મક સ્તુતિ, બક્તિ, આરાધનાથી

પ્રસન્ન થઈ, આગ્રાધિકારની સામાન્ય મનોકામના સિદ્ધ કરવાનું તેમની શક્તિ-મર્યાદામાં હોય તો તે સિદ્ધ કરે છે. વળી સામાન્ય જન સમુદાય 'ચમત્કાર વગર નમરદાર નહિ' એવા સૂત્રમાં જ ખામ્ય કરીને ૬૯ માન્યતા ધરાવતો હોવાનું તેઓ જરાજર સમજતા હોવાથી કોઈ કોઈ વખત આવા દેવો 'ચમત્કાર' જતાવવાનું પણ ચુકતા નથી. વળી દેવ્યોનિર્માતા છવો સામાન્ય રીતે પામર મનુષ્યોની માફક વિધવિધ પ્રકારની ત્રુટીઓ અને નબળાઈઓ ધરાવતા હોઈ-તેમાંના કોઈ કોઈ દીખજી સ્વભાવના હોવાથી, અન્ય છવોના ભોગે-તેમને હેરાન થતા જોઈ, આનંદમગ્ન બની, અનેક પ્રકારના જેન-ચાળા કરવામાં પણ મજા ગ્રાખતા નથી. આવા દેવોથી થતા ઉપદ્રવોથી બચવા માટે, પોતાને સુએ તેવા ઉપાયો સૌ કોઈ લેવાનું કરે છે. આવા કૃષ્ણમાં "દુનિયા જુકતી છે, જુકતોવાલા ચાઈજો" "લોબીયા હોય ત્યાં ધુતારા જુએ મરે નહિ" એવી કહેવતો અનુચાર ભોગા-મુખ જનોને સ્પષ્ટ રીતે 'આત્મ-ફસાદ' કલા સિવાય, યુક્તિ-પ્રયુક્તિથી ફસાવી પાડનારા હજી બકતો તથા જુવા-ભામા એવા અવજો રસ્તે ચડાવી દે છે કે મુગ્ધજનો, પાછળથી સાચા સમજણ થતાં પોતાના મુખાઈભરેલા ફૂલો માટે પશ્ચાત્તાપ કરતા જણાય છે. વળી કોઈ કોઈ તો પૈસાની લાલચ આપીને બાજકના હાથમાંથી કડકી કાઢી લેવાની વૃત્તિ ધારણ કરનારની માફક, દેવ-દેવીને નૈવેદ્ય ધરાવે કે હનુમાનજીને એક પૈસાનું તેલ ચડાવી, તેમની પાસેથી-તેમની પ્રકટ-અપ્રકટ મદદ અને સહાયથી, અનેક ગુણે લાભ મેળવવાની ત્રાનત રાખે છે તેમ જ અનેક પ્રકારની બાધા-આખડી રાખે છે. ગુજરાત-કાઠીવાવાડનો પ્રજા, અન્ય પ્રજાજનોને મુદાખતે, કંઈક ભોળી અને ધર્મધેલી ગણાતી હોવાથી વહેમ-વંટોળમા વધારે ફસાઈ પડે છે. પરંતુ તે સાથે એટલું જુલો જાય

ના ઉપાહારની છે કે આવા ધર્મ-ચેલા, લાય-ફેશન કે લાલચથી લાલચથી દેવ- જ દેવ-દેવીને રીઝવવાની-પ્રસન્ન કરવાની આશા

દેવીઓ કઈ રીતે રાખનારા ભક્તજનોની મનોકામના અને મહત્તા-
 છેતરાય ? કાંસાઓ પાર પાડવાની, તેઓ કનંચ શક્તિ ધરાવતા
 હોય તો પણ જુજ કીંમતના નિવેદ બાકના
 બલિદાન કે તેલથી લોભાઈ જઈ એવા નજીવી કીંમતના ઉપાદાનના
 બદલામાં અનેક મુછો લાભ આપવાનું ઉચીત ધારી પોતાની અજુસમજ
 કે ભોળપણનું પ્રદર્શન શા માટે કરે ?

દેવ-દેવીઓ પરાવલ્લંબી સ્થિતિમાં મુકાઈ, ભક્તજનો ઉપર મીઠ
 માંડવાને બદલે પોતાની લજ્જા કે શક્તિનો ઉપયોગ, ગેવા-મીઠાઈનાં
 થાળ વિકુરવામાં કે હુબહી મારી શકાય તેવા
 વેવલા ભક્તોની તેલના પીપો ખડા કરવામાં કે જોષ્ટી વસ્તુઓ કે
 સકામ ભક્તિ બલીદાનમાં અપાતી વસ્તુઓ, આગોઆપ મેળવી
 લેવામાં શા માટે ન કરે ? આરાધ્ય દેવો અને
 તેમના ભક્તો વચ્ચેના આવા સોદાઓ કઈ રીતે ઇચ્છનીય ગણાય ?
 આ હદે ચઢી જનાર મનુષ્યને પ્રેમલક્ષણા ભક્તિનું—હૃદયના ભાવપૂર્વકની
 ભક્તિનું મુલ્ય કઈ રીતે સમજાવવું ? તે તરફ કઈ રીતે વાળવા ?
 ભક્તિને આ રીતે વટાવી ખાવી અને અધઝલ્લાથી વેવલા બની ગયેલા
 ભક્તજનોની કક્ષામાં મુકાઈ ક્ષુદ્ર મનોકામનાઓ પૂર્ણ કરવા માટે દેવ-
 દેવીને તૈયાર થઈ જવાની આશા રાખવી તેનો શું અર્થ ?

આ પ્રસંગે કહેવું જોઈએ કે કેટલાક મુઘ્ધ જૈન બંધુઓ પણ કોઈ
 કોઈ તીર્થસ્થાનીય વોતરાગ દેવાધિદેવી, સાચી-વિશુદ્ધ ભક્તિનું
 જ્ઞાન બૂદ્ધી, બાધા-આખડીઓ રાખે છે અને કાકતાલીલ ન્યાયે-કર્મ-
 સંયોગે કે કાંઈ રજા બજા કેસોમાં શાસનદેવીની કૃપાથી, તે પાર
 મહત્તા હૃદયનો સંતોષ, હૃષેદ્રિક અને કંઈક ગૌરવ પણ અનુભવે છે પરંતુ
 તે સાથે જોટલું સૂક્ષ્મ જાણ છે કે આની પ્રવૃત્તિઓ કેવળ લોભાત્તર
 મિથ્યાત્વની જ કક્ષાની હોઈ તે કોઈ પણ રીતે શુદ્ધ સમગ્રીતધારી માટે
 ઇચ્છનીય કે આવશ્યકને પાત્ર ગણી શકાય નહીં. લાભ સવાયા અને

દોહા-અમણા કરવાની લાલચે કેટલીક પેઢીઓ નફામાં અમુક દોહડાનો શ્રી કેશરીઆજીનો કે અન્ય કાંઈ તીર્થસ્થાનીય દેવાધિદેવનો ભાગ રાખે છે. તેમનું ચાલતું હોય તો તો નુકસાનમાં પણ ભાગ રાખે-પરંતુ તે વસુલ કરવાનું અચક્ય છે તેમજ સમતકારી દેવનો ભાગ રાખ્યાથી નુકસાન તો આવવાનું જ નથી, આવા મન-મનામણા ખ્યાલથી કેવળ નફામાં જ ભાગ રાખે છે પરંતુ તે બાબેના હીસાબ-ખિતાબની રીતસર દર વરસે ચોકસી થતી હોય કે કેમ તે એક પ્રશ્ન છે. આ કેટલે દરજ્જે પસંદ કરવા યોગ્ય તે તો યાની મહારાજ જ કહી શકે. બાકી નફામાંથી દર વરસે અમુક ટકા ધર્માદા ખાતે દાદવાની પ્રથા તો ઇચ્છનીય જ છે અને તે પુણ્યગ્રંથમાં વધારો કરનારી છે. વળી કેટલીક પેઢીઓ ધર્માદા-શુભ ખાતાની લગાવી રકમ આદકો (ધગડો) પાસેથી વસુલ કરે અને પછીથી પોતાની સગવડે-પોતાને નામે-યોગ્ય લાગે ત્યારે, યોગ્ય લાગે તે ખાતે, યોગ્ય લાગે તેટલી રકમ ખર્ચ પાડીને મોટો જસ ખાત્રી ભય છે અને સાધનસંપન્ન છતાં પદ્મની રકમ વાપરવાની જવાબદારીમાંથી બચી ભય છે અને મને કે કમને આદકોને તો હીસાબ સમજતી વખતે લાગાની રકમ ચુકવી આપી, જે કંઈ લાભ થતો હોય તે મેળવ્યાનો સંતોષ માની લેવો પડે છે.

કાંઈ કાંઈ જગ્યાએ દેરાસરોનો વહીવટ કરતી પેઢીઓ પાગુ કાઈ કોઈ બીજા-વરણનો હુમ બાપાર કરવાની પ્રવૃત્તિમાં પડી જઈ વધતા-ઓછા અંશે બાપારી પેઢીઓ બની ભય છે અને તેને પરીણામે નફાખોરીનો આક્ષેપ પણ તેમને કવચિત્ સહન કરવો પડે છે અને ન્યાયસંપન્ન વિઝવ નામા માર્ગાનુસારીના પહેલા ગુણની દસોરીએ ચઢવું પડે છે. આવા પ્રકારના વ્યવસાયો કેટલે દરજ્જે હટ ગણી શકાય તે , પણ યાની મહારાજ કહી શકે. આપણું શું ગળું ?

જૈન દષ્ટિએ, મોક્ષાભિલાષી માટે પરમ વીતરાગદેવની સાચી આરાધનાનો ઉપાય શ્રીમાન્ હરિભદ્રસચિજીનો આધાર ટાંકી આગળ

જાતાવી જવામાં આવે છે એટલે દવે અહીં પ્રસ્તુત પ્રસંગે એટલું જ ઉમેરવાનું રહે છે કે દેવાધિદેવની પૂજા-અર્ચા, ભક્તિ-આરાધના માટે ઉપરોક્ત ઉપાય ઉપરાંત-તેજ સચિત ઉપાયમાં જાતાવ્યા મુજબ-ફરમાવ્યા મુજબ-શાસ્ત્રકારો એની ફરમાશ મુજબ અષ્ટ

ધીતરાગ દેવની પ્રકારી, સત્તર બેઠી વગેરે પૂજાઓમાં તેમજ દ્રવ્ય અને ભાવ- અષ્ટોતરી સ્નાન, શાંતિ સ્નાન વગેરે વિધિ-વિધાન પૂજાકરતાં સેવાતા પ્રસંગે પ્રતિદિન કરાતી દ્રવ્યપૂજા અને ભાવપૂજાની મનોરથો અર્ચિવાર્થ જરૂરીવાત જાતાવવામાં આવી છે અને દ્રવ્યપૂજામાં ખાસ કરીને 'દ્રવ્ય તે ભાવ નિમિત્ત'

એવી ચોક્કસ ભાવદર્શિની ગણ્યતરીએ ઉત્તમોત્તમ ભાવપૂજાની સફળતા અને સાર્થકતાનો સિદ્ધિ માટે, જલ, ચંદન, પુષ્પ, ફુલ, દીપ અને અક્ષત પૂજા ઉપરાંત નૈવેદ્ય અને ફળપૂજા પણ આવશ્યક ગણવામાં આવેલ છે અને તેથી વિધિ વિધિ પ્રકારના ઉત્તમોત્તમ નૈવેદ્ય અને ફળ આપણે પ્રભુજી આગળ ધરીએ છીએ અને "તાર તાર, મુજ તાર ભાવના કાવો રે" "ફળપૂજા કરે જે ભાવે તે શીવરમણી સુખ પાવે" "એવા દેવાધિદેવને પૂજેજી-ભવ ભવના પાત્રીક કુળેજી" એવી એવી જ વિશુદ્ધ મનોદામના વ્યક્ત કરતી ભાવના કાવોએ છીએ અને દ્રવ્ય-પૂજા કર્યા બાદ ઉદ્ધાસપૂર્વક ભાવપૂજામાં જને તેટલી તરફીતતા પ્રાપ્ત કરવા-એકતાનતા સાધવા ઉતુક્ત રહીએ છીએ. આવી જ પૂજા-ભક્તિ સર્વોત્કૃષ્ટ હોઇ અત્યંત એવણીય છે અને નવકારમંત્રનો જાપ અને રમરણુ આવી જ પૂજા-ભક્તિ તરફ આપણને દોરી જાય છે.

આગળ કહેવાઇ ગયું છે કે શુભક ચિત્તે, શુન્ય મનસ્કતાથી, આત્મ-સ્વરૂપના જ્ઞાન સિવાય, વિવેક તેમજ ઉપયોગ રાખ્યા સિવાય, પોષટની માફક 'અચરે-અચરે રામ' જોહી જવાની જેમ નવકારમંત્રના નવકારમંત્રનો જાપ કે રમરણુ કરવાથી કંઈ દહાડો આરાધન અર્થે- વળે તેમ નથી; એટલે હવે આપણે વિચાર કરવાનો

તેના અધિકારી રહે છે કે—આવા જાપ—સ્મરણનો અધિકારી કોણ કોણ? તે ક્યારે—અને તે ક્યારે—કેવા સ્થળે, કેવી કેવી તૈયારી સાથે—કેવા સ્થળે કેવી કેવી અપેક્ષાથી કરવો જોઈએ. જૈન દર્શન ધાર્મિક કેવી તૈયારી અને ક્રિયાઓ કે વિધિ—વિધાનને, અંગે કોઈપણ પ્રકારના અપેક્ષાપૂર્વક? પ્રતિજ્ઞેદ, લિંગજ્ઞેદ, કે વિચારજ્ઞેદ કે મત—મતાંતર

યા તો ચાતિજ્ઞેદને વચ્ચે નહિ લાવતાં, મોક્ષસુખની અભિલાષા ધરાવતા સૌ કોઈને તેના અધિકારી ગણે છે. અને તેવી સાધનાને માટે શ્રીમાન હેમચંદ્રચાર્યપ્રણીત યોગસાસ્ત્રના સ્વાનુભવરૂપ બારમા પ્રકાશના ૨૨ થી ૨૫ શ્લોકોમાંથી યોગ્ય પ્રકાશ અને માર્ગદર્શન મેળવવાના રહે છે. અત્ર તે રુદ્રચૂર્ણ—અર્થશંભીર—મનનીય શ્લોકોનો નીચે મુજબનો અનુવાદ જ દાંડવાનું યોગ્ય ધાતું છે.

“એકાન્તે, અતિ પવિત્ર અને રમણીય સ્થળમાં, હમેશાં મુખપૂર્વક બેસી, પગથી માથા સુધીના શરીરના બધા અવયવોને શિથિલ કરી, સુન્દર રૂપ જુએ, મધુર—મનોહર વાણી સાંભળે,

ઉપરોક્તબ્રાહ્મણોમાં સુગંધી પદાર્થોને સુધે, સ્વાદીષ્ટ રસોનો આસ્વાદ શ્રી હેમચંદ્ર—લે, કામળ પદાર્થોનો સ્પર્શ કરે અને ચિત્તની વૃત્તિ ચાર્યનું સ્વાનુભવ—બીજે જાળ તો પણ તેને વારે નહિ પણ રાગ—સિદ્ધ કથન દેખરહીત, ઉદાસીનતાને ધારણ કરી, વિયવની

જાનિતને તજી, હમેશાં બહાર અને અંતરમાં ચિંતા અને ચેષ્ટાથી ગ્રહીત થઈ, તન્મયતાને પ્રાપ્ત થયેલો યોગી અત્યંત ઉન્મત્ત—ભાવને પામે છે.” આ જ પ્રકાશમાં આગળ ઉપર કહેવામાં આવ્યું છે કે “યોગી બાહ્યત્મભાવને દૂર કરી, પ્રસન્નતાયુક્ત અંતરાત્મા વડે પરમાત્મામાં તન્મય થવા માટે પરમાત્માનું ચિન્તન કરે,” આત્મશુદ્ધિથી (અદભાવ અને મમતા શુદ્ધિથી) શરીરાદિકને પ્રદણ કરનાર

અહિંસાત્મા જદિગત્મા કહેવાય છે અને કાયાદિકનો અધિષ્ઠાતા—અંતરાત્મા ને સાક્ષી (તદ્વચ દષ્ટા) અન્તરાત્મા કહેવાય છે. જાન પરમાત્મા સ્વરૂપ, આનંદરૂપ, સમગ્ર વિષાધિથી, સ્વીત, પવિત્ર,

તે મુમુક્ષુઓએ ખાસ અગ્રમાત્રા જેવા છે. શ્રીમાન યજ્ઞોવિવ્યજ્ઞ પણ કહી શકાય છે કે “જળ લગ આવે નદિ મન ઠામ, તમલગ કષ્ટ ક્રિયા સર્વ નિષ્ફળ, જ્યૌં મગને ચિત્રામ-જળ લગ આવે નદિ.” ઉપરોક્ત માર્ગદર્શનથી મદામંત્રની આરાધના કંઈક સુલભ અને મુતર થાય છે અને સંસારના ક્ષણિક સુખની પરવા નહિ કરતાં, અંતિમ ધ્યેય તરફના પ્રયાણમાં મધ્ય રહોએ તે સંસારસમુદ્ર સહેજે તરી જવાય.

સ્થાનકવાસી જાંધુઓ અને દિગમ્બર ભ્રામણો નવકારના નવ પદોમાંથી પ્રથમના પાંચ પદોનો જ સ્વિકાર કરે છે અને બાકીના ચાર પદોની જરૂર ધારતા નથી; પરંતુ તેથી પાંચ પરમેશ્વરોને નમરકાર પુરતો ભાગ અખંડીત રહેતો હોવાથી તેના મહત્વને કે ક્ષાદેશ(અધ્યા-હાર માની લેઈએ તો)ને ક્ષતિ પહોંચતી હોવાનું જણાતું નથી. જો કે વિશિષ્ટ વિશેષણો સુકન વિશેષો વધારે આકર્ષક, સાર્થક અને આદરને પાત્ર ગણાવા જોઈએ અને તેથી જ આપણા પૂર્વાચારો પાંચને બદલે નવ પદો આગ્રહ રાખે છે. આમાન્ય રીતે ક્ષાદેશ તો આરાધકની ભાવનાની વિશુદ્ધતાના પ્રમાણ ઉપર જ આધાર વિધિવિધ દૃષ્ટિએ રાખે છે નિર્મળ રક્તીક પાસા પાકેલા ચિતામણી નવકારમંત્રની રત્નને એમ તે બાબુથી તપાસે તો પગુ તેની વિચારણા મહત્વતામાં લેશ માત્ર ઉણપ જણાતી નથી. તેમ આ નમરકાર મદામંત્રને પણ મંત્રસાત્ત્વની દૃષ્ટિએ કે યોગસાત્ત્વની દૃષ્ટિએ, આગમ સાદૃત્યની દૃષ્ટિએ કે ઈર્મ સાદૃત્યની દૃષ્ટિએ, ઔદિક દૃષ્ટિએ, પારલૌકીક દૃષ્ટિએ, દ્રવ્યાનુયોગની દૃષ્ટિએ, ચરબકરણાનુયોગની દૃષ્ટિએ, ગળીતાનુયોગની દૃષ્ટિએ, ધર્મ-કથાનુયોગની દૃષ્ટિએ, ચતુર્વિધ સંધની દૃષ્ટિએ, વ્યક્તિગત દૃષ્ટિએ, ચરા-ચર વિષ્ણુની દૃષ્ટિએ, સમશ્ચિત્ત કિત્તિની દૃષ્ટિએ, અનિટિનિવારણની દૃષ્ટિએ, દૃષ્ટિસિદ્ધિની દૃષ્ટિએ, સ્વાનુભવની દૃષ્ટિએ કે પ્રખ્યત મદામંત્રની દૃષ્ટિએ-ઉપરની અનેક દૃષ્ટિઓમાંની હરકોઈ દૃષ્ટિએ ચકાસી જોતાં,

પ્રદુ સુવર્ણ જેમ કપ, હેઠ, તાપ, તાડન વગેરે વિધવિધ પ્રયોગોમાંથી પસાર થતાં વધારે દેદીપ્યમાન થતું જણાય છે—મણિરત્ન જેમ ગમે તે આજુબો તપાસી જોતાં વધારે પ્રકાશમાન—ઝળહળતું જણાય છે તેમ આ નમસ્કાર મહામંત્ર ચૌદ પૂર્વના સાર તરીકે મહાશુતરકથકપણાથી હોવાથી, પ્રત્યેક જાગૃતમાં વિસિષ્ટ અને ઉચ્ચતમ સ્થાન શોધતો જણાય છે, તેને વ્યાધિ દહાર અને ઔષધ જારની ઉપમા તો કંઈક દીનોપમા જ ગણાય.

હોડી—વિશાળ—અધ્વરથ દષ્ટિથી, તર્કશુદ્ધ—યોગ્ય વિવેકપૂર્વક વિચારણા કરતાં ઉપરનું કથન ચાર જીવ સંજીવીની ન્યાયના ધોરણે સ્વયંસિદ્ધ થતું જણાશે. ગર્ભિત રીતે તો ઉપરોક્ત લગભગ તમામ દષ્ટિઓથી જ આપણે ‘સકળમંત્રશીરમુકુટમણિ’ ગણાતાં આ નવકારમંત્રની આટલા સંખ્યાથી ચર્ચા—વિચારણા કરી છે એમ નિષ્પક્ષ શુદ્ધિથી, કંઈક હોડા કિતરીને જોઈ કરનાગને જણાઈ આવશે, છતાં પણ હાથ ધરેલ વિષયનું મહત્વ જોતાં તેનું અહીં વિશેષ સ્પષ્ટીકરણ પ્રસ્તુત અને ઉચીત જ ગણાશે.

મંત્રશાસ્ત્ર સંબંધમાં તો આગળ ધણું કહેવાઈ ગયું છે અને તે દષ્ટિએ યથાગોચર હજીવાટ થઈ ગઈ છે. યોગશાસ્ત્રની દષ્ટિએ વિચાર કરતાં, તેમાં પ્રધાન ગુપ્ત વસ્તુ ચિત્તવૃત્તિનિરોધને યોગશાસ્ત્રની ગણવામાં આવતી હોઈ—તે સંબંધમાં પણ મન યોગ, દષ્ટિએ મહામંત્રનું કાય યોગ, વચન યોગ સંબંધમાં પણ ઠીક ઠીક ઉદ્દેશોધન કહેવાય છે છતાં યોગ ઉપર કંઈક વિસ્તારની જરૂર છે.

જોન દર્શનના સિદ્ધાંત મુજબ જગત અનાદિ કાળથી ચાલ્યું આવે છે અને તે હીસાબે અનાદિ કાળથી વિચારકોની જે પરંપરાઓ ચાલતી આવી છે. એક જડપાદીઓની આધિભૌતિક અને બીજી આત્મવાદીઓની અધ્યાત્મિક બન્નેએ ચરાચર વિશ્વને સમજવાનો પ્રયત્ન કરેલ છે અને વિશ્વદર્શન ઉપરથી સ્વયં સંબંધી પોતાના સામાન્ય-મુખ્ય સિદ્ધાંતો ફક્ત કરેલ છે.

સૌ પ્રાણીઓમાં પ્રિય વસ્તુની પ્રાપ્તિ માટેની રૂચિ અને પ્રવૃત્તિ તથા અપ્રિય વસ્તુને દૂર કરવા માટેની રૂચિ અને પ્રવૃત્તિ દેખાય છે.

સુખ, શાંતિ, અનુકુળતા સૌને પ્રિય છે અને દુઃખ,

આધિકૌનિક અશાંતિ અને પ્રતિકુળતા સૌને અપ્રિય છે, પરંતુ

અને અધ્યાત્મિક સુખની કલ્પના અને વ્યાખ્યામાં બન્ને પરંપરા

વિચાર પરંપરા— જુદી પડે છે. ભૌતિક પરંપરાનો અનુયાયી ઇન્દ્રિય

પહેલીનું વલણ સુખને જ સાચું સુખ માને છે અને તેને માટે

(શારીરિક) ઇન્દ્રિય-પ્રવાસ કરતી વખતે નીતિ-અનીતિ કે પુણ્ય-પાપનો

સુખ તરફ છે ત્યારે વિચાર કરવાની જરૂર ધારતો નથી. બ્યારે અધ્યા-

ત્મિક સુખનું વલણ ત્મિક પરંપરાનો અનુયાયી, આત્માના પરિપૂર્ણ

આત્મસુખ તરફ છે. વિકાસની જ જરૂરીયાતમાં માનતો હોઈ, તદ્દન

સુખનો આગળ, ઔદિક સુખને તદ્દન ગૌણ માને

છે અને તથા જ ઔદિક કે અધ્યાત્મિક સુખ માટેના પ્રયત્નો કરતો હોવા

છતાં પણ તેમાં દ્વિસા-અસત્ય-ચોરી જેવા કે દગો-દંભ કે દાનવતા

જેવા દુર્ગુણોનું લેશ માત્ર સેવન કરતો નથી. કારણ કે તેનું મુખ્ય

ધ્યેય, રાગ-દ્વેષ, મોહ-ક્રમ-ક્રોધ, માન, માયા, લોભ વગેરેનો ત્યાગ

કરી સમભાવ પ્રગટવી આત્માનો પરિપૂર્ણ વિકાસ સાધવાનું હોય છે.

પહેલી પરંપરામાં આવતાં પ્રાણીઓને ઇન્દ્રિયસુખ માટેની ઝંખના

પ્રધાનપણે અને આત્મિક સુખ માટેની ઝંખના ગૌણપણે હોય ત્યારે

બીજી પરંપરામાં—તેથી તદ્દન વીપરીત રિચિતિ પ્રવર્તતી હોય છે.

પહેલી પરંપરામાં આવતા પ્રાણીઓમાંના મનુષ્ય

ઔદિક સુખપ્રધાન સમાજને, મનન કરવાની, ચેતનાઓ ધરાવતી,

ગણના સામ્રાજ્ય- સંઘગળ ઉભું કરવાની તેમ જ બીજાને પોતાના

વાદ, લોકશાસન- ઉપયોગમાં લેવાની કળા સાંપડેલી હોય છે. આ

વાદ અને કારણે સમાજમાં ઇન્દ્રિયસુખની પ્રાપ્તિ અને વૃદ્ધિ

સમાજવાદ માટે સામ્રાજ્યવાદ, લોકશાસનવાદ અને સમાજવાદ

જેવા વાદો ઉભા થયા. આ બધા વાદો ઉત્તરોત્તર

અધિકમાં અધિક માણસોને અધિકમાં અધિક સુખ મળે એ દૃષ્ટિએ
 રચાયા, તેમાં ખાસ કરીને વધારે અને વધારે લોકપ્રિય થતો જતો
 સમાજવાદ, વ્યક્તિગત સુખ કરતાં સામુદાયીક સુખને વધારે મહત્વ
 આપે છે અને તેથી જ તે આર્થિક અસમાનતા દૂર
 લોકપ્રિય થતો કરવા ગયો રહેલ છે. વ્યક્તિગત લોભની તીવ્ર
 જતો સમાજવાદ માત્રાને મારવા જ તે ઉત્પન્ન થયો હોય એમ
 સમજાય છે. આ કારણે તેમનો સિદ્ધાંત દેખાવમાં
 અધ્યાત્મવાદીઓના 'વસુધૈવ કુટુંબકમ' જેવો ઉદાત્ત લાગે છે, પરંતુ
 વાસ્તવિક રીતે તો 'ઇન્દ્રિય સુખ'ની કલ્પના ઉપર તે રચાયેલો હોવાથી
 સ્વાર્થમૂલક છે અને તેથી તેના વ્યાપક પ્રચાર માટે તેના ઉપાયો ગમે
 તેવા વિનાશક હોય છે. આ જાળતમાં જાડો વિચાર
 સમાજવાદથી કરતાં પ્રતીત થાય છે કે ઇન્દ્રિય સુખોપભોગ માટેની
 અધ્યાત્મવાદની રસાકસી કાઢીને તે સંપૂર્ણ સુખ ભોગવવા દેતી
 શ્રેષ્ઠતા-ઇન્દ્રિય નથી. વળી તે જીવનના સુખને ભોગે જ ભોગવાય
 સુખની ગીણતા છે અને જીવનના સુખની-તેવું અધિક સુખ
 અને આત્મિક ભોગવનારની ઈર્ષ્યા કરે છે. એટલે તેના મૂળમાં જ
 સુખની પ્રધાનતામાં, લોભ, ઈર્ષ્યા, મોહ, મદ, દ્વેષ વગેરે અનિષ્ટ દુર્ગુણો
 ધરખાણેલાં હોય છે અને તેથી જ બધી અથડામણો
 જન્મી થાય છે. આ બધું દૂર કરવા માટેના અખતરાઓમાં પહેલો ધા
 ઇન્દ્રિયોના વિલાસ ઉપર જ કરવાનો હોય છે અને તેમ થતાં અથડામણો
 આપોઆપ અદ્રશ્ય થતી જણાય છે. વળી અસત્ય, ચોરી, દિસા, લોભ
 વગેરે દારા ભેગા કરતાં વૈભવના સાધનોનો સંગ્રહ જોખમી જણાય
 છે તથા ક્લેશ-છર્જા-અ-ચાલ વગેરે અસમાજિક દુર્ગુણો ઓછા થતાં
 દેખાય છે અને તેવું સ્થાન સંવમ, સતોષ-સેવા, આત્મભાવ, સદાચાર,
 પ્રેમ વગેરે સદ્ગુણો સંજાળી લેતાં જણાય છે અને સમાજમાં સર્વત્ર
 સાંતિ સ્થપાવાની આશા જન્મી છે. આ રીતે

ઉપરોક્ત કારણે ઇન્દ્રિયનિગ્રહથી શરીર સંઘવળ મજબૂત થાય છે, ઇન્દ્રિય નિગ્રહથી મન સ્વચ્છ થાય છે અને ઇન્દ્રિયો અને મન ઉપર પરંપરાએ થતો કાણુ રાખનારને કોઈ સ્વતંત્ર તત્ત્વની શોધ કરતાં, આત્માનો અખૂટ આનંદ અને અગાધ જ્ઞાનના ભંડારરૂપ સાક્ષાત્કાર આત્માનો સાક્ષાત્કાર થાય છે. આવા સાક્ષાત્કારથી— આત્મસ્વરૂપનું જ્ઞાન જન્યત થતાં, મનુષ્ય, દ્રશ્ય જગતની બધી પ્રવૃત્તિઓ એક તટસ્થ (સાક્ષી) માણસ તરીકે કરવા પ્રેરાય છે. આવા આત્મવિકાસ ક્રમમાં આગળ વધતાં-તેનામાં કોઈ પ્રકારની આસક્તિ રહેતી નથી.

ઇન્દ્રિય સુખ અને આત્મિક સુખ વચ્ચેનું આ જ મહાન અંતર છે. એકના આદર્શની શરૂઆત 'કોઈ પણ ભોગે સુખપૂર્વક જીવે' થી થાય છે અને સુખપૂર્વક જીવે અને જીવવા દો જેટલી દલ સુખી વિકસીને અટકી જાય છે જ્યારે બીજાના આદર્શની શરૂઆત 'બધાંય સુખપૂર્વક જીવે' થી શરૂ થાય છે અને 'પોતાને ભોગે પણ જીવવા દો' જેટલી દલ વિકસે છે અને 'પરોપકારાય સતાં વિમુક્તયઃ' ના સિદ્ધાંતને સાર્થક કરી જણાય છે એકનો પ્રવૃત્તિ નામ-રૂપ અને મોહમુલક છે જ્યારે બીજાની પ્રવૃત્તિ, તેનાથી ઉસરી ત્યાગ, પ્રેમ અને જ્ઞાનમુલક છે.

ઉપરોક્ત પાંચેયનથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આધિભૌતિક સુખ કરતાં આધ્યાત્મિક સુખ અનતરણ્ય ઉચ્ચ, સ્થાયી અને શાશ્વત છે. સર્વ પરવશ કુખં, સર્વમાત્રમવશમ્ સુખમ્—આ જ સુખ કુખની સાચી વ્યાખ્યા છે.

આધિભૌતિક સુખને માટે જે રીતે પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોએ ખુબ વ્યવસ્થિત વિચારો અને નિર્ણયો કર્યા છે તેમ પાશ્ચાત્ય પ્રજાનું આધ્યાત્મિક સુખની પ્રાપ્તિ માટે આપણા પ્રાચીન વલણ આધિ- ર્શિ મૂનીઓએ ખુબ-ખુબ વ્યવસ્થિત વિચારો રીતીક સુખ માટે અને નિર્ણયો કર્યા છે એટલું જ નહિ પણ તે

તથા આર્ય પ્રજાનું નિર્ણય મુજબ તેઓએ પોતાનું વર્તન રાખ્યું છે-
વસણ આત્મિક સમગ્ર જીવન જીવી જતાચ્છું છે અને શાશ્વત સુખ
મુખ્ય માટે. પ્રાંત દરવામાં સદૃશ થયા છે. સુખ માટેની આ
સાધના-આવર્તન તે યોગ.

અધ્યાત્મ સુખ આર્વાવર્તની જાડુ પ્રાચીન પરંપરાઓ ત્રણ-
માટેની સાધના- વૈદિક, બૌદ્ધ અને જૈન. ત્રણેની અધ્યાત્મિક સુખની
એ જ યોગ કલ્પના એકસરખી જ જણાવ છે અને જુદા જુદા
રાષ્ટ્રોમાં છતાં પણ ત્રણેયે તે સુખની પ્રાપ્તિ
માટે એક જ ઉપાય બતાવ્યો છે. તે ઉપાય તે યોગ.

પાતાંજલ યોગદર્શનમાં 'યોગશિત્ત વૃત્તિનિરોધઃ' ના સૂત્રથી યોગની
વ્યાખ્યા કરી છે. (શુભાશુભ) વૃત્તિઓનો નિરોધ-
વૈદીક-બૌદ્ધ અને તે યોગ. રામ-દેવ વગેરે વૃત્તિઓ પોતામાં તેમજ
જૈન ત્રણે સંસ્કૃતિ- જન્મતમાં અશાંતિ ફેલાવે છે એટલે જો વૃત્તિઓનો
ની અધ્યાત્મસુખ- નિરોધ થાય તો આત્મામાં સમભાવ પેદા થાય.
ની કલ્પના એક આ સમભાવ તે જ યોગ. ગીતામાં કહ્યું છે કે
સરખી જ અને તે 'સમત્વ યોગ ઉચ્યતે'. વળી આગળ ચાલતા
માટેના ઉપાયો તે કહ્યું છે કે 'યોગઃ કર્મસુ કૌશલમ્' દીશત
જ યોગ ત્રણેને એટલે નિપુણતા-પરિપૂર્ણતા, સદૃશતા-એટલે
માન્ય. સમતા એટલે ઉપેક્ષા. તેમાં વિહંગતા કે ઉન્માદ

હોતાં જ નથી. તેની બધી જ પ્રવૃત્તિ 'અનાસક્ત'-
ભાવે થતી હોય છે-તે જ કંઈ કરે તે ફલેચ્છા વિના, એટલે વ્યર્થ-
લોપસંપ્રદાયો, અહંત્વ, સમત્વનો ત્યાગ કરીને જ કરે.

જુદા ભગવાને પણ અનેક વખત કહ્યું છે કે ચિત્તનું સમાધાન કરવું
એટલે કે અકુશળ મનોવૃત્તિઓને છોડી કુશળ મનોવૃત્તિઓનું સેવન કરવું
અને છેવટે કુશળ ઉપર પણ ઉપેક્ષાભાવ કેળવવો અને આત્મામાં
રિચર થવું-આતું નામ જ સમત્વપ્રાપ્તિ અને તે જ યોગ-તેનાથી જ
આધ્યાત્મિક સુખની પ્રાપ્તિ.

જેન દૃષ્ટિનો મૂલ પાત્ર આથી કંઈ જુદો પડતો નથી. શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય, શ્રી હરિજન્મશ્રિ, શ્રી ઉમાસ્વાતિ વાચક વગેરે પૂર્વાચાર્યોને અનુસરીને યોગશાસ્ત્રના પ્ર. ૧-૧૫ માં યોગની વ્યાખ્યા એ રીતે કરી કે- (શ્લોકનો ભાવાર્થ) “(ધર્મ, અર્થ, ક્ષમ અને મોક્ષરૂપ) ચાર પુરુષાર્થોમાં મોક્ષ ઉત્તમ છે અને યોગ, તેની પ્રાપ્તિમાં કારણ છે. તે યોગ એટલે સમ્યક્જ્ઞાન, સમ્યક્શ્રદ્ધા અને સમ્યક્ચારિત્રરૂપ રતનત્રય. આ ઉપરથી એમ સમજવું જોઈએ કે મોક્ષને પ્રાપ્ત કરવામાં જે સાધનભુત-સાધન રૂપ જે જે વિશ્વાસ-વિચાર અને વર્તન તે જ્યાં યોગરૂપ હોઈ, તે ઉપદેશ અને તે સિવાયના જ્યાં પ્રકારના વિશ્વાસ, વિચાર અને વર્તન યોગરૂપ નથી અને તેથી તે હેય છે.

“સાચો યોગી તે શુદ્ધ જ્ઞાની નહિ, વેવણો ભક્ત નહિ પરંતુ જ્ઞાન અને ભક્તિમય અનાસક્ત કર્મ કરનારો.” શ્રી યશોવિજયજીએ સ્વરચ્ચીત યોગદૃષ્ટિની સંજ્ઞાઓમાં-મિત્રા, તારા, જલા, દીપ્તિ, સિંધરા, કાંતા, પ્રજ્ઞા અને તારા-મણી આઠ દૃષ્ટિની આઠ ઢાળોમાં “યોગ” વિષયે ઘણું સારો પ્રકાશ પાડ્યો છે.”

મહર્ષિ પતંજલિએ યોગના આઠ વિભાગ પાડેલા છે. યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર, ધ્યાન, ધ્યાન અને સમાધિ. આ આઠેય અંગોના અનુશાનથી મોક્ષપ્રાપ્તિ થાય છે.

આ આઠ અંગોમાંનું ‘યોગ’ અંગ ‘પ્રાણાયામ’ જુના વખતથી જ ધણું વિકસેલું છે અને તેથી જ તેની પ્રક્રિયાને ‘હડયોગ’ એવું નામ અપાયું છે. હડયોગથી અનેક સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત થોગની કક્ષામાં થતી હતી તેથી તાપસો અને યજ્ઞિમુનિઓ એમાં જ ‘હડયોગનું ઉત્તરણ’ અટવાઈ ગયેલા રહેતા. આવી સિદ્ધિઓ જોઈ લોકો |સ્થાન-તેનું કારણ. તેના પ્રભાવમાં અંજલિ જતાં પરમાર્થને નહિ જાણનારા આવા (કમડ તાપસ જેવા) તેમ જ ઉપરોક્ત ઝડી-મુનીઓ જેવા હડયોગીઓની શ્રી પાર્શ્વનાથ સ્વામિએ,

શ્રી મહાવીર ભગવાને તેમજ બુદ્ધ ભગવાને પણ ખુબ જાણ લીધી છે. શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યે, પણ પોતાના યોગશાસ્ત્રમાં તેનો નિર્ગેધ કર્યો છે તે એમ કહીને કે પ્રાણાયામથી ક્ષયકલેશ બહુ થાય છે અને પારમાર્થિક હેતુ (ગોક્ષ) સધાતો નથી. તેનાથી કેટલીક સિદ્ધિઓ સાંપડે છે પણ મોક્ષ નહિ. તે માટે તેમાં અટવાવાની ગીતાકારે પણ ના પાડી છે. મહાત્મા ગાંધીજી પણ એવો જ મત ધરાવે છે. ખુદ પતંગજિ ત્રિપિણે પણ સિદ્ધિઓમાં અટવાઈ જવાનો નિર્ગેધ કર્યો છે.

ઉપર જણાવ્યા મુજબનો યોગ જો એક વ્યક્તિને અનુપમ અને સાચત મુખ આપી શકતો હોય તો સમગ્ર સમાજ, રાષ્ટ્ર કે વિશ્વને જરૂર તેવું મુખ આપી શકે. જે એક વ્યક્તિને માટે શક્ય કે સાચું છે તે એક સમુદાયને માટે પણ શક્ય અને સાચું જ હોય. દુનિયાભરમાં આજે 'વિશ્વશાંતિ' નો પ્રશ્ન ચક્રોડાળે ચળો છે, ત્રીજા વિશ્વયુદ્ધના નગારા ગકગડી રહ્યા છે. 'વસુધૈવકુટુંબકમ્' કે 'વિશ્વમંધુત્વ'ની ભાવના ક્યાંય દકસેસાઈ ગઈ છે. વધારાની જમીન કે તે ઉપરની સત્તા અને અમલ મેળવવાનું અશક્ય જણાતાં ઘણી ઘણી જાગતોમાં પાછળ પડી ગયેલ દુરદુરના દેશોમાંના રાજ્ય કરતાં સત્તાધીશો ઉપર અને ત્યાંની પ્રજા ઉપર, આપારત્વ દ્વારા દ્રવ્યની તીવ્ર લાલસા અને ન ધરાતી શૂંપની તૃપ્તિ માટે પોતાનું વર્ચસ્વ રચાવવાનો લોભ ઘણા આગળ વધી ગયેલા મોટા મોટા રાજ્યો પણ સેવી રહ્યા છે. જગતભરમાં આજે લોભનું સામ્રાજ્ય છવાઈ ગયું છે. 'પરસ્પર મદદ કરવી કે યોગ જગદવ્યાપી એક બીજાને આધારે જીવવું અને બીજાને જીવવા થયા વિના વિશ્વ-દેવું' એ તો સૃષ્ટિકમ છે. એ બુલાઈ ગયું છે અને શાંતિ અશક્ય છે. સર્વત્ર સપાલોભ-વર્ચસ્વલોભ-ચૂસણનોતિ વગેરે તેને વ્યાપક કંઈ રીતે સ્વાર્થી પ્રવૃત્તિઓ જમી ગઈ છે. (જુઓ પરસ્પરોપ-જનાવી શકાય. ગ્રંથો જીવિનામ્-તત્ત્વાર્થ સ્તવ ૫-૧૭). સ્વાર્થના અધિનાયક દેવ અત્યારે સર્વત્ર, મનુષ્યો પાસેથી

મેતાના સ્વભાવથી વિરૂદ્ધ કામો કરવાની રહ્યો છે. આધુનિક જીવનમાં અનેક જટીલ અને વિકટ પ્રશ્નો તાત્કાલિક ઉકેલ માગી રહ્યા છે. એ ઉકેલ, ઉપર જાણવાની ગયા મુજબના યોગના જગદ્ગ્યાપી યથા વિના અશક્ય છે અને યોગને જગદ્ગ્યાપી બનાવવા માટે ટ્રાઇપણ્ય શાસ્ત્ર કે મંત્ર, શક્તિ કે તાકાત ધરાવતા હોય તો તે નવકાર મહામંત્ર અને નવકાર મહાશ્લોક જ છે.

યોગને વ્યાપક બનાવવા માટે સંક્ષેપમાં નીચેના ગુણોની-તેના વિકાસની-અત્યંત આવશ્યકતા છે. (૧) ઇન્દ્રિય અને મન ઉપરનો કાબુ. (૨) મનની સ્થિરતા. (૩) વિવેક-જન્યુતિ-વ્યવસ્થા ભુદ્ધિ-ભેદજ્ઞાન. (૪) અહત્વ-મમત્વનો ત્યાગ એટલે નિરભિમાનતા. (૫) ઉત્સાહ-વીર્ય. (૬) પૂર્વમહેનો ત્યાગ. (૭) કષાય ત્યાગ. (૮) સેવાર્થે હમેશ કંઈકે કરી છુટવાની રતિ-સદ્વર્તન-આદર્શ ચારિત્ર. આધુનિક સમયને અનુકૂળીને વિચાર કરતાં-ઉપરના ૮ ગુણોને, પતંજલીએ બંતાવેલ ૮ વિભાગને રચાને મુકી શકાય. ઉપરોક્ત ગુણોને વિકસાવવાની શક્તિ નવકારમંત્રના પ્રભાવથી સહેજે પ્રાપ્ત થાય છે.

શાસ્ત્રકારો કહે છે કે યોગથી-તેના પ્રયોગથી, અનેક પ્રકારની વિભુતિઓ, લાભો અને સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત થાય છે-તેને તો યોગદક્ષની કુંપળો જેવી જ ગણવાની છે અને તેનું કૃણ તો મોક્ષ જ છે.

હવે આગમ-સાહિત્યની દૃષ્ટિએ વિચાર કરતાં કહેવાનું કે સંસાર-દાવાનલની સ્થિતિની ત્રીજી ગાથામાં જણાવ્યા મુજબ (સ્નાતસ્થાની સ્થિતિની ત્રીજી ગાથામાં પણ એમ જ કહેવાયું છે)-
આગમ-સાહિત્ય-ચરમ તીર્થકર શ્રી મહાવીરજિનપ્રણિત અને ગણધર-ની દૃષ્ટિએ નવકાર-સ્થિત આગમ સાહિત્ય-વિશાળ દ્વારશાંગી સાહિત્ય,
મંત્ર વિશાળ જળનિધિરૂપ હોય-તેની અંદર ચૌદ પૂર્વ-
'મુખ્ય સ્થાન રોકે છે અને આ નવકારમંત્ર-ચૌદ પૂર્વના સાગરૂપ ગણાય છે. દાથીના પગમાં જેમ ઘણા પ્રાણીઓના

પગલા સમાર્પ જાય છે એ ન્યાયે-આ નવકારમહામંત્ર પંચ પરમેષ્ઠિના નમસ્કારરૂપ હોવાથી અને પંચ-પરમેષ્ઠિમાં તમામ આગ્રહ્ય વસ્તુ આવી જતી હોવાથી લક્ષ્યસ્થાને પહોંચવા માટે તે સર્વોત્તમ સાધનરૂપ છે અને આગમ સાહિત્યના ઊંડા અભ્યાસથી પણ તે જ સાધનની મુખ્યતા-પ્રચુર ઉપયોગિતા વધારે રસપ્રપણે સમજાય છે એટલે તે દષ્ટિએ નવકારમંત્રની આરાધના કોટી ગમે ઉપકારક છે. પંચ પરમેષ્ઠિના નમસ્કાર પ્રસંગે, તેમના અનંતા અને ખાસ કરીને ૧૦૮ વિશિષ્ટ ગુણોની વિચારણા ઉદ્ભવતાં, ક્રમે ક્રમે તેમાં અવિચલ શ્રદ્ધા અને પ્રિતિ જામતાં-જે તે ગુણોની પૂજાદ્વારા તેની પ્રાપ્તિની અનિવાર્ય આવશ્યકતા સમજતાં તે તે ગુણોના વધતા-ઓછા અંશે ભાજક યવાનું અહોભાગ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. જ્ઞાન-ક્રિયાના સહયોગથી સાધ્ય તરફનું પ્રયાણ સરલ, ઝડપી તેમ જ વેગવાનું બને છે એટલે આથી વધારે આગમ સાહિત્યના ઊંડા અભ્યાસથી આપણે શું ગેળની શક્યાના છીએ તે એક પ્રશ્ન છે. છતાં પણ કહેવું જોઈએ કે અધિકત્વ અધિક ફલ એ ન્યાયે જ્ઞાનપ્રાપ્તિમાં કદી તૂટિત હોઈ શકે નહિ. સાત્ત્વના વિશાળ અને ઊંડા જ્ઞાનથી ગુણ-પ્રાકટ વૃત્તિને વધારે ખીલવવાની તમન્ના જાગે છે અને તે જેટલા અંશે ખીલવી શકાય-પુષ્ટ બનાવી શકાય તેટલી ખીલવીને, પુષ્ટ બનાવીને, તે તે ગુણોના સર્વાંશે ભાજક યવાનો લાલસા, તીવ્ર છગાસા અને શક્તિમાં વધારો કરતાં રહેવું એ જ આપણો પરમ ધર્મ છે પણ સાથે સાથે કહેવું જોઈએ કે આત્મવંચના કરી, ઉતાવળા થઈ-જે તે ગુણો આપ-જામાં આવી ગયા છે એવી ખોટી માન્યતામાં આપણે ફસાઈ જવું જોઈએ નહિ. તેને માટે તો કાંઈ નિષ્ણાત-સન્નજનની પરીક્ષામાં જ પસાર યવાનું રહે છે-કટોકટીની કસોટીએ ચડવાનું રહે છે. આવી પરિસ્થિતિમાં આગમના અભ્યાસની અને તે અભ્યાસને દીપાવે તેવું વર્તન કેળવવાની-ચારિત્ર ધડવાની જરૂર છે. કેવળ શુદ્ધ જ્ઞાન માનથી ઉત્તમ ચારિત્રનું નિર્ધારણ થઈ જતું નથી તે માટે સમજણપૂર્વક સતત

પ્રવાસ કરતા રહેવાની જરૂર છે અને કહેવાની જરૂર નથી કે ઉત્તમ સદ્ગુણો ઉત્તમ ચારિત્રના બંધારણના મજ્જાત પાયારૂપ છે.

કર્મસાહિત્યની દૃષ્ટિએ વિચાર કરતાં—આપણે આગળ જોઈ ગયા છીએ કે અગ્નિદંતદેવ પણ પરમ વીતરાગ દયા ધારણ કરતા હોવાથી, અનંત લબ્ધિ અને અનંત શક્તિના ધણી છતાં પણ કર્મસાહિત્યની કાઈ કાઈ જોનેતર દૃષ્ટિથી તદ્દન ભીન મત ધરાવતી દૃષ્ટિએ—નવકારમંત્ર જોઈ દૃષ્ટિ મુજબ, આપણી ભક્તિથી પ્રસન્ન થઈને, આપણો હાથ ઝાલી મુક્તિપુરીમાં મુકી દે તે બનવું તદ્દન અસંભવીત હોવાથી, પંચ પરમેષ્ઠિને પરમ આલંબનરૂપ માની આપણે આપણા પગ ઉપર જ ઉભા રહેવાનું છે. કર્મના બંધ-ઉદ્ધવ-ઉદ્ધારણા તેની વિધવિધ પ્રકૃતિઓ અને પ્રકારો—રસજંધ, કાળમાન, રિથતિ અને પ્રજાળ શક્તિઓ વગેરે ઉપર જોઈ શાસ્ત્રકારોએ વિધવિધ કથોની રચના કરી, જે રીતે અને જેવો પ્રકાર પાડ્યો છે તેવો કાઈ પણ જોનેતર શાસ્ત્રવિશારદોએ પાડ્યાનું જણાતું નથી.

સમય બળે—કાળના પ્રભાવે કેટકેટલી કંઈ રચનાઓનો વિચ્છેદ થવા છતાં પણ આ વિષયમાં હજુ ઘણા વિચાર શાસ્ત્રકારો મળી આવે છે અને તેના અભ્યાસથી જોઈ માન્યતા એટલી બધી દ્રઢ થઈ છે કે આપણા ઉદ્ધાર માટે આપણે જ વીર્ય ફેરવવાનું રહે છે. મુંજ સત્તાઓ, પ્રત્યેક આત્માની શક્તિઓ અનંત છે અને તે બધી કર્મ—પુદ્ગલોથી અવગાંઠ મૂકી છે—દંકાઈ ગઈ છે—તદ્દન સુપુત્ર દયામાં જ પડી રહી છે, તેને આપણે આપૂર્વ વિર્ગોસ્થાસથી કર્મ—પુદ્ગલોનો નાશ કરી, કર્મબંધનોનો છેદ ઉડાડી, જામત કરવાની છે અને તેની મદદથી જ આપણે આગળ વધવાનું છે. આપણી આગેકુચમાં, પ્રવાજીવાત્રામાં, કુચાળ માર્ગદર્શક થઈ પડે, દીતચિતક બોમીયાની મરજ સારે, ભયજનક સ્થાનોથી બચાવવા માટે Caution-board કે દીવાદંડીનું કામ કરે, અધોર અરણ્યમાં

અર્ખાંડ-પ્રભવલીત-પુરતો પ્રકાશ પાડતા દીપકની ગરજ સારે અને
 પરમ આલંબનરૂપ થઈ પડે-ઉત્તમે આદર્શનું સ્થાન શોભાવે-તેવા
 પ્રચુર સાધનો આપણી સન્મુખ લાગ્યાં પડ્યાં છે તેનો સદ્ઉપયોગ જ
 કરવાનો રહે છે. આ પ્રવાણમાર્ગમાં નમસ્કાર મહામંત્ર જેવું અને
 જેટલું મદદગાર થઈ પડે તેવું બીજું જોડે પ્રખર અને પ્રખળ સાધન
 દૃષ્ટિગત થતું નથી અને તેથી જ કર્મસાહીત્યની દૃષ્ટિએ પણ તેની ઉત્કૃષ્ટ
 મહત્વતા સિદ્ધ થાય છે. પ્રખળ બ્રાહ્મોદયના પ્રતાપે, વિશિષ્ટ પુણ્યબળના
 પ્રભાવે નવકારમંત્રનો આશ્રય લીધાથી સવળા કમેનો સહેલાઈથી ક્ષય
 કરી શકીય છે. ઉત્તમોત્તમ શાશ્વત સુખનો પ્રાપ્તિમા પ્રખળ સાધનભુત
 બળાતા નવકારમંત્રથી, આ સંસારના અને
 ઐહિક-પારલૌકિક સ્વર્ગલોકના સુખ સગવડો તો, કૃષિકારને જેમ
 ઇષ્ટ સિદ્ધિની વાવેતરથી અનાજ ઉપરાંત ઘાસ ચારો વગેરે
 અનિષ્ટ નિવારણ-વસ્તુઓ આવી મળે છે તેની માફક સ્વયમેવ પ્રાપ્ત
 ની-દૃષ્ટિએ થાય છે. વળી નવકારમંત્રની વિધિપૂર્વકની-પરમ
 શ્રદ્ધા સાથેનો આરાધનાથી, તેના પ્રખળ પ્રભાવના
 પ્રતાપે, રોગોપદ્રવનો શાંતિ, ધાતક તેમ જ ઝેરી પ્રાણીઓથી સંરક્ષણ,
 અનિષ્ટ વસ્તુનું નિવારણ અને ઇષ્ટ વસ્તુની સિદ્ધિ સહેજે આવી મળે છે.
 (જુઓ-નવકારના છંદ નીચેનું લંબાણ ટીપ્પણ અને નોટ) આ રીતે
 ઐહિક, પારલૌકિક, અનિષ્ટનિવારણ અને ઇષ્ટસિદ્ધિની દૃષ્ટિઓથી પણ
 નવકારનું મહામંત્રત્વ સિદ્ધ થાય છે.

જૈન શાસ્ત્રો, તદંતરગત વિષયની અપેક્ષાએ, દ્રવ્યાનુયોગ, ચરણ-
 કરણાનુયોગ, ગણીતાનુયોગ અને ધર્મકથાનુયોગ-એ રીતે ચાર ભાગમાં
 પહેંચાયેલા છે અને ચારે ભાગ વિધિવિધ સ્વરૂપે પંચ પરમેષ્ઠિના જ
 ગુણકથન-કીર્તનને મુખ્ય સ્થાન આપી-તેને પ્રખળ પુરૂષાર્થ અને
 અપૂર્વ વિદ્યાપૂર્વક આગળ કરે છે.

પંચપરમેષ્ઠિના જાપ—સ્મરણ વખતે, તેમના અનંતાનંત ગુણોનો અને પરમપ્રભાવક અને ચારિત્રસંપન્ન વિશ્વતિઓના પરમ આદર્શરૂપ શ્રવન-ચરિત્રોનો અભ્યાસ, ઉપાસના ચારે યોગોના

જૈન શાસ્ત્રના સાહિત્યથી જ યથ શક્ય હોવાથી—તેનું યથાર્થિત દ્રશ્યાનુયોગ વગેરે સ્વરૂપે સ્મરણ થતું હોવાથી, તે ચારે યોગના ચારે વિભાગોની સાહિત્યની દૃષ્ટિએ નવકાર મહામંત્રનું મહત્વ ધણું દૃષ્ટિએ મહામંત્રનું વધી જાય છે. અરિહંતદેવના ધર્મોપદેશ પ્રસંગે,

ઉપકારત્વ ધણી ઝીણુવટથી અને અર્થગંભીર—રહસ્યપૂર્ણતાથી, સૌ કોઈને સમજી શકાય તેવી સુમધુર, આકર્ષક,

ઉદ્યોધક અને સરળ વાણીમાં—નવ-તરવોનું, ધૂં દ્રશ્યોનું અને ખાસ કરીને આત્મદ્રશ્યનું, જડપુદ્ગલથી ભિન્ન ચેતન્યવંત આત્મસ્વરૂપનું તેમજ અન્ય અનેક જાગતોનું તે પ્રકારે વિસ્તારથી વીવેચન કરવામાં આવેલ તેમ જ અનેક ગુણગભાઈકૃત મહાપ્રભાવીક પુરોહી, તીર્થંકર ભગવાનોની, તેજસ્વી-ચારિત્રશીલ-ધીર-ગંભીર શ્રાવકરત્નોની, અને પ્રભાવશીલ, સ્ત્રી સમાજના ભૂવશ્ચરૂપ, શીવસુલસંપન્ન, સતી સ્ત્રી રત્નોની, શૃંગલાબદ્ધ ઐતિહાસિક—રસીક કથાઓનું બોધદાયક—અદ્ભુત વર્ણન કરવામાં આવેલ—તેનું સ્મરણ તાજું કરીએ છીએ—તેનું રટણ કરીએ છીએ, તેમાં તદ્દનીન થવાનો એકધારો પ્રયત્ન કરીએ છીએ—અને પરમ સદ્ભાગ્યે આવી તદ્દનીનતા—એકનાનતા—ખાતા—ખેવ અને પવાનના બેઠતી ઊત્તમિતતાની મુબગ શણ આવી પડેએ તો ત્યારે કંઈક શેમાંચતા—વિદસ્વરતાનો અનુભવ થાય છે. શ્રી તીર્થંકર ભગવાનના મુખેથી માત્ર ‘ઉત્પાદન્યવધોચ’ રૂપ ત્રીપદી સંભળીને પ્રચુર જ્ઞાન-સક્રિતા ધણી શ્રી ગણધર મહારાજ સદા શાસ્ત્રોની રચના કરે છે તેવી જ અપૂર્વ સ્મરકારીક ઘટના કેવળ સદા શાસ્ત્રના અવમાદન માત્રથી પણ ન મેળવી શકાય તેવી ઉપરોક્ત તદ્દનીનતા માટે કરી શકાય. ઉપરોક્ત ચાર વિભાગમાં વહેંચાયેલું જૈન શાસ્ત્ર એટલું જ

ગદન અને વિશાળ છે કે તેને માટે વ્યાજ્ઞી ઔરવ લઈ સકાય અને તે દરેક વિભાગીય શાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ, ક્રાંતી ગ્રંથોનું રહસ્ય જોમ અર્ધા પ્રલોકમાં જ સમાવી દેવામાં આવે તેમ (શ્લોકાર્થેન પ્રવક્ત્વામિ) યદુક્તં ગ્રંથકોટીભિઃ, પરોપકારં પુણ્યાય પાપાય પરપીડનં) સંધ્યા શાસ્ત્રોનું પરમ રહસ્ય નવધારમંત્રમાં આવી જવું હોવાથી, તેનું સ્થાન અતિ ઉત્કૃષ્ટ છે.

જે વસ્તુ એકાદ વ્યક્તિ માટે પરમ હિતકારી-કલ્યાણકારી અને લાભદાયક હોય છે તે સમષ્ટિગત ઉન્નતિની દૃષ્ટિએ, ચતુર્વિધ સંધને તેમ જ જગતભરની પ્રગતિ-અખીસ વિશ્વની પ્રગતિ વ્યક્તિગત અને અવશ્યમેવ લાભદાયક જ હોય છે. વળી કવચિત્ સમષ્ટિગત ઉન્નતિ-સામાજિક ઉન્નતિ તરફ લક્ષ્ય કેન્દ્રીત કરતી સેવાની દૃષ્ટિએ ભાવી વ્યક્તિને પરમાર્થદૃષ્ટિથી સેવાદારા-પ્રીત્તને ઉપકાર કરવા જતાં કે બીજી કાંઈ રીતે, કંઈક સદન કરવું પડે અગર તો મર્દિચિત્ અધીશન કે આત્મભોગ આપવા પડે તો પણ-વિશેષ લાભની ગણતરીએ-બીજા કાંઈએને અનુકરણીય દૃષ્ટાંત પુરું પડવું હોય, તે સામાજિક ઉન્નતિને ધક્કું જ લાભદાયક થઈ પડે છે. એ જોતાં વ્યક્તિગત દૃષ્ટિએ, ચતુર્વિધ સંધની દૃષ્ટિએ, સમષ્ટિગત ઉન્નતિની દૃષ્ટિએ તેમ જ અરાચર વિશ્વની દૃષ્ટિએ નવધારમંત્રનો કાળો ઉન્નતિક્રમના હતિહાસમાં મદત્વનો જ છે. અગિયંતદેવની ભાવના “સવિ શ્વ દઃ” સાસન રસી, એવી બાવ દવા મન ઉત્તરસી”ના મુત્રમાં જાડની તમત્રાથી ઝોતપ્રોત હોવાથી, તેમ જ વળી પંચ પગમેષ્ટિના સમુચ્ચય રીતે અનંતાનંત ગુણોની અનંતાનંત ઉજ્જવળ હિતકારી પરમ કલ્યાણકારી સક્રિયોનો પ્રભાવ અને મદિમા જોતાં નવધારમંત્રની સક્તિ એવી કંઈક અસાધારણ અને અલોકીક છે કે તેના આરાધનથી, દિનિશ્ચરના મનુષ્યો એકી અવાજે, અત્યારે સર્વત્ર આંતરરાષ્ટ્રિય ક્ષેત્રમાં

દોહરીભરી સ્થિતિ પ્રવર્તી રહી છે તેવા સમયમાં-જે વિશ્વચાંતિ માટે ઝંખના કરી રહ્યા છે અને સર્વત્ર સૌ કોઈને માટે સુખ-સમૃદ્ધિ અને આખાદીની માગણી કરી રહ્યા છે તે સહેજે આવી ગળે તેમ છે. પરંતુ આ જડવાદના જમાનામાં તેવા આરાધનનો યોગ કદ રીતે પ્રાપ્ત થાય તે જ મુખ્ય પ્રશ્ન થઈ પડે છે.

નવકારમંત્રના નવ પદોમાં-તેના પ્રત્યેક શબ્દાંતર્ગત રહેલ મંત્રાક્ષરો અને મંત્રખીન્નેમાં જે અપૂર્વ સિદ્ધિઓ અને લબ્ધિસાધક શક્તિઓ રહેલી છે તે આજની વૈજ્ઞાનીક શોધોની અદ્ભુત સફળતા જોતાં પ્રાપ્ત પશુ રીતે અતિશયોક્તિભરિત જણાશે નહિ. ધણી પ્રાચીન સમયમાં મંત્રશાસ્ત્રના પ્રભાવથી, દેવ-દેવીઓની પ્રસન્નતા અને કૃપાથી, જે કંઈ અપૂર્વ લબ્ધિઓ અને સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત થતી હતી તેમાંની કેટલીક પુર ઝડપે આગળ વધતા વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર મુજબની વૈજ્ઞાનિક શોધખોળ (Scientific researches)ના અને યંત્રયુગના આ જમાનામાં, સિદ્ધ થતી જોઈએ છીએ ત્યારે ઉપરોક્ત સિદ્ધિઓ અંગેની સત્યતા માટેની અને તેની પ્રાપ્તિ માટે શક્યતા માટેની આપણી માન્યતા કદ થતી જાય છે અને શ્રદ્ધા કંઈક નવું જ બળ મેળવે છે. રેડીઓ-ટોકીઝ-લાઈક રેપીડ, ટેલીમાઈ, વાયરલેસ, ટેલીફોન, ટેલીવિઝીયો, ટેલીવીઝન, વિમાનોનાં ઝડપી ઉડવનો, એટમ બોમ્બ, દાહક્રોમન બોમ્બ, ઝેરી ગેસ અને ઝેરી જંતુઓ ફેલાવવાના પ્રયોગો, વિચારશક્તિ, વિચાર-વાંચન (Thought power and thought reading)ના પ્રયોગો પ્રાચીન સમયની લબ્ધિઓ અને સિદ્ધિઓની માફક આપણને આશ્ચર્યમુગ્ધ કરી, અવનવી પ્રેરણા અને પ્રોત્સાહન આપે જાય છે. 'આ દુનિયામાં કંઈ પણ અશક્ય નથી' એવા નેપોલીયનના સૂત્ર માટેની આપણી ડગમગની શ્રદ્ધાને સિંચર કરે છે અને તેથી પરિશ્રમ, સાદસ, ઉદ્યમશીલતા, દાયકા પહેલ પ્રવૃત્તિને દરકાર ઉપાયે પાર પાડવાની ઝંખનાના સાચા મુસ્તાફા ડરવાની આપણી ચક્તિમાં વધારો થાય છે. આ જડવાદના જમાનામાં આશ્ચર્યમાં રહેલ

કરી દેતા, કુદરતની પુદ્ગલીક શક્તિઓ ઉપર અસાધારણ વિજય મેળવતા અને તેના ઉપર સંપૂર્ણ કાબુ રાખી તેનો મનમગતી રીતે ઉપયોગ કરતા, વૈજ્ઞાનિક પ્રયોગોની સરસાર્થ અને સફળતા ઉપરથી આપણે ખાસ ધડેલે એ બેઠકે કે પુદ્ગલીક શક્તિ કરતાં પણ આત્માની અનંત શક્તિઓ અનંત ગુણી જાળવાન અને સામર્થ્યવાન છે.

જડ-ચેતનનો આત્મતિક બેડ સમજનાર વિવેકી મુમુક્ષુ અધ્યાત્મ-જ્ઞાનની વૃદ્ધિ કરવામાં પ્રવલ્ન થીજ રહે તો ઉપરોક્ત અનંત શક્તિઓ ઉપરના હીર્ષકાલીન આવરણો જરૂર ખસી જાય, સંવર અને નિર્જંગ ભાવનાની મદદથી, કર્મબંધનો ઝોછા થતાં-પાતળા પડતા જતાં સકળ કર્મનો ક્ષય આખરે અવશ્ય થાય. આવા સકળકર્મના ક્ષય માટે નવધારમંત્રનો સાથ અને સદ્કાર કાઢી રીતે ઝોછા ઉપયોગી નથી અને ને, તેના આરાધનથી જ સહેજે પ્રાપ્ત થઈ શકે તેમ છે.

“શિવમસ્તુ સર્વં જગતઃ પરહીતનિરતાઃ ભવંતુ ભૂતગણાઃ ।
 દોષાઃ પ્રયાન્તુ નાશં સર્વત્ર સુખી ભવન્તુ લોકાઃ ॥
 અહં તિથ્યચરમાયા શીવાદેવી તુમ્હ નયર નિવાસીની ।
 અમ્હશીવં તુમ્હ શીવં, અસિત્રોપશમં શિવં ભવતુ સ્વાહા ॥”

“સર્વે સુખીનઃ સન્તુ, સર્વે સન્તુ નિરામયાઃ ।
 સર્વે મદ્રાણિ પશ્યન્તુ, મા કશ્ચિત્ દુઃસ્વમાપ્નુયાત્ ॥”

“ઉપસર્ગાઃ સ્વયં યાન્તિ, ચ્છિદ્યન્તે વિઘ્નવહ્નયઃ ।
 મનઃ પ્રસન્નતામેતિ પૂજ્યમાને જિનેશ્વરે ॥”

“સર્વ મંગલ માંગલ્યં, સર્વકલ્યાણકારણં ।
પ્રધાનં સર્વ ધર્મણાં, જૈનં જયતિ શાસનં ॥”

એ જ અર્થના.

નાટક:-નિબંધપરીક્ષક સમીપિને (તેમ જ પ્રયોગકો તરફથી થયેલી જાહેરાત મુજબ-અંધ તંવાર થાવ અને તેમાં આ નિબંધને રચાવ મળે તો તેના વાંચક જાહેરાતને પણ) સવિનય વિનંતિ કે આ નિબંધમાં કંઈ પણ રખડાઈ કે તુટી તેમના ધ્યાન ઉપર આવે તે તરફ માફ ધ્યાન જેંશયમાં આવશે તો તેમનો ખજો જ આભારી થઈશ.

વકીલ ન્યાસચંદ લક્ષ્મીચંદ

મારા પ્રથમના બે પ્રકાશનો —

માનવ ધર્મ કીમત બાર આના.

જૈન સમાજના ઉત્કર્ષ અંગે

માર્ગદર્શક વિચારણા અમર.

લખા — શ્રી યશોવિજય જૈન પ્રથમાંગી

શ્રી સોહ-ભારતનગર

અમર સુખાને.

સંગ્રહીત વચનામૃતો

- ૧ પહેલાં તો સાધારણ દયાળુ વૃત્તિવાળો સાધક, ઈશ્વરની કૃપા યાચનારો આરાધક અને પોતાને સંપૂર્ણપણે ઈશ્વરાર્પણ કરનારો ભાવિક, ભોળા ભોડેના સ્તુતિ-સ્તોત્રોથી અને તેમણે કરેલા પૂજનથી થોડા જ દીવસમાં પોતાને ઈશ્વર માનવા લાગે છે અને હિંદુસ્તાન કંઈક ભોળા ભોડેનું ખજાર હોઈ તેનો તે પુરેપુરો લાભ લે છે. આવી પરિસ્થિતિમાં કેવળ ભોળપણ ઉપરાંત મોહનો પણ મોટો ભાગ હોય છે. પરમ વિવેકી અને વિચારશીલ સજ્જનને એમાં કેવળ નાટકીપણું અને દંભ દેખાય છે અને ઈશ્વરત્વનો ખ્રમ થયેલી વિભૂતિઓની તેમ જ તેના ભક્તોની સ્થિતિ તેને દયાબનક લાગે છે.
- ૨ ઉપરોક્ત વિભૂતિઓ પોતાનું મનુષ્યત્વ જ એકલું સંભાળે, તેને વિકસિત કરે તો તેટલાથી પણ તેનું અને દુનિયાનું ધણું જાણું યાય, ઈશ્વરને નામે ચાલતા કેટલા ખ્રમ, દંભ અને અનર્થ નાશ પામે અને માનવતા વધે, સમજાવની મહત્તા સમજાય, ગંધુતા અને મિત્રતા વધવા લાગે, સંયમ અને ચિત્તશુદ્ધિને મહત્ત્વ મળે, કર્તૃત્વ અને પુરૂષાર્થનો વિકાસ થાય અને એકંદર આપણે બધા સુખી થઈએ.

- ૩ શારીરિક અને માનસિક સફળતા જે આપણામાં આવ્યા હોય અને તેમાં વૃદ્ધિ થતી જતી હોય તો તેમને બધાના હિત માટે પ્રામાણિકતાથી ઉપયોગ કરવામાં જ જીવનની કૃતાર્થતા છે.
- ૪ વ્યક્તિ અને માનવજાતિનું કલ્યાણ કરવાનું સામર્થ્ય માનવ-ધર્મમાં જ છે.
- ૫ પરિશ્રમી જીવન માનવીધર્મનો એક મહત્વનો ભાગ છે.
- ૬ પોતાનું જીવન બધી બાબતોથી પવિત્ર, પ્રામાણિક અને ધર્મ્ય બનાવીને જનસેવા કરતા રહેવું—સ્વનાત્મક કાર્યો કર્યે જવા.
- ૭ વાચન મનન માટે, મનન જ્ઞાન માટે છે અને જ્ઞાનનું પર્યાવસાન છેવટે સદાચારમાં જ થવું જોઈએ.
- ૮ માણસની શારીરિક, બૌદ્ધિક અને માનસિક બધી શક્તિઓ, તે માટેના સાધનો અને ઉપાયો—એ બધાનું વલણ જીવન શક્તિશાળી, તેજસ્વી અને પવિત્ર કરવા તરફ હોવું જોઈએ.
- ૯ આપણી બધી શક્તિઓના વિકાસ સાથે તેની શુદ્ધિ પણ થતી રહે તેવો માર્ગ શોધવો જોઈએ. એ વિકાસ અને શુદ્ધિમાં જ આપણને આનંદ, પ્રસન્નતા, ધન્યતા અને કૃતાર્થતા લાગવી જોઈએ. સંયમ અને સાદાઈ અને તેની સાથે સફળતાયુક્ત પુરૂષાર્થમાં જ જીવનની સફળતા છે.

સાધુતા પરની હંદ ઉપરાંતની શ્રદ્ધા અને કાર્યકારણ ભાવની શોધક બુદ્ધિની મંદતાને કારણે અજ્ઞાનતાને લીધે, જ અમ-ત્કારના જૂઓ સમાજમાં નિર્માણ થાય અને લોખા લોકોમાં પ્રસારે છે.

- ૧૧ કાર્ય-કારણભાવનો વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિથી વિચાર કર્યા સિવાય-કાકતાલીય ન્યાયે થઈ જતા કાર્યને કાગનિક, પુરુષાર્થહીન, અજ્ઞાની અને લોળા લોકો ચમત્કાર માની જોડે છે.
- ૧૨ ભાવિક લોકો, અમુક ગુરુનું જોટલું સામર્થ્ય-શક્તિ કટ્ટે છે તેટલું તે ખરું માનવા લાગે છે. ઈશ્વરની સક્તિ કરતાં કરતાં તે સત્પુરુષ દિવ્ય ચમત્કારવાળો, સાક્ષાત્કાર પામેલો ગણાય છે અને પરમેશ્વરનો અવતાર મહાત્મા બની જાય છે, ભક્તો તેના ચરિત્રને ચમત્કારથી ભરેલું માને-મનાવે છે. પરંતુ આ બધાનું કારણ અજ્ઞાન, સક્તિની અતિરેકતા, તેવા ગુરુનો દંભ, સત્યોપાસનાનો અભાવ, પ્રતિષ્ઠાનો લોભ-એ છે. તેઓ પોતાની ગાદી સ્થાપીને ઐશ્વર્ય (?), દ્વંદ્વચરણ, લોભ-પણની પરંપરા ચાલુ રાખે છે; તેમને લોકો તરફથી પૂજા લેતાં શંક, શરમ, સંકોચ કે ભય લાગતા નથી. આ રીતે ઈશ્વરપદ બધાવી પડે છે અને સાધકદશા ભૂલી જાય છે એટલું જ નહીં પણ માનવતાનું પણ ભાન ભૂલે છે. આ રીતે આપણા દેશમાં દેવ બનવું સહેલું છે પરંતુ માણસ થવું, માનવતા પ્રાપ્ત કરવી, માનવી સદ્ગુણોથી સંપન્ન થવું-એ ધણું કઠણ છે.
- ૧૩ નીતિ કરતાં શક્તિ પરની થડા એટલી બધી વધી જાય છે કે કોઈ શીલવાન કે સંજ્ઞનની કેટલીયે સહિષ્ણુતા અને પરમ શાંતિ જોઈને આપણને ચમત્કાર લાગતો નથી.
- ૧૪ જ્યારે ઉપરોક્ત ગુરુઓ દંભી બન્યા-પોતાના ઈશ્વરપણાના જાળાં ફેલાવ્યા-ભક્તો તરફથી ઈશ્વરી ઐશ્વર્ય પ્રાપ્ત કર્યું અને નિર્વિકારતા અને અલિપ્તતા સિદ્ધ કરવા માટે સ્વૈરાચાર અને સ્વચ્છંદ માંડ્યો, તેમની સુખ વાસનાઓ જાગૃત

થઈ એટલે એક જુદું તત્ત્વજ્ઞાન તેમણે રચ્યું-લોકોની ગરજ અને નિરાધાર સ્થિતિનો લાભ લઈ તેમના ધાર્મિક અધ્યોગે લોકોની અંધશ્રદ્ધા વધારી-એટલે વાગ માર્ગની સ્થાપના થઈ.

- ૧૫ માનવીજીવનની સાર્થકતા શામાં છે એ વાત તે બરાબર સમજીને સંતપુરુષોએ ભૌતિક અને અધ્યાત્મિક પાત્રતા અને પુરુષાર્થ વધાર્યા હોત તો સમાજની લોખી માન્યતાઓ, પંશુતા અને અસમર્થતા નાશ પામ્યા હોત.
- ૧૬ સંપ્રદાયો શરીર સમાન છે અને તેમાં રહેલો ધર્મ આત્મા સમાન છે; દરેક ધર્મનું આત્મનિષ્ઠા ઉગમસ્થાન છે અને મોક્ષરૂપ મહાસાગર (નદીઓની માફક) મિલનસ્થાન છે.
- ૧૭ આત્મનિષ્ઠા હોય તો ધર્મની જિજ્ઞાસા અને સત્યને જાણવાનો પ્રયાસ થાય છે અને તે ન હોય તો ભૌતિકતા અને ભોગવિલાસ વધે છે.
- ૧૮ જૈનધર્મનો વિતરાગતાનો આદર્શ, ગીતાજીનો સ્થિતપ્રજ્ઞનો આદર્શ (અધ્યાય ૧૧) અને ધર્મપદનો બોધિપદનો આદર્શ અને તેને માટેના સાધનો લગભગ ત્રણેના સરખાં જ છે. જૈનના પાંચ મહાવ્રતને વૈદિક પાંચ યમ કહે છે અને બૌદ્ધ ધર્મ તેને પાંચ શીલ કહે છે.
- ૧૯ અપરિશ્કૃત માટે ઇંચુના ગિરિપ્રવચનમાં કહ્યું છે કે-“સોયના કાણામાંથી ઊંટને નીકળવાનું સહેલું છે પરંતુ શ્રીમંતોને ઈશ્વરી સામ્રાજ્યમાં પ્રવેશ મુશ્કેલ છે.”
- ૨૦ શરીરમાં લોહી ફરતું રહે તો જ શરીર નિરાગી-નહી તો ગુમડા વગેરે થાય તે જ રીતે દ્રવ્ય પણ સમાજમાં ફરતું રહેવું જોઈએ, નહીં તો સામાજિક સુખ્યવસ્થા જળવાય નહીં અને વિપત્તિ વધી જાય.

- ૨૧ સ્વાદ્વાદ એટલે સર્વ સત્યોનો સમન્વય, સાપેક્ષદષ્ટિ.
- ૨૨ સત્ય સિદ્ધાંતોનું આચરણ એ જ જીવનની સાર્થકતા.
- ૨૩ ઉઠ જાગ મુસાફર ભોર ભઈ, અગ રેન કહ્યાં જળ સોવત હૈ;
જો સોવત હૈ સો જોવત હૈ, જો જાગત હૈ વો ખાવત હૈ.
- ૨૪ બધી જાગૃતિ, બધા પ્રયત્નો, બધી કુશળતા આખરે પ્રેમની પૂર્ણતામાં જ પરીણમવી જોઈએ; એ પ્રેમ તે કયો ? પૂજ્યે પ્રત્યે નમ્રતાપૂર્ણ, મિત્રો પ્રત્યે સહાયતાપૂર્ણ, વત્સો પ્રત્યે ઉદ્વાસ અને શિક્ષણપૂર્ણ, અજ્ઞાન પ્રત્યે સત્કારપૂર્ણ.
- ૨૫ ઓછું યોગ્યું, બધાનું સાંભળવું, શણે શણનો હીસાળ રાખવો, બરીબની માફક રહેવું—ધનનો કદી ગર્વ ન કરવો, પાઈએ પાઈનો ખર્ચનો હીસાળ રાખવો, એકમતથી અભ્યાસ કરવો, નિયમીત કસરત કરવી, મિતાહારી થવું.
- ૨૬ મનને અરીસા જેવું રાખવાને બદલે આંખ જેવું રાખવું અને સંયમરૂપી પોષાણનો સાવધાનીથી ઉપયોગ કરતાં રહી, દુઃખી પરિસ્થિતિ ટાળવી.
- ૨૭ મનની દુનિયા બહારની દુનિયા કરતાં ઘણી મોટી છે એમ સમજી તેને જડ અરીસા જેવું ન રાખતાં જીવતી જાગતી આંખ જેવું રાખો.
- ૨૮ આપણી કે બીજાની ભૂલમાંથી ઘણું શીખવાનું મળે છે.
- ૨૯ બુદ્ધિના નિશ્ચય અને હૃદયની લાગણી વચ્ચેના તુચ્છ સુદ્ધમાં પ્રેરક બળ દયા હોઈ ઘણું બધું બીજાનો જ જય થાય છે.
- ૩૦ જ્ઞાન, ઈર્મ અને બક્ષિત એટલે કે Intellect, Will and Emotion એ ત્રણ મળી આત્માનું સ્વરૂપ-વૃત્તિરૂપ બંધાય

છે-એને વિષયોની પાર પરમાત્મા સાથે જોડીયે ત્યારે જ્ઞાન-યોગ, કર્મયોગ અને ભક્તિયોગ બને છે; તેમાં મહાત્માજીએ ‘અનાસક્તિ’યોગ (પૂર્વોક્ત ત્રણેનું) અંતર્ગત રૂપ) ઉમેર્યો. તે કર્મ આસક્તિ વિના થઈ ન શકે તે બધાં ત્યાગ્ય.

- ૩૧ જૈન થયા વિના બ્રાહ્મણ થવાનું નથી અને બ્રાહ્મણ થયા વિના જૈન થવાનું નથી. તાત્પર્ય કે જૈન ધર્મનું તત્ત્વ, ઇંદ્રિયોને અને મનોવૃત્તિઓને છોડવાનું છે અને બ્રાહ્મણ-ધર્મનું તત્ત્વ-વિશ્વની વિશાળતા આત્મામાં ઉતારવાની છે.
- ૩૨ બુદ્ધિ વિના હૃદય આંધળું છે અને ચારિત્ર પણ જડ છે.
- ૩૩ મગજમાંથી બુદ્ધિનો તાંતણો ખેંચો-એ જેમ ળીણો અને લાંબો તેમ સુંદર. આ ળીણા તારને આત્મામાં વણવાનું રહે છે. પુસ્તકની વિધાને આત્મપટમાં વણવાની એટલે વિદ્યાબ્યાસ-કાળના બુદ્ધિના તારો ઉપરાંત, જીવનના અનુભવકાળમાં પણ અનેક તારો નીકળશે-તે બધાને સુસ્ત્રીદ્વ રીતે જોડના તે મહોદ્દું માનસિક વણાટ કામ છે.
- ૩૪ નિવૃત્તિના બહાને આવશ્યક કર્તવ્યો માટે ઉપેક્ષાભાવ લાવવો તે ઇષ્ટ નથી. માનવપ્રકૃતિમાં લેશ માત્ર પ્રમાદ, પરાલંબન-પરોપજીવીતા આવતાં વિના પરિશ્રમે કે અસ્પ પરિશ્રમે જીવનની જરૂરિયાતો પુરી પાડવાની લાલચ થઈ જાય તે પણ ઇષ્ટ નથી.
- ૩૫ શાસ્ત્રકારો ફરમાવે છે કે પ્રવૃત્તિ કરવી પણ તે અનાસક્તિથી, દોષના ત્યાગપૂર્વક એટલે ચતનાથી-વિવેકથી.
- ૩૬ અસત્-નિવૃત્તિ અને સત્-પ્રવૃત્તિનો પરસ્પર યોગ્ય યોગનો સંબંધ છે.

૩૭ સમિતિ એટલે વિવેકથી સ્વપરહીતવાળી પ્રવૃત્તિઓ. આચરવી અને ગુપ્તિ એટલે મન, વચન અને ક્રયાના દોષોથી અલિપ્ત રહેવું.

૩૮ યોગનો-જીવનનો-કેળવણીનો પાથો બ્રહ્મચર્ય છે. આ યોગ તે આર્યસંસ્કૃતિએ વિકસાવેલું જીવન વિકાસનું ઉત્તમોત્તમ સાધન છે અને એ યોગના એક અંતર્ગત તત્ત્વ તરીકે આવતું બ્રહ્મચર્ય એ આર્યસંસ્કૃતિનું એક વિશિષ્ટ જીવન-દર્શન છે-એક સૂક્ષ્મ કાર્યસાધક પ્રક્રિયા છે. યોગસિદ્ધ પુરૂષો જે કામોપલોગ સેવતા તે પણ યોગસ્થ ચિત્તવૃત્તિમાં રહીને જ-લાલસાવશ્ય બનીને નહિ. જીવનનો ઉપલોગ તેમને શક્તિના ક્ષય વરદ લઈ જતો નહી.

૩૯ આપણા મહારથીઓ જીતેન્દ્રિય હતા. આ પ્રભુત્વવૃત્તિજય એ જીવનસિદ્ધિનું અંગ ગણાતું-દરેક ક્ષેત્રમાં તેઓ અશ્વ-સ્થાને વિરાજતા. કેવળ ઈશ્વરસાધના માટે જ નહિ પણ જીવનયાત્રાની સાધના માટે પણ બ્રહ્મચર્ય મહાસાધન મનાતું. સ્મૃતિ-નિર્ણયશક્તિ, ભવ્ય કલ્પના, તત્ત્વદષ્ટિ, તર્કબુદ્ધિ એ ગદામાં તેનાથી ઉદ્ભવતા-વિકાસ પામતા-ટકી રહેતા અને વૃદ્ધિ પામતા. તેનાથી શક્તિ કમી કમી ઉર્ધ્વ રૂપાંતર પામતી. દેતગૃમાંથી તમન્-તેમાંથી તેજસ્-તેજસમાંથી વિદ્યુત્-તેમાંથી ઓજસ્ અને તેમાંથી અધ્યાત્મિક શક્તિ પલટાતી અને વ્યક્તિને તે સિદ્ધ અને વિજયી બનાવતી.

૪૦ આપણી સુખની કલ્પના કેવળ વ્યક્તિગત એટલે સ્વાર્થી છે. કર્તવ્યમાંથી જ સાત્ત્વિક આનંદ મેળવવાની આપણને કલ્પનાય નથી. સામુદાયિક ધર્મ, સામુદાયિક ભાવ અને સામુદાયિક કર્તવ્યની આપણને ઝોળખ જ નથી. ધર્મને અધ્યાત્મને નિમિત્તે આપણે વ્યક્તિગત કેવળ કલ્પનાજન્ય આનંદ પાછળ

લાગવાનું શીખ્યા છીએ પરંતુ આ ઝઘામાંથી નીકળ્યા સિવાય આપણે માનવતા સાધી શકીશું નહિ.

- ૪૧ સામુદાયિક કર્તવ્યનિષ્ઠાની અને સાત્વિકતાની આપણને જરૂર છે. તે માટે સંયમ, પુરૂષાર્થ, સાદાઈ, કર્તૃત્વ, નિરહંકારીપણું, આત્મ વિશ્વાસ, વિનય વગેરે સદ્ગુણો કેળવવા જોઈએ.
- ૪૨ સમુદાયની રક્ષા માટે, ઉન્નતિ માટે અને કલ્યાણ માટે સમુદાયે આચરવાના જે નિયમ, તે જ માનવધર્મ.
- ૪૩ માનવતા માટેના સર્વ પ્રયત્નો સફળ કરવા માટે આત્મા અને શરીર બંનેના સહકારની જરૂર છે. વ્યાયામ વગેરેથી શરીરને મજબુત ખડતલ બનાવવું જોઈએ. શરીર તો આત્માનું છત્ર કંઈક છે. આત્માની દિવ્ય શક્તિઓને પ્રગટ કરવા માટે એ એક ઉપયોગી ક્ષેત્ર (સાધન) છે.
- ૪૪ દરેક હાર એ નવા પ્રયત્નો માટે ખાતરરૂપ ગણવી જોઈએ. વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓના સફળ પ્રયત્નો કરતાં સો ગણા તેમણે નીષ્ફળ પ્રયત્નો ઘણી ધીરજપૂર્વક કરેલા હોય છે.
- ૪૫ પૂર્વજોની કીર્તિ ઉપર જે નભે છે એ જેમ નામદં છે તેમ પૂર્વજોના દોષોની જ ગણતરી કરવા એસે તે પણ નામદં છે.
- ૪૬ જે સાંમજ્યું તે બધું સાચું જ માની લેવું એ વૃત્તિ શ્રદ્ધા નથી પણ ભ્રાજપણ છે-ભાઘાઈ છે.
- ૪૭ સમાજ સેવા કરવાને પણ અધિકાર જોઈએ-બહુ કુશળતા જોઈએ. અનધિકારીથી તો બોટાળો ઉભો થાય. પોતાનું પણ પતન ન થાય અને સમાજ પણ પરાવલંબી અને નિષ્પ્રાણ ન બને એ આદર્શ જાળવીને જ સમાજ સેવા કરવી ઘટે-નહિ તો ધર્મ કરવા જતાં અધર્મને પોષણ મળે.

- ૪૮ પતીતોને અસ્પૃશ્ય માની, ધર્મશુદ્ધો પોતે અસ્પૃશ્ય જન્યા છે અને હીંદુ ધર્મનું પતિત પાવનત્વ હુણવી દીધું છે.
- ૪૯ પરાત્ત ખાઈને કોઈના આશ્રીત રહેવું એ જેમ શરમભરેલું છે તેમ જ કોઈ પણ સાધુની તપશ્ચર્યામાંથી લીંબેલો ટુકડો મળી જાય અને તેથી સુખી થઈએ એ ઈચ્છા પણ અધ્યાત્મિક કંગાલીયત બુચવે છે.
- ૫૦ રાજ્ય, સ્વર્ગ કે મોક્ષની પણ હું ઈચ્છા કરતો નથી પરંતુ દુઃખથી તપી રહેલા પ્રાણીઓના દુઃખના-પીડાના નાશની હું ઈચ્છા રાખું છું.
- ૫૧ પાપ(વૈર)ની સામે પાપ(વૈર) ન કરવાનો સિદ્ધાંત કેવળ સ્વરાજ્ય કે શાંતિ કે ઐક્યને માટે જ નહિ મનુષ્યત્વ જાળવી રાખવા માટે અત્યંત આવશ્યક છે.
- ૫૨ સત્ય, અહિંસા અને પ્રહ્લ્લચર્ય એ મહાત્માજીની મોટામાં મોટી સાધના.
- ૫૩ ગમે તેવી ભુલ થાય-ગમે તેવા દોષો થાય તે પ્રમાણીકતાથી કબુલ કરવા એ આત્મોન્નતિનું પ્રથમ પગથીયું છે.
- ૫૪ મૌનની ઉપયોગીતા સમજાય તો જગતની અડધી આપત્તિ ઓછી થાય.
- ૫૫ માનસિક અને બોદ્ધિક શક્તિઓનો ઉપયોગ સમાજસેવાને માટે જ કરવાનો છે. ધનિક પોતાને માલીક નહિ પણ કેવળ રખેવાળ કે ટ્રસ્ટી જ માને અને ધનનો ઉપયોગ કેવળ-સુખ્યપણે લોક સેવા માટે કરે.
- ૫૬ શુદ્ધ વર્ણાશ્રમ ધર્મ તે અધ્યાત્મિક કોમ્યુનિઝમ-બધા સંયમી જની પોતપોતાના ધર્મ, કર્મ સેવાભાવે કરતા ધર્મ જાય-ઉચ નીચનો ભેદ ન ભેઈએ.

- ૫૭ ઉપવાસમાં જોરાક્રનો વિચાર સરખો ન આવવો જોઈએ-
મનનો પણ સાથ, ચિત્ત અને આત્માનો શરીર સાથે સહકાર,
અંતઃકરણ ઈશ્વર સાથે એકતાર હોવા જોઈએ. તે એક પ્રાર્થના
જ છે, ઝોછા-વત્તા અનશન વિના પ્રાર્થના થઈ જ ન શકે.
- ૫૮ શાસ્ત્ર બુદ્ધિ અને હૃદય બન્નેને માન્ય હોવું જોઈએ. નીતિ
વિરુદ્ધ કે સાચ વિરુદ્ધ વચન તે અમાન્ય.
- ૫૯ “મારો સામ્યવાદ-કોમ્યુનિઝમ હિંદુ ધર્મમાંથી આવ્યો છે. હું
જૈન મતનો અનેકાંતવાદી છું” ગાંધીજી.
- ૬૦ ફના કરવું, ફના થવું, ફનામાંથી કમાઈ છે, મરીને જીવવાને!
મંત્ર દીલબરની દુહાઈ છે.
- ૬૧ શાસ્ત્ર બુદ્ધિથી વિરુદ્ધ સલાહ આપે તો એ ન સ્વીકારાય
પરંતુ એ બુદ્ધિ શમ હમ પાળનાર યોગીની અથવા સદા-
ચારીની હોવી જોઈએ.
- ૬૨ આજે જન્મના પ્રાણલો મોટે ભાગે બાપડા બન્યા છે. જન્મના
ક્ષત્રિયો બ્યસનોથી ઘેરાઈ મોટે ભાગે છાકટા બન્યા છે અને
જન્મના બુદ્ધિજીવી વૈરયો ધનલોભુપતાને કારણે મોટે ભાગે
નફફટ બન્યા છે. માત્ર ભારતમાં સંસ્કૃતિની દૃષ્ટિએ કે
માણસાઈની દૃષ્ટિએ કંઈક બળબંધ હોય તો તે કુદ્રોએ અને
સીઓએ જ કારણ કે તેઓ લપસણી જમીન (Slippery
ground) થી દૂર રહ્યા છે.
- ૬૩ પૂર્વઝડો એટલે શરીરધારી જીવતા માનસ ઉપર બેઠેલી
ત્રિવિધરંગી અને બહુરૂપી પકડો-લેવી કે બલિની, કુલની,
વર્ણની, ધર્મની-આ પૈકી સૌથી મોટી પકડ, ‘મારો ધર્મ જ
સાચો’ એ છે આને બદલે મારો ધર્મ પણ સાચો
એવો જ આગ્રહ રખાય તો જગત સ્વર્ગમય બને.

- ૮૪ પ્રેમ-સંબંધ જોડતી વખતે, વધારતી વખતે કે તોડતી વખતે પણ આપણે વિવેકથી અને સાવચેતીથી વર્તવું જોઈએ.
- ૮૫ ક્રોધનું શમન પ્રેમ અને ક્ષમાથી કરવાને બદલે મત્સર અને કપટથી કરવું યોગ્ય નથી.
- ૮૬ માનવતાને અનુરૂપ અને માનવી મનને શોભે એવી મહત્વાકાંક્ષા રાખવી.
- ૮૭ માનવતા એટલે જ બીજાઓને વિષે સગલાવ. આ સમભાવના આચરણથી જ દેહપુરતો મર્યાદિત: 'આત્મભાવ' વધારે બ્યાપક થાય છે.
- ૮૮ માનવતા વધશે તેમ 'આત્મભાવ'નું વર્તુલ વધારે વિશાળ બનશે.
- ૮૯ માનવતાનો પ્રાથમિક ગુણ હયા છે. પારકાના દુઃખને પ્રસંગે જે કોમળ ભાવ મનને વિભ્રમ કરી મુકે તેનું જ નામ હયા. આ હયા જ માનવીધર્મનું મૂળ છે.
- ૯૦ દરેક નાના મોટા કાર્યોમાં, કર્તવ્યના પ્રસંગદ્વારા માનવતા જ વધારવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.
- ૯૧ માન, પ્રતિષ્ઠા અથવા કુદ્ર અભિલાષા સિદ્ધ કરવાની કદપના જ ન થવી જોઈએ.
- ૯૨ બીજાના (વિષકૃત સુધાંતના પણ) કઠોર વાક્યો કે ધિક્કાર, હલકટ શંકાઓ કે આરોપોથી માનવતા પરની નિષ્ઠા એાછી થવી જોઈએ નહીં.
- ૯૩ દુવન એક કઠોર પણ પવિત્ર અને ઉદાત્ત મહાવ્રત છે અને તેથી જ સાત્ત્વિક ભાવનાઓ અને કર્મોના શુભ અને કલ્યાણપ્રદ પરિણામો જોઈને તમારું હૃદય આનંદ અને ઉલ્લાસથી

- ૭૪ પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિ-ગાનનેમાં વિવેકશુદ્ધ અને પુરુષાર્થશુક્ત
જીવનનો લોપ થતાં આપણી અવનતિ શરૂ થઈ.
- ૭૫ વ્યક્તિગત અને કાલ્પનિક ધ્યેય સિવાય, ઉદાત્ત સામુદાયીક
ધ્યેયનો વિચાર કોઈ પણ સંપ્રદાયને મુજબો હોય એમ
દેખાતું નથી.
- ૭૬ પ્રવૃત્તિને અવગણીને નિવૃત્તિને જ મહત્વ આપવાનું કામ જ
મોટે ભાગે દરેક સંપ્રદાયે કર્યું છે.
- ૭૭ સંયમશક્તિ, પ્રેરણાશક્તિ અને વિવેકશક્તિ-એ ત્રણે શક્તિ-
ઓના વિકાસમાં જ માનવતા છે.
- ૭૮ જે ભાવના (ભક્તિ-ધર્મશ્વર પ્રેમ વગેરે માટેની) ઉચિત કર્મમાં
પરીણમતી નથી-તે ગમે તેટલી શ્રેષ્ઠ અને પવિત્ર હોય તો
પણ શું કામની ?
- ૭૯ કર્મમાર્ગમાં ઉપયોગી થનારા ઉત્તમોત્તમ સાત્ત્વિક સદ્ગુણોનો
આપણે આશ્રય રાખ્યો નહિ તેથી જ આપણી અધોગતિ થઈ.
- ૮૦ કર્મમાર્ગની શુદ્ધિ થતી રહે તો જ નૈતિક અને અધ્યાત્મિક
પાત્રતા પ્રાપ્ત થાય.
- ૮૧ 'સર્વો જીવ કર્મ' શાસન રમી, એવી ભાવ દયા મન ઉદ્ભવીની
વીર પરમાત્માની ભાવનામાં સામુદાયિક ધ્યેયનું જ શું જન
થતું જણાય છે.
- ૮૨ મૂર્તિમત દુર્દેશ-દુર્ભાગ્ય પોતાની સામે અને ચોમેર દેખાતાં
છતાં-તે તરફ દુર્લ્લેપ કરીને કેવળ પરમેશ્વરી આનંદમાં
ભાવનારીલ મનુષ્ય કઈ રીતે મગ્ન થાય ?
- ૮૩ ભાઈ કે મિત્ર આપણી નિંદા કરે છે એ જાણ્યા છતાં પહેલાંનો
પ્રેમ દઢાવી રાખવામાં જ આપણી સાત્ત્વિકતાની ખરી કસોટી છે.

- ૧૦૦ માનવતાનો પ્રારંભ વિવેક અને ચિત્તશુદ્ધિના પ્રયત્નથી અને અંત સદ્ગુણોની પરીચ્છીમાં થાય છે.
- ૧૦૧ વિવેક, સંયમ, ચિત્તશુદ્ધિ અને પુરુષાર્થદ્વારા આપણું અને સમાજનું કલ્યાણ સાધીને માનવતાની પરમ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવી એ જ માનવી જીવનનું ધ્યેય છે.
- ૧૦૨ કેવળ નિવૃત્તિપરાયણતાથી મનનો આત્મસંતોષ અને સદ્સાવનાયુક્ત અને યોગ્ય કર્માચરણથી પ્રાપ્ત થનારો સંતોષ એ જ વચ્ચે મોટો ફરક છે.
- ૧૦૩ આમ છતાં પણ ગળ ઉપરાંતની પ્રવૃત્તિનું પરીણામ ક્વચિત્ નિરાશામાં આવે છે તેનું કારણ પોતાની પાત્રતા કરતાં-શક્તિ કરતાં કાર્યનો વધારે વિસ્તાર કર્યો હોય અને કાર્યમાં કે યોજનામાં કંઈક દોષ હોય.
- ૧૦૪ પાત્રતા ન હોય છતાં કેવળ ધનલોભથી-તૃષ્ણાથી વધારેલો બ્યાપારનો પસારો જેમ કર્તાને અથવા તેના વારસોને દેવાળું કાઢવાનું કારણ ગમે, તેવું જ પરદુઃખસંજની વૃત્તિની કેવળ તૃષ્ણાથી ગનવાનો સંભવ હોય છે.
- ૧૦૫ કોઈપણ શુભ વૃત્તિની અતિશયતા તેમ જ નિવૃત્તિપરાયણતાની કેવળ નિરૂપાધિકતા-એ ગમે ત્યાંની ભાણે કલ્યાણનો માર્ગ કાઢવો જોઈએ.
- ૧૦૬ સદ્ગુણોનું સામંજસ્ય, તેમનો યથાયોગ્ય સુમેળ સાધતાં ન આવડે તો સદ્ગુણોનો પ્રભાવ નષ્ટ થાય છે.
- ૧૦૭ હમેશાં શુદ્ધ ચેતનપણે પ્રગટ થયા કરવું અને સક્રિયપણે બ્યાપક દૃષ્ટિથી જગત સાથે એકરૂપતા, સમરસતા સાધવી એ જ માનવીજીવનનું ધ્યેય.

૧૦૮ જે પોતાના દેહને જ સર્વસ્વ માને છે તે (ક્ષુદ્ર) જીવ અને જેને માનવતા પ્રિય હોય છે તે (કંઈક ઉન્નત) મનુષ્ય. માનવતા કરતાં શ્રેષ્ઠ સિદ્ધિ જગતમાં બીજી નથી. સિદ્ધાર્થ ગૌતમ કે વર્ધમાન મહાવીર જેવા ધર્મસ્થાપકો અને ધર્મ-પ્રવર્તકોએ મનુષ્યરૂપે જ કાર્ય કરીને વિદાય લીધી છે. તેમના જન્મથી માનવતાને શોભા આવી છે. તેમને લીધે માનવતાનું મહત્વ વધ્યું છે.

—વકીલ ન્યાયચંદ લક્ષ્મીચંદ

વ્યક્તિ અને સમાજ

જેન દષ્ટિ મુજબ જન્મત અનાદિકાળથી નદીના પ્રવાહની માફક આત્મ્ય આવે છે અને અનંતાકાળ સુધી ચાલુ રહેવાનું છે. નદીનો પ્રવાહ જેમ સમયના પછટા સાથે ગ્રીષ્મ ઋતુમાં તદ્દન સાંકડો અને વર્ષા ઋતુમાં ખંતે ખાળુના કોઠાને પણ કવચિત્ તોડી ફેડી નાંખતો-વટાવી જતો. જે રીતે ઘણું વિશાળ અને વિરાટ ફ્લ સ્વરૂપ ધારણ કરે છે તેમ સંસારનો પ્રવાહ પણ હિત્સર્પીણી-અવસર્પીણી ઝળ-બળને આધીન રહી વિવિધ રીતે ચિત્ર વિચિત્ર સ્વરૂપ ધારણ કરે છે અને નવીન વિચાર-સરણી ધરાવતા તેમ જ ખોતાની સુધારક વર્ગમાં ગણતરી કરાવતાં યુવાન બંધુને પણ ધડીભર વિચારવમળનાં એવા ધુન્ધવાડામાં મુકી દે છે કે સમાજ તે આગળ વધી રહ્યો છે કે પીછેઠઠક કરી રહ્યો છે તેની વધાર્થ સાચી માહિતી મેળવવાનું ધાડું જ મુશ્કેલ થઈ પડ્યું છે. શુદ્ધ વૈજ્ઞાનિક દષ્ટિથી વિચાર કરતાં, વાયરલેસ ટેલીફોન, રેડીયો-ટેલીપથી-એરોપ્લેન અને કરાડોની ક્રિમનલી મીલકતોનો તેમ જ લાખો મનુષ્યોના જાન-માલનો સંહાર કરતા હાઇડ્રોજન બોમ્બ, એટમ બોમ્બ વગેરેની દિન-પ્રતિદિન અવનવી શોધ-ખોજોની જાહેરાતથી દુનિયા આગળ વધતી જણાવે છે ત્યારે ખીજા બાજુ વિશુદ્ધ-ધર્મનિષ્ઠ ન્યાય-નીતિની દ્રષ્ટિએ સંગ્રહખોરી-રૂશવત-ખોરી, ઠાળાજમ્મરીયા પ્રવૃત્તિ, સટ્ટાખોરી, કેવળ સ્વાર્થનિષ્ઠ પ્રવૃત્તિથી યેન કેન પ્રકારેજી, ન્યાય-નીતિના નીચમોતે જાણુ ઉપર મુકી, ન્યાયસંપન્ન વિભવ નામા માર્ગાનુસારીના ઉત્તમોત્તમ યુજીને તિલાંજલી આપી, હરકોઇ

જીવન ટકાવવા માટે, જીવનશાસ્ત્રી પરિતૃપ્તિ માટે જટીલ પ્રશ્ન ખડો થતાં, નાબિકુલકરના વંશમાં પહેલાં પૃથ્વીનાથ (પૃથ્વીના ધણી રાજા-મહારાજા), પહેલાં નિષ્પરિગ્રહી સાધુ મહારાજ અને વર્તમાન ચોવીશીના પહેલાં તીર્થંકર ભગવાન શ્રી રૂપભદ્રેશ્વરામીનો જન્મ થયો અને તેમણે સુગંધીઓના પ્રમુખ અને આગેવાન કાર્યવાહક તરીકે અસિ, મસિ અને કૃષિની સ્થાપના કરી જીવનનિર્વાહ માટેના તેમના તમામ જટીલ પ્રશ્નોની સમસ્યાનો ઉકેલ કરી, કાળજીએ તેમના સ્વાભાવીક વર્તનમાં કંઈ કંઈ ઉણપો અને તુટીઓ જણાઈ આવતાં અંદર અંદરના સામાન્ય કમકામોનો કુતેહપૂર્વક નીકાલ લાવી સુરાજ્યની ઉદ્ધૃતિ કરી, મુયોઅબ્બદારિક તેમ જ ધાર્મિક જીવનનિર્વાહનો માર્ગ પોતાના અસ્ખલિત ઉપદેશ અને વિશુદ્ધ આચરણ-ઉચ્ચ કોટીના ચારિત્રદાગ સરલ અને કંટકરૂપ ઉપાધિમુક્ત કરી દેખાડ્યો.

જૈન શાસ્ત્રકારો ઉપરોક્ત પહેલાં તીર્થંકર અને ચોવીશમા-છેલ્લા-ચરમ તીર્થંકર—શાસન નાવક શ્રી મહાવીર ભગવાનના સમય વચ્ચે ખડુ જ ચોક્કસાધથી અને બારીક-અપૂર્વ કાળગણતરીથી કોડોગમે વર્ષો બીની ગયાનું બતાવે છે. આ ગણતરી એટલી બધી પદ્ધતિસરની અને શાસ્ત્રીય છે કે નવયુગના માનવીની સામાન્ય જુદી અને મગજ-શક્તિ અદ્વાની જરૂરી મદદ લીધા સિવાય કામ કરી શકે તેમ નથી જ. આમ છતાં પણ પ્રસ્તુત વિષયની ચર્ચામાં, કાળગણતરીની ચર્ચા, કંઈક અંશે વિષયાંતર થઈ જવાની જલ્દી ફાલ ઘુગત મુસતવી રાખી, આગળ વધવાનું યોગ્ય ધાગવામાં આવે છે. વળી કાળગણતરીની ચર્ચાની માફક, નીરંજન-નિરાકર-સિદ્ધ પરમાત્મા ઉપર અનેક પ્રકારના દોષાગ્રપણો નિગમ કરતી જૈન દર્શનને માન્ય જગતકર્તૃત્વ સંબંધી વિચારણા કરવાનું પણ મુસતવી રાખવું પડે છે.

આવી પરિસ્થિતિમાં, વ્યક્તિ અને સમાજ જેવા અત્યંત ઉપયોગી વિષયને, વર્તમાનકાળમાં જણાતી સંખ્યાબંધ ઉણપો અને તુટીઓ

અને તેટલી વહેલી તકે ક્ષ્મિ રીતે-કેવા ઉપાયો લીધાથી, કારણત રીતે દૂર કરી શકાય તે માટે સૌ કોઈ ગોઝવ વિચારણા કરતું થાય તેવા વિશુદ્ધ ખ્યાલથી, આગળ ધપાવવાનું આવશ્યક માની લેવામાં આવે છે. ઉપરોક્ત સંક્ષિપ્ત પીઠીકા ઉપરથી સહેજે સૌ કોઈને સમજાશે કે અર્વાચીન યુગમાં, ચારે બાજુ દૃષ્ટિ નાંખતાં વ્યક્તિ અને સમાજ-એક બીજા સાથે એવી રીતે સંક્રમણેલાં અને એક બીજા ઉપર અનેક બાબતોમાં અવિચ્છિન્નપણે આધાર રાખતાં જણાય છે કે સમાજમાંની પ્રત્યેક વ્યક્તિના એકધારા-સતત પ્રયાસ વગર સમાજના ઉત્થાન અને ઉત્કર્ષ અશક્ય છે અને સમુદયગત-સામુદાયીક રીતે સમાજના સતત નવત્રિપૂર્વકના ઉત્થાન સિવાય પ્રત્યેક વ્યક્તિનું ભાવિ ઉગ્ગતવળ બનવાની આશા નિર્ધારક છે.

યુગલીક સમયમાં-સત્તમયુગના જમાનામાં મોટે ભાગે પ્રત્યેક વ્યક્તિ ધર્મમિષ્ટ, સંયમી અને સંતોષી જીવન ગુજારતી અને સ્વાભાવીક રીતે સૌ કોઈ સરસ, મુગ્ધ અને ભવબીરુ તેમ જ હૃદયના કંપવાળા જણાતા અને જીવનવ્યવહારમાં ન્યાય અને નીતિના માર્ગને જ ભાવનાશીલ-પશુથી અનુસરતા હતા-તે સમયમાં દાસના જેવા સંખ્યાબંધ-અટપટા દીવાની કે ફાજદારી કાયદાઓ નહોતા તેમ જ તેવા કાયદાના અભાવે ભારેમાં ભારે મોતની, સખ્ત ગલુરી સાથે કેદની કે લાખોના દંડની સજા કરવાનો પ્રયત્ન પણ નહોતો તેમ જ જન-માદના રક્ષણ માટે, અંદર અંદરના ક્રોધાગ્નીથી કે પરદેશી પ્રવ્રતા હુમલાઓથી ખચકા માટે કરોડો રૂપિયાના ખર્ચે લાવ-લશ્કર અને લશ્કરી સરજામ તથા શસ્ત્રાસ્ત્રો રાખવાની કે હઝારોની સંખ્યાથી ગણાતી મોટી-મોટી પોલીસની ફાજો રાખવાની જરૂર નહોતી; તેમ જ હદ ઉપરાંતના કર-વેરા વસુલ કરવા માટે તેમ જ ન્યાય તોળવાના બદાના અને ગોધા નીચે ગરીબ પ્રગવર્ગનું લોહી ચુસનારા મોટે ભાગે રૂસ્વતખોર લાખોની સંખ્યામાં અમલદારો કે કારકુનોની ફાજની ફાજ નહોતી. સામાન્ય રીતે કંઈક સંયોગ-

વચાત કોઈ પ્રકારનું ગુન્હાકીત રૂપ કોઈ કંઈ તેને દહાર-ગહાર અને ધિક્કારના શબ્દોથી નવાજવામાં આવતા અને તેછને તો દુંદાર ન હોય, મધેડા જેવા સ્વભાવવાળાને નર કંઈજાની જરૂર નથી. એ ધોરણે ઉપરના શબ્દોવ્યારો, પુરતી સગની અજ સારતા અને સૌ કોઈનો જીવનજીવદાર સરસ અને સુચવરિયત રીતે ચાલ્યો જતો દતો. રૂબોને પશુ ધડીબર કંઈયં યદ્ય આવે તેવું સત્યનિહ, સંયમી, સુખી અને સતોષી જીવન ગુમરતા પરમ આચારાળી અને પુણ્ય પ્રતાપી મનુષ્યોના સમયમાં રસવતી વસુધેવ પશુ ઋતુઓમાં જે તે ઋતુનો પુષ્કળ પાક પ્રચુરપણે આપે જતી હતી કુદરત પશુ દરેક પ્રકારે સાનુકુળ હતી. દાસની માફક કુદરત ફાંસાના રીતે કામ કરી પોતાનો પ્રખર-અપૂર્વ કોપ, અત્યંત સંદારક ધરતીકંપો, લાખોના જન-માણને તુડાત પડોઆડના ધોડાપુગ, અતિદ્રષ્ટિ, અનાદ્રષ્ટિ કે તીડો વગેરેના ઉપદ્રવો દ્વારા, ધરતી ઉપર વરસાવની નહોતી. આવા સુરભ્ય-ભવ્ય જીવકાળના ચિરમગ્નીય સંરમણો વાદ કરી, દાસની પારિશિતિથી ખીન યદ્ય મુંઝાદ જઈ, પોક મુખીને ગડવા બેસવાથી કંઈ દહારો વળે તેમ નથી પણ અત્યારે તો સર્વ રીતે સુગમીત યદ્ય પ્રત્યેક ઉપદ્રવોનો સામુદાયીક જાળથી, સૌ કોઈના સાથ અને સદ્કારથી સામનેર કરવાની તૈયારી મળી ઉત્તરવગ જાવી ખદ્ કંઈ માટે પ્રત્યેક જંબુએ દીનદ ધરાની જરૂર છે. સમાજનું મંદકીન જગ જ, સ.મના માટેનો અગદ મોઝા ખડો કરી શકે.

દુર્ગુણો એટલા બધા વધી પડ્યા છે કે સમાજ કંપે રહેતો જઈ રહ્યો છે તે સમજવાનું મુશ્કેલ થઈ પડ્યું છે અને જે ખોટા માર્ગે—અવળે રહેતો સમાજ, સમાજમાંની પ્રત્યેક વ્યક્તિની દુર્ગુણ મનોવૃત્તિના કારણે, જઈ રહેલ છે તેમાંથી તેને પાછો ત્રાણી, સાચા માર્ગે લાવવાનું, રાજ્યધુરા વદન કરનાર પ્રજાજ્ઞ અને પ્રજાર દેશનાયકો માટે પણ ઘણું જ મુશ્કેલ થઈ પડેલ છે.

Time and tide wait for no man વખત અને ભરતી કોઈની પણ રાહ જોતાં નથી. પરિવર્તનશીલ સમય કે જમાનો પોતા-પોતાનું કાર્ય અદ્યક્ષ રીતે કોઈના તરફની કોઈ પણ પ્રકારની રોક-ટોક સિવાય આગળ ધપાવે જ જાય છે એટલે આપણે જ સમયને સાચી રીતે જોળખી લેઈ, સમય પર્વે સાવધાન નામા અણમોલ સૂત્રને બરાબર ખ્યાલમાં રાખી, પુરતી સાવચેતીપૂર્વક નિર્ણયિત ધ્યેય અને લક્ષ્યર્થિદુ તરફ કુચ કરવાની રહે છે. અર્વાચીન સમય, હાલમાં પ્રવર્તતો જમાનો, પ્રત્યેક વ્યક્તિ સ્વચ્છંદતામાં પરીણમે તે રીતે પુર-સ્વાતંત્ર્યથી, મનમગતી રીતે, એક-બીજાના વિચારો જાણી લેઈ-તેમની સાથે મેળ ખેસાડ્યા સિવાય, સામુદાયીક રીતે સમાજના સમુદાય હીતની પરવા કર્યા સિવાય, આંખો મીંચીને વિશ્વઅધ્યત્વની ભાવનાને અને સૌથી વધારે જનકલ્યાણ અને સુખ સમૃદ્ધિમાં વૃદ્ધિ સાધવાની વૃત્તિને તિલાંજલી આપી, કામ કર્યે જાય તે સાંખી શકે તેમ નથી.

પ્રાચીન સમયમાં જીવનની જરૂરિયાતોનું પૂર્ણ ધણું જ નાનું અને સંકુચિત હતું—સૌ કોઈ સ્વાવલંબી વૃત્તિથી-પોતાના કુટુંબ માટેની જીવનની લગભગ તમામ જરૂરિયાતની વસ્તુઓ—અન્ન, વસ્ત્ર અને રહેણાંક માટેના ઘર માટે જરૂરી ચીજ-ભાવ પોતા પોતાના નાના સરખા ગામડામાંથી કે નજીકના જ શહેરમાંથી મેળવી શકતા હતા—હુંટની આવક અને ધાડના વસ્ત્ર જેવી રિયલિટી તે સમયમાં નહોતી. મોજશોખ-

વૃત્તિ-વિલાસવૃત્તિ કે એચારામવૃત્તિ તે વખતે હાલના જેટલી પરાક્રમશીલ પહેચેલી નહોતી. હદ ઉપરાંતની ધનપ્રાપ્તિ કરી લેવાની લાલચ કે દ્રવ્યલોભને વીકસાવતી સંપ્રદાયોરવૃત્તિ કે હઝારો મનુષ્યોના ભોગે અતુલ ધનસંચય કરી શકાય તેવી સદ્ગુણોરી, મોતોપોલી મેળવી લેવાની કે કોર્નરીંગ (ભાવની વૃદ્ધિનો લાભ લેવા 'યુક્તિ અને પ્રપચથી કોઈ ચીજ વસ્તુ એકદાય કરી લેવાની પ્રવૃત્તિ') કરવાની પ્રવૃત્તિને દળુ ઉદ્ભવસ્થાન મળ્યું નહોતું. અને નેટલી કરકસર કરવાની વૃત્તિ, સંયમ, તિતિક્ષા અને સંતોષપૂર્વક જીવનનિર્વાહ કરવાની ભાવનાથી, સુશીલ મહત્વને જાણે તેવું જીવન જીવવામાં જ એક પ્રકારના આનંદનો અને પ્રસન્નતાનો આસ્વાદ લેવામાં આવતો હતો. વિલાસ અને મોજશોખની વસ્તુઓને પણ જીવનની અનિવાર્ય જરૂરોવાતની વસ્તુઓની કોટીની ગણી લેવામાં આવતી નહોતી. આવા સંયોગોમાં એક નાનામાં નાના ગામડાંની પ્રજા પણ પોતાના જ પગ ઉપર ઉભા રહી શકાય તેવી સ્વાવલંબી વૃત્તિ અને ભાવનાથી રહી શકતી હતી-હર દુરના પ્રદેશની પ્રજા ઉપર કે રાજ્યસત્તા ઉપર કોઈ પણ ચીજ-વસ્તુ માટે તેમને આધાર રાખવો પડતો નહીં અને તેથી જ સ્વમાન અને આજ્ઞના ભોગે, સ્વાતંત્ર્યના જોખમે કે હાથારીથી પરદેશી રાજ્યસત્તા તરફની નાપસંદ કરતોને મને કે હમને તાજે થવાનો પ્રસંગ જ ઉપસ્થિત થતો નહીં. આવા સુવર્ણયુગના સમયમાં વ્યક્તિ અને અનેક વ્યક્તિઓના અનેકા વિધવિધ સમાજો તેમ જ અનેક સમાજોનો અનેકો પ્રજા સમુદાય અને તેટલા વધારે સ્વાવલંબી અને અને તેટલા જોખ પરાવલંબી જીવન જીવી શકતા હતા; પરંતુ હવે આધુનિક યુગમાં સમયના અણધાર્યા પરિવર્તન સાથે, જીવનવ્યવહારમાં પણ એટલો જથ્થો પડ્યો આવી ગયેલ છે કે સૌ કોઈને માટે પરાવલંબીપણું દિન પ્રતિદિન વધે જ નવ ઇ અને તેથી જ વ્યક્તિ અને સમાજને પોતાના ઉત્કર્ષ અને ઉન્નતિ માટે અવનવા અને અટપટા અનેક જટીલ પ્રશ્નો આપણી સમુખ પડ્યા.

યથા છે અને સૌ કાંઈ લાવનાશીલ-વિચારક પાસેથી તે મૌલીક-તલ-રૂપથી, જાંડી દીર્ઘ દષ્ટિપૂર્વકનો ગંભીર ચર્ચા-વિચારણા માગી રહેલ છે. અત્યારે દુનિયાભરની જુદી જુદી પ્રજાઓ-સામુદાયીક સમાજો કટોકટીના એવા કાંઈ તળાસા ઉપર આવી પહોંચેલ છે કે ગંભીર જૂલ તો શું પરંતુ પ્રમાદવશાત્ લેણમાન જૂલ કે ગફલતથી તેમને અવનતિની ગર્તામાં ધસેલાઈ જતાં વાર લાગે તેમ નથી. વળા ઉપરોક્ત તલરૂપથી ચર્ચા-વિચારણાના પરીણામે સંપૂર્ણ સાવચેતીપૂર્વક એવી કાંઈ ટૂંકી કે લાંબા ગાળાની સુવ્યવસ્થિત યોજનાઓ તૈયાર કરવામાં આવે અને તેના તાર્કાસિક અમલ કરવામાં આવે તો જ ત્રીજા વિશ્વયુદ્ધના કાલીલ પંજમાંથી બચી જતાં વિશ્વશાંતિની સ્થાપના કરી શકાય અને તેથી નીપજતી અનેક સુલભ સર્વોત્કૃષ્ટ ફળપ્રાપ્તિની શરૂઆત ખડી કરી શકાય. કુંધવાતા જ્વાલામુખી પર્વતની ટોચ ઉપર વસવાટ કરનારા અગર તો ધાસના કે કાચના ધરમા રહેતા મનુષ્યોએ જેટલી સાવચેતી અને સાવધાની રાખવાની જરૂર છે તેથી પણ વિશેષ સાવચેતી અને સાવધાની દરેક પ્રજા સમુદાયે રાખવાની જરૂર છે. નાની સરખી ચીજુગારી જ પ્રયંડ જવાળા બહુક્રતા અગ્નિને જન્મ આપે છે.

આવા કટોકટીના સમયમાં નાના મોટા પ્રત્યેક સમાજોની દરેક બક્તિઓ અને અનેક સમાજોના અનેકા પ્રજા સમુદાયની પ્રત્યેક સમાજો પોતા-પોતાની ફરજ અને જવાબદારીઓની સંપૂર્ણ રીતે વિચારણા કરી, હૃદયના સાચા લાવથી તે અદા કરવા માટે કટીબદ્ધ થઈ જવું જોઈએ. અંર્વાચીન યુગમાં બક્તિ-સમાજ અને અનેક સમાજોનો અનેકો પ્રજા સમુદાય તેમ જ અનેક પ્રજા-સંઘોની બનેલી દુનિયાભરની પ્રજાઓનો વિશ્વસંઘ-વધતા જતાં વ્યાપારવ્યવહારના તેમ જ બીજા અનેક પ્રકારના એક બીજાના સંસર્ગ અને સંપર્કમાં આવવાના વિપુલ સાધનો અને સર્વપ્રસંગોને લોધે, વિધવિધ રાજ્ય કારણો અને રાજકીય તેમ જ અવધારીક બાબતોમાં એક બીજા સાથે ઝોટલો બધો અવિચિત્ર રીતે

સંકળાએલો છે કે તેમાં ભેદ પડાવવાનો કે ગાજુનું પાડવાનો પ્રયાસ કરનારા રાજ્યધુરા વહન કરનારા સત્તાધોષી આગેવાનો તેમ જ તેમને મદદ કરનારા પ્રચુર ધનલોભની લાલચમાં ફસાઇ ગયેલ દ્રવ્યમદમાં ચક્રચુર બનેલા યુદ્ધવાંછુઓ (War-mongers) કેવળ વિશ્વસંઘની પ્રજાનો અશ્વસ્થ પ્રભાવોદ્ભવ કરી રહ્યા છે. પરમ કૃપાળુ પરમાત્મા તેમને સૌને સન્મતિ સુઝાડી સાચે માર્ગે દોરે અને દુનિયાભરના પ્રજા સમુદાયોને ત્રીજા વિશ્વયુદ્ધની હરપનાતીત સંહારઘટનામાંથી બચાવે.

બીજા વિશ્વયુદ્ધના અંત પછી, દુનિયાભરની જુદી જુદી તમામ પ્રજાઓ જે સ્વાતંત્ર્ય અને આઝાદીની ઝંખના કરતી હતી અને તે માટે કેટલાય વરસોથી અનેકવિધ તનતોડ પ્રયાસ કરી ગઈ હતી તેની સાર્થકતા થતાં બીજી કેટલીક પ્રજાઓની માફક આપણે પણ કેટલીક અકસ્માત દુઃખદ ઘટનાઓ વચ્ચે આઝાદી પ્રાપ્ત કરી પરંતુ તે પચાવવાનું કાર્ય કેટલાક વિરલ પ્રસંગો ઉપરિચિત થતાં, આપણે માટે ધણું દુષ્કર થઈ પડ્યું છે અને તેથી જ વિશ્વશાંતિની સ્થાપના મહા મુશીબતે થઈ ન થઈ ત્યાં ત્રીજા વિશ્વયુદ્ધના બહુધારા આપણને અનેક રીતે મુંઝવી રહ્યા છે. સૌ કોઈ સહેજે સમજી શકે તેમ છે કે મુલેદ-શાંતિના સમયમાં જ પ્રાચીન સંસ્કૃતિને જાળવી રાખવાનું તેમ જ આપણે અનેકવિધ ઉત્કર્ષ થઈ શકે તે રીતે તેને ટકાવી રાખી, ખીલવવાનું-તેમાં યથેષ્ટ વધારો કરવાનું બની શકે તેમ છે અને તેવા મહાભારત કાર્યમાં આપણે નિબંધ જઈએ કે પાછા પડીએ તો બવિધ્યની પ્રજા આપણને જ દોષ-પાત્ર ગણશે આવા સંયોગો વચ્ચે આ શાંતિના સમયમાં, પ્રજા સમુદાયોમાંની, જુદી જુદી અનેક સમાજોની અંગીભુત પ્રત્યેક વ્યક્તિની જવાબદારી દદ ઉપરાંત વધી પડે છે. આ જવાબદારીનું પ્રત્યેક વ્યક્તિને સવિશેષ-સર્વાંશે સાચું જ્ઞાન થાય-અને તે અદા કરવા માટે સૌ કોઈ, ૧. ૨ થાય તે હેતુથી જ આ વિષયની ચર્ચા હાથ ધરવામાં આવેલ છે અને તેમાં સૌ કોઈ મુદ્દા-વિચારકનો સાથ અને સદહાર માગવામાં

આવે છે. 'સખ સજ્જી સમાલો-મે' મેરી ફોડતા હું' અથવા 'મારે શું' 'હું' કંઈ ગણતરીમાં. હું' ક્યાં આગેવાન થઈ જોકો છું.' સૌ કોઈ આવા આવા નાદાન વિચારો કરે. આ તો ચક્રવર્તીનું ચર્મચત્ર ધારણ કરી રાખનાર હજારો દેવોમાંથી એક જ વ્યક્તિ ખસી જતાંની સાથે જ બીજા દેવો પણ ખસી જાય તેવી ઘટનાના પરીણામનો લેશમાત્ર વિચાર કરવાની પરવા ન રાખે તો વ્યક્તિગત, સામાજિક કે સમુદાયિક ઉન્નતિનું કાર્ય કંઈ રીતે સિદ્ધ થઈ શકે ?

અનેક વ્યક્તિઓથી બનેલા એક કુટુંબના નાનામાં નાના વર્તુલથી શરૂઆત કરતાં અનેક કુટુંબોથી એક સમાજ, અનેક સમાજોથી એક પ્રજા સમુદાય, અનેક પ્રજા સમુદાયોથી બનેલો વિશ્વસંઘ (હિન્દીમાં ભરતી સમસ્ત પ્રજાનો સમુદાય) આપણી નજર સન્મુખ રાખીને જ, વિશ્વગ્રંથિ-ત્વની ભાવનાને સંપૂર્ણ રીતે ખોલવાને જ, ઉત્કૃષ્ટ પરમાર્થશુદ્ધિથી જ આપણે-સૌ કોઈએ પોતાના કાર્યપ્રદેશને નક્કી કરવાનો રહે છે. તેમાં જ વ્યક્તિની, કુટુંબની, સમાજની, પ્રજા સમુદાયની અને વિશ્વસંઘની ઉન્નતિનું મુળ બીજ અંતર્જાત રહેલું છે અને આ બીજ જ વટવટની માફક સંપૂર્ણ રીતે ફાલવાની પોતાના સહ્યમ દેહમાં અનંત શક્તિ ધરાવે છે.

આગળ કહેવાઈ ગયું છે તેમ ધણા ધણા ગ્રામીન સમયમાં પ્રત્યેક વ્યક્તિ એક બીજાથી સ્વતંત્ર રીતે પોતપોતાની ઉન્નતિનો વિચાર વગર રોકટોક કરી શકતી, સમયના પ્રવાહમાં કંઈક આગળ વધતાં અનેક વ્યક્તિઓનું બનેલું એક અવિભક્ત કુટુંબ, પોતાના વ્યવહાર-કુશળ આગેવાનની (Pater-familia) નીધેજાની નીચે-પોતાનું ગાડું ગળાકાંચે જવું, તેથી આગળ વધતાં ગ્રામીન ગ્રામ્ય રચનાના ધોરણે-નિષ્પક્ષ સેવાભાવી, પ્રજાચંચળી સહાયથી સૌ ગ્રામ્યજનોનો સદહાર સાધી એકાદ છુટું-છવાયું ગામડું પણ સ્વાવલંબી ભાવનાથી સ્વતંત્ર રીતે પોતાના પગ ઉપર જ ઉભું રહી શકવું, અને નજીક-નજીકના અનેક નાના-

ગોટા ગામડાઓ અને પછીથી મોટા શહેરો તેમાં ભળતાં બુદ્ધિગ્રાસક દૃષ્ટિએ અનુકુળ સંયોગોનો લાભ લેઈ પોતપોતાની પ્રજા સમુદાયનું જીવન જાળવતાં અને આવા અનેક જીવો એકત્ર થઈ એક દેશની પ્રજા તરીકે ખડા થઈ—અન્ય દેશની પ્રજા સાથે અનુકુળ કે પ્રતિકુળ વાતાવરણ મુજબ આંતરદેશીય (Inter-national) સંસર્ગ—અપર્ક અને સહકાર સાધતાં અમર તો યુદ્ધ કે વિમુક્ત નોતરતાં જ આ પ્રકારની પરિસ્થિતિમાં, અર્વાચીન સમય અને કાળજગતના પ્રતાપે એવો કંઈક સુખમ પસંદો આવ્યો છે કે અત્યારે આપણે ચરમ તીર્થ'દર શ્રી મહાવીરભગવાનની ભાવના મુજબ 'સર્વો જીવ કર્મ' શાસન રસી'ની ઉદ્દેશ્યપર્યાપ્તક, કંઈક સંકુચિત સ્વામિવાત્સલ્યની ભાવનાથી આગળ વધી—વિશ્વજન્યુત્વની ભાવનાનો વિચાર કરતાં થયા છીએ અને તે ફરીતાર્થ કરવા સર્વત્ર સુમેદ—શાંતિ અને વિશ્વશાંતિની ઝંખના કરીએ છીએ. જો કે આવી ઉત્કૃષ્ટ ભાવના અને ગમનગામી મહત્વાકાંક્ષા, કંઈક નાના મોટા મોટી મોટી વાતો કરવા જેવું અને સાચા હૃદયના પુરેપુરા સાથ સિવાય તેમ જ તેને પાર પાડવા માટેના પુરતા મનોભાગ અને અસાધારણ શક્તિ—સામર્થ્યના સંચય સિવાય મનવિહારી ઉકુપન જેવું' થઈ પડે છે છતાં પણ સાદું જીવન અને ઉચ્ચ વિચાર (Plain living and high thinking)ની કહેવત અનુસાર આપણી નજર સન્મુખ આદર્શ તો કંઈક ઉચ્ચ અને ભાવનાશીલ જ રાખવો જોઈએ એ બૃહત્તું જોઈતું નથી.

આધુનિક સમયમાં એક યા બીજા—અનેક દારૂનો લીધે અવિલક્ષ્ય કુટુંબની ભાવના નષ્ટગ્રાસ થઈ રહી છે અને તેથી થતાં અનેક લાભ આપણે ગુમાવી બેઠા છીએ. કુટુંબની અનેક વ્યક્તિઓમાંની ધંધાના કે નોકરીના કારણે એક ભાવનગરમાં વસતી હોય છે તો બીજા અમદાવાદ અને ત્રીજા મુંબઈ કે દીલ્લીમાં પોતાનું રહેઠાણ જમાવે છે. કાંઈ વિરલા જ સારા માંડા પ્રસંગે આખા કુટુંબ સાથે કુટુંબમેળાનો પ્રસંગ સાધી,

શકે છે. ગામડું પણ અનેક જાગૃતોમાં પરિવર્તનો સ્થિતિમાં આવી પધ્ધું છે અને શહેરોમાં પણ કવચ અને અંકુશોના પ્રતાપે, કામ-ધંધો પડી ભાંગતા હજારો મનુષ્યો લાચાર સ્થિતિ ભોગવી રહ્યા છે. આવી પરિસ્થિતિમાં, પ્રાચીન સમયની માફક કોઈ વ્યક્તિ, સમાજથી અલિપ્ત રહી, સ્વતંત્રતાથી રહેવાનો પ્રયાસ કરે તો તે સ્વચ્છંદતામાં જ પડતા હોવાનો ભય રહે છે એટલું જ નહીં પણ ધનપ્રાપ્તિ માટેની અનેક પ્રકારની લાલચો તેની સામે પડી ચલી હોવાથી તેમ જ નિર્જન મનોબળના કારણે, કવચિત જ સાંપડતી તકનો લાભ લેઈ લેવાની કૃતિ ભેર કરતી હોવાથી, તે વ્યક્તિ, કેવળ સ્વાર્થનિષ્ઠ ભાવનાથી પ્રેરાઈ અનેક પ્રકારના સમાજદ્રોહની કક્ષામાં મુક્તા ગુન્હાઈત અને ન્યાય-નીતિ વિરુદ્ધના કૃત્યોની પરંપરાની જળમાં ફસાઈ જાય છે. લાલનો સુસ્થિત સમાજ આવા સમાજદ્રોહીઓને ધડીલર પણ નભાવી લેવા તૈયાર નથી. કદાચ આગલ ધનસંચયના કારણે, ઓરણુની ચોરી અને સોપના દાનની કહેવતની ઉપયોગીતા અમશ, ધડીલર પોતાનો દોર-દમામ કે ટાપડીપીયો બાલ દેખાવ તે જળવી સફરે પરંતુ આખરે ઉધાડા પડી જતાં તેની સ્થિતિ કંઈક દવાપાત્ર જ બની જાય છે. આવા પ્રસંગે આવા સમાજદ્રોહીઓથી પરમાત્મા જ આપણને બચાવે એમ હૃદયુ રહ્યું.

આધુનિક સમયે, કાયદા-કાનૂનના પ્રતાપે તેમ જ અરસપરસની વ્યવહારીક કાર્યપ્રણાલીક્ષના જણે તથા સામુદાયીક નૈતિક જળના પ્રભાવે, પ્રત્યેક વ્યક્તિ, સંઘ કે સમાજ સાથે એવી રીતે સંકળાયેલી છે કે તેને બચબીરૂતા તેમ જ હૃદયના ડંખનો ખ્યાલ રાખી પોતાનો જીવન-વ્યવહાર ચલાવવાની જરા પણ પરવા હોય તો સમાજહીતની વિરુદ્ધ જતા પ્રવાહમાં સામે પુર કાઢ પણ રીતે અંપલાવી શકે નહીં. સમાજની કે સંઘની ઉત્થિતિમાં જ પ્રત્યેક વ્યક્તિની સ્થિતિ છે અને સમાજની અવ-નતિમાં તેનો પણ અવનતિ છે, એક બાજુ તમામ ઝીજ-વસ્તુના

ભાવ હેતુમાં મુદ્દ પહેલાંના ભાવો સાથેની સરખામણીમાં ૭-સાતગણા યથ ગયા છે. વળી જીવનની જરૂરીયાતની વસ્તુઓનું વર્ણવ ૬૬ ઉપરાંત વધી ગયું છે. દેખાદેખી અને ગતાનુગતિસ્થાના પ્રતાપે સામાન્ય મોજ-શોખની વસ્તુઓને પણ ઉપરોક્ત વર્ણવમાં સ્થાન મળી ગયું છે. દેંદ્રા ભંડોળથી વ્યાપાર કરનાર વેપારી વર્ગ કે બાંધ્યા પગારથી નોકરી કરતો નોકરીવાત વર્ગ કે ફેરી કરતો વર્ગ મધ્યમ વર્ગની કાટીમાં ગણાતો હોય-અને તેવા વર્ગમાં કુટુંબના મુખ્ય માણસ સિવાય બીજા બધા માણસો અને સ્ત્રીઓ, લાખા લાખ તો સવાલાખ જેવું, કરકસર વિમુખ નિરૂદ્ધમી અને અનુત્પાદક જીવન ગુજારતા હોઈ, વ્યાયામની ગરજ સારતું, જાતે ધરકામ કરવામાં પણ હીજીપત મનાતી હોઈ તેમ જ કરકસર કરવાની વૃત્તિથી કંજુસમાં ખપી જવાની બીકે-તેમ જ ખાસ કરીને લાંબ મરજી જેવા વિશિષ્ટ પ્રસંગોએ વ્યવહારીક મજાતા ખર્ચોએ કંઈક માન્ય મુકેલી હોવાથી-આ મધ્યમ વર્ગમાં ખપતો વર્ગ ચારે બાજુથી હાંપાર ભીંસાઈ રહ્યો છે અને ઘણી આકરી કસોટીમાંથી પસાર થઈ રહ્યો છે. આ વર્ગ, બીજા વર્ગોની માફક, હજુસુધી પોતાનું જીવનજી અને સંગઠન જમાવી પોતાની સ્થિતિની મુધારણા માટે ભેદજો તેજો બજવાન અને પગભર થઈ શક્યો નથી એટલે તેમને માટે નથી પડી સમાજના અગ્રગણ્ય આગેવાનોને કે નથી પડી રાજ્યધુરા વહન કરતા દેશનાયકોને. આવી પરિસ્થિતિમાં પ્રત્યેક વ્યક્તિગત જીવનમાં સ્વાવલંબી-પણું ઘટવું જન્ય ■ એને પરાવલંબીપણું વધતું જન્ય છે એટલું જ નહિ પણ આવી પરાવલંબી સ્થિતિમાં-જેમના ઉપર કંઈક આધાર રાખવામાં આવતો હોય તેઓ વધતે એણે અંશે સ્વાર્થનિષ્ટ પીડ પોતી અને એકલ પેટા વૃત્તિને વશવર્તી વિશ્વાસઘાત અને સમાજત્રોડ તરફ ધસડાતા જતા હોવાથી, ઘણી વખત અનેક પ્રકારની આફતોમાં ફસાવી પાડે છે.

અવિભક્ત કુટુંબ જીવન, અનેક કારણોને લઈ નજીક આવ અને છીન-બીન થઈ જતાં, કુટુંબપ્રેમ અને વત્સલતા શેષમાં જડતાં નથી. સમ-

અનુકુળ સામાજિક ઉત્કર્ષ માટેના અને વિશ્વશાંતિની સ્થાપનાદ્વારા વિશ્વખંધુત્વની ભાવનાના ઉદ્દીપન માટેના અનેક સ્વનાતમક કાર્યક્રમની યથાભોગ્ય રૂપરેખા દોરતી મહાન યોજનાઓ અને તેના અમલ માટેની સુવ્યવસ્થિત ઘટનાઓ માટેના પ્રયાસો થતા જોઈએ છીએ ત્યારે કંઈક આશ્વાસન મળે છે. આ બધા માટે આવશ્યક જાણૂતા અસંખ્યકોટ ધારાઓ વહેતા તેમના પ્રવચનો અને ઉપદેશામૃતોના ઝરણાઓને આગળ અને આગળ અંતિ કરતાં જોઈએ છીએ અને હાથમાં હાથ મીલાવીને સાચા હૃમદર્શીપણાથી દરીગદ્દ ચર્ચ તેમને અધાન પ્રવાસ અને ઉલ્લમ કરતા નીહાણીએ છીએ ત્યારે “કંઈ હાથો નિરાશામાં અમર આશા છુપાઈ છે”ની માફક આપણને કંઈક આશાનું કીરણ પ્રગટ થતું જણાય છે.

પ્રમળ સત્તાધારી દેશનેતાઓ, મોટે ભાગે જ્યાં નિવાસ તેમજ તેવા ખીજા અનેક પ્રકારના ક્ષેત્રે સક્રિય કરનારા ધોળા ટોપીધારી કેમિસ-વાદીઓ પોત પોતાની જીવનકક્ષીન ઉત્તમવલ્લ કારકિર્દીને વટાવવા માટે તૈયારી બતાવતા ધણાખરા કહેવાતા આગેવાનો તકસાધુ અને દ્રવ્યધોભી તેમજ સત્તાલોભી તરફે ઉધાડા પડી જતાં તેમને સાચા માર્ગે લાવવાનો પ્રવાસ કરી રહ્યા છે છતાં પણ તેમનો પ્રવાસ ફેટફે અંશે સફળ થશે તે એક પ્રશ્ન છે. કેમિસ પક્ષમાંના ધણાખરા મગમાંનાં કરકુ કે મઉમાંનાં કાંકરા જેવા નીવડવાથી-તેમાં જીદા જુદા અનેક પક્ષો ઉભા થવા લાગ્યા છે-વળી કોમ્યુનિસ્ટો અને સોશિયાલીસ્ટો પણ કેમિસ પક્ષની નજળાઇનો લાભ લેઇ પ્રમ્લ વર્મને પોતાની તરફ આકર્ષી રહ્યા છે. હીંદુ મહાસભાવાદીઓ પણ સત્તા હાથ કરવા પુર જોસથી પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. વર્તમાન સરકારના આગેવાનો, લોકશાસનવાદી પ્રમ્લને અનેક રીતે ગાઝડીય અર્થિક અને સામાજિક સ્વાતંત્ર્ય અને આઝાદીથી થતા લાભો અને ફાયદાઓ મેળવી આપવા જણુમા કુંડી રહ્યા હતાં તેમાં ઘણે અંગે નિષ્ફળ નીવડવાથી, પ્રમ્લવર્મને વિશ્વાસ અને લોક

પ્રિયતા ગુમાવતા જાય છે અને તેને પરિણામે સર્વોદયની ભાવના સીધી દરવા માટે તેમજ દેશભરની તમામ પ્રજાનો સર્વાંગી વિકાસ અને ઉત્કર્ષ સાધવામાં નાની મોટી તમામ યોજનાઓ આગળ ધપાવવા, દેશનેતાઓ પ્રજાનો સંપૂર્ણ સાથ અને સહકાર મેળવવા માટે અથાગ પ્રયાસ કરી રહેલા છે છતાં પણ પ્રજા તરફથી તેમને જોઈએ તેવો સાથ અને સહકાર મળતા નથી. પ્રજાવર્ગનો મોટો ભાગ અમર્યાદિત દારૂની મોંઘવારી અને હઠ ઉપરાંતના દરવેરાને લીધે ચારે બાજુથી અનેક પ્રકારની આર્થિક સંકટામણ અનુભવી રહ્યો છે અને તે દારૂનો પોતાની ફરજ અને જવાબદારીઓ અદા કરવાની દિશામાં દીગ્મૂઠ જેવો બની જઈ-લાંબ-ભુઝ્યા જેવી સ્થિતિમાં આવી પડ્યો છે.

આવા કષ્ટના કાળમાં દોહાકટીના સમયમાં, અણીને સમયે પણ જો પ્રત્યેક વ્યક્તિ સમાજ પ્રત્યેની પોતાની ફરજ અદા કરવામાં, સમાજ પ્રત્યેનું નફા સુકવવામાં લેશમાત્ર પ્રમાદ કે મૂંઝવણ કરે તો પછી દેશના ઉત્થાનના ભારો માટેની આશા રાખવી નિરર્થક છે.

સમાજના (સંઘના) પ્રજાના કે છેવટ વિશ્વસંઘના એક અંગીભૂત તરીકે આ આગળ વધતા વૈજ્ઞાનિક સુગના પ્રતાપે, પ્રત્યેક વ્યક્તિ વિધ-વિધ અનેક દિશામાં રાજકીય, ઔદ્યોગીક-આર્થિક, કેળવણી વિષયક, સાંસ્કૃતિક, રક્ષણાત્મક ગ્રાહ્ય વિષયક તેમજ અન્યાન્ય અનેક બાબતોમાં પ્રગતિસાધક જે કંઈ અચ્છેદિત લાભદાયક ગ્રાહ્ય અને મદદ મેળવી રહેલા છે તેનો ધડીબર યાંત્રિક વિચાર કરવા બેસીએ તો તે ધણી બાજે દરપનાળીતજ જણાયે અને તે હિસાબે આધુનિક જમાનામાં પ્રત્યેક વ્યક્તિએ, તે પોતાનો હક હિરસા કે ભાગ-લાગ માટે જેટલા ચીવટ અને કાળજી રાખે છે તેથી પણ વધારે ચીવટ અને કાળજી સમાજ વગેરે પ્રત્યેની ફરજ અને જવાબદારી અદા કરવા માટે રાખવા જોઈએ. પ્રત્યેક વ્યક્તિએ નહીં. દરવા યોગ્ય કાર્યો કરીને અને દરવા

યોગ્ય કાર્યોની અવગણના કરીને (By acts of commission and omission) દિશિત માત્ર સમાજદ્રોહ કરવો જોઈએ નહિ. પ્રજાના વિશ્વાસઘાતરૂપ સમાજદ્રોહના ગુન્હા માટે સખ્તમાં સખ્ત સજાનો પ્રયત્ન થવો જોઈએ. કમભાગ્યે સમાજ બંધારણ હજુ એટલી હદ સુધી વ્યવસ્થિત અને સુધરીત ધર્મ રાક્ષુ નથી એટલે લોકચાસનની ગણનામાં મુક્તા રાજ્યતંત્રે તેથી સજા માટે અને તેટલી વહેલી તકે ખાસ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. સમાજ કે પ્રજા સમુદાયનો મોટો ભાગ સામાન્ય રીતે ન્યાય-નીતિના સર્વમાન્ય નિયમોનો જોઈએ તેટલો આદર-સતકાર કરવા તૈયાર થયેલો જણાતો નથી એટલું જ નહિ પરંતુ સમષ્ટિગત હિતશુદ્ધિએ, વધારે-મોટા ભાગના જન સમુદાયની કલ્યાણની દૃષ્ટિએ, પ્રજાના આગેવાનોએ જ મંજુર કરેલા કાયદા-કાનૂનો અને વડ દુકમોના બંધનમાંથી બચી જવા માટે છુટક બારીઓ શોધતો રહી અંકુશો માટેના તેમ જ પરમીટો અને લાઇસન્સો માટેના કાયદાઓનો ઇચ્છેલ ભંગ કરતા રહી અનેક પ્રકારની સુક્તિ-પ્રયુક્તિઓથી કે લાંચ રૂસ્વતખોરીથી કે કાળા બજારીયા પ્રવૃત્તિઓને સીધી કે આડકતરી રીતે ઉત્તેજન આપતા રહી, પોતાની આવી પ્રજાદ્રોહી પ્રવૃત્તિઓ માટે અભિમાન અને ગૌરવ ધારણ કરી રહેલ છે અને સંવચસીલ મનોબળના અભાવે, જતાનુગતિકતાથી કે દેખાદેખીથી ન્યાય-નીતિપ્રિય સજાનો પણ દ્રવ્યલોભ કે અન્ય પ્રકારની લાલચોને વશ બની જઈ નીતિપ્રજ્ઞતા તરફ ધસકાઈ રહેલ છે અને પ્રજાના રક્ષણ માટે તેમ જ કાયદાનો અમલ કરવા માટે યોગ્યતામાં આવેલ જાગરજત પોલીસનો ફાળોના અધીકારીઓ પણ અનેક અકથ્ય કારણોને પ્રતાપે પોતાપોતાની ફરજ અદા કરવામાં એટલા બધા શીથોલ અને નિષ્ક્રિય જણાય છે કે કાયદા-કાનૂનો તેના અમલ કરતાં પણ ભંગ માટે વધારે ખ્યાતિ મેળવી રહેલ છે અને કાયદા-કાનૂનોનું સાચું મહત્વ કે ઊંડું રહસ્ય રસાતલ જઈ રહ્યું છે. નાકદ્દાઓના સમુદાય વચ્ચે નોક કે નાક બજાવવાનું મુશ્કેલ બની ગયું છે. સીધું, સરલ,

પ્રમાણીક, ન્યાય નીતિમય જીવન જોખું જડતું નથી. ન્યાય-નીતિપ્રિય સભ્યોને પણ “સૌની સાથે મરવું” તે વિવાદ જેવું ગણવું”ની કહેવત મુજબ સામાન્ય નીતિ વિરુદ્ધ વર્તન ક્વચિત્ આપત્તિ ધર્મ થઈ પડે છે, એટલું જ નહિ પણ તેઓને કેવળ જોખા-વ્યવહારકુશળતા વિદુષ્ણા, વેદીયા દોર જેવા-મીમાં-મસાલા વગરના મણી કાઢવામાં આવે છે. સાચી-ખોટી, સારી-નરસી, દ્રવ્યસંચય કરી લેવાની તકને જતી કરનારાઓની ન્યાય-નીતિમય ભાવનાનો વિચાર કરવામાં આવતો નથી પરંતુ તેઓની આવડત કે કુશળતાનો દોષ કાઢવામાં આવે છે. યેન કેન પ્રકારેય લખપત્તી કે કોડપત્તી થઈ જનારાઓને-“ફાંચો તે વખણાય”ના હોસામે શાખાશી આપવામાં આવે છે. પરંતુ કેવા સાધનોનો ઉપયોગ કરવામાં આવેલ છે તેનો લેસ માત્ર વિચાર કરવામાં આવતો નથી. ખેવડા અને તેવડા ચોપડાઓ રાખી-ખાસ હેતુપૂર્વક તૈયાર કરાવરાવી, ઇન્કમટેક્સમાંથી, દાણચોરીમાંથી, સેલેટેક્સ કે કોર્પોરેશન જેવા ટેક્સોમાંથી ખચી જઈ, સંપ્રદાયોર વૃત્તિને પુરસ્કેસથી જહેલાવનારાઓને કાયદા-કાનૂનોને નેવે કે ખીરસામાં મુકીને રાચનારાઓને લાખોની કમાણી કરતા નોંધ્યો છીએ ત્યારે આફ્રીન પોકારવાનું રહે છે. મુડીદારી વર્ગ, આવી તક ફરી સાખડો કે કેમ જોવો વિચાર કરી ખને તેટલો તેનો લાભ લઈ રહેલ છે ત્યારે કેવળ શુદ્ધિજીવી મધ્યમ વર્ગને આવી તક જોખવા જતાં તે શોધી જડતી નથી અને મજૂર વર્ગને તો લોક શાસનતંત્ર તેમજ જુદા જુદા ડિપાર્ટમેન્ટોમાં આગળ કરી પોતાનો જ કામો ખરો કરવા મથતા કાર્યવાહકો અને પ્રચારકો, જૂત-કાલીન તેમની યાતનાઓ આગળ કરી તેમને એટલો ખસી, હદ ઉપરાંતનો લાભ અપાવી રહ્યા છે કે તેઓને અસાધારણ પગાર વધારે, મોંઘવારી લઘ્યા અને મોટા બોનસો તેમજ નફામાં લાભ મળવા છતાં પણ તંત્રવાહકોના ઉપાદાન વધારેના ગમે તેટલા પ્રજા પોકારો અને પ્રજા પ્રચારકો છતાં પણ આ અર્ધદુર્ઘ-ખીનકેળવાયેલ વર્ગને કોઈ પણ

યોગ્ય કાર્યોની અવગણના કરીને (By acts of commission and omission) દિશિત માત્ર સમાજદ્રોહ કરવો જોઈએ નહિ. પ્રજાના વિશ્વાસઘાતરૂપ સમાજદ્રોહના ગુન્હા માટે સખ્તમાં સખ્ત સજાનો પ્રયત્ન થવો જોઈએ. કમભાગ્યે સમાજ બંધારણ હજુ એટલી હદ સુધી વ્યવસ્થિત અને મુઘટીત થઈ ચક્રબુજ નથી એટલે લોકસાસનની ગણનામાં મુઘાતા રાજ્યતંત્રે તેવી સજા માટે અને તેટલી વહેલી તકે ખાસ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. સમાજ કે પ્રજા સમુદાયનો મોટો ભાગ સામાન્ય રીતે ન્યાય-નીતિના સર્વામાન્ય નિયમોનો જોઈએ તેટલો આદર-સત્કાર કરવા તૈયાર થયેલો જણાતો નથી એટલું જ નહિ પરંતુ સમષ્ટિગત હિતશુદ્ધિએ, વધારે-મોટા ભાજના જન સમુદાયની કસ્યાણની દૃષ્ટિએ, પ્રજાના આગેવાનોએ જ મંજૂર કરેલા કાયદા-કાનૂનો અને વડ દુકમોના બંધનમાંથી બચી જવા માટે છુટક બારીઓ શોધતો રહી અંકુશે માટેના તેમ જ પરમોટા અને લાઈસન્સો માટેના કાયદાઓનો ઇંડોલેઝ બંધ કરતા રહી અનેક પ્રકારની યુક્તિ-પ્રયુક્તિઓથી કે લાંચ રૂસ્વતબોરીથી કે કાળા બજારીયા પ્રવૃત્તિઓને સીધી કે આડકતરી રીતે ઉત્તેજન આપતા રહી, પોતાની આવી પ્રજાદ્રોહી પ્રવૃત્તિઓ માટે અભિમાન અને ગૌરવ ધારણ કરી રહેલ છે અને સંવચસીલ મનોબળના અભાવે, બતાનુગતિકતાથી કે દેખાદેખીથી ન્યાય-નીતિપ્રિય સજાનો પણ દ્રવ્યલોભ કે અન્ય પ્રકારની લાલચોને વશ બની જઈ નીતિમટતા તરફ ધસકાઈ રહેલ છે અને પ્રજાના રક્ષણ માટે તેમ જ કાયદાનો અમલ કરવા માટે યોગ્યતામાં આવેલ જાગરજસ્ત પોલીસની ફોજોના અધીક્ષારીઓ પણ અનેક અકથ્ય કારણોને પ્રતાપે પોતપોતાની ફરજ અટકાવવામાં એટલા બધા રીથોલ અને નિષ્ક્રિય જણાય છે કે કાયદા-કાનૂનો તેના અમલ કરતાં પણ ભંગ માટે વધારે ખ્યાતિ મેળવી રહેલ છે અને કાયદા-કાનૂનોનું સાચું મહત્વ કે ઉંડું રહસ્ય રસાતલ જઈ રહ્યું છે. નાકહટ્ટાઓના સમુદાય વચ્ચે નોક કે નાક જાગવવાનું મુશ્કેલ બની ચુકું છે. સીધું, સરલ,

પ્રમાણિક, ન્યાય નીતિમય જીવન જોઈતું જરૂરું નથી. ન્યાય-નીતિપ્રિય સજ્જનોને પણ “સોની સાથે મરવું તે વિવાદ જેવું મણવું”ની કહેવત મુજબ સામાન્ય નીતિ વિરૂદ્ધ વર્તન કવચિત્ આપત્તિ ધર્મ થઈ પડે છે, એટલું જ નહિ પણ તેઓને કેવળ જોળા-વ્યવહારકુશળતા વિદુષ્ટા, વેદીયા દોર જેવા-મીયા-મસાલા વગરના ગણી કાઢવામાં આવે છે. સાચી-ખોટી, સારી-નરસી, દ્રવ્યસંચય કરી લેવાની તકને જતી કરનારાઓની ન્યાય-નીતિમય ભાવનાનો વિચાર કરવામાં આવતો નથી પરંતુ તેઓની આવકત કે કુશળતાનો દોષ કાઢવામાં આવે છે. યેન કેન પ્રકારેયુ લખપતી કે કોડપતી થઈ જનારાઓને—“ફાળો તે વખણાય”ના હોસાએ શાખાશી આપવામાં આવે છે. પરંતુ કેવા સાધનોનો ઉપયોગ કરવામાં આવેલ છે તેનો લેશ માત્ર વિચાર કરવામાં આવતો નથી. ખેવડા અને તેવડા ચોપડાઓ રાખી-ખાસ હેતુપૂર્વક તૈયાર કરાવરાવી, ઇન્કમટેક્સમાંથી, દાણચોરીમાંથી, સેલટેક્સ કે કોર્પોરેશન જેવા ટેક્સોમાંથી ખચી જઈ, સંગ્રહખોર વૃત્તિને પુરબ્બેસથી બહેલાવનારાઓને કાયદા-કાનૂનોને નેવે કે ખીસ્સામાં મુકીને રાચનારાઓને લાખોની કમાણી કરતા જોઈએ છીએ ત્યારે આફરીન પોકારવાનું રહે છે. મુડીદારી વર્ગ, આવી તક ફરી સંપાદશે કે કેમ એવો વિચાર કરી બને તેટલો તેનો લાભ લઈ રહેલ ■ ત્યારે કેવળ શુદ્ધિજીવી મધ્યમ વર્ગને આવી તક જોળવા જતાં તે સોધી જડતી નથી અને મજૂર વર્ગને તો લોક શાસનતંત્ર તેમજ જુદા જુદા ક્ષેત્રોને આગળ કરી પોતાનો જ કહો ખરો કરવા મથતા કાર્જવાહકો અને પ્રચારકો, શૂત-શહીન તેમની વાતનાઓ આગળ કરી તેમને એટલો બધો, હદ ઉપરાંતનો લાભ અપાવી રહ્યા છે કે તેઓને અસાધારણ પગાર વધારો, મોંઘવારી ભરથા અને મોટા બોનસો તેમજ નફામાં ભાગ મળવા છતાં પણ તંત્રવાહકોના ઉત્પાદન વધારોના ગમે તેટલા પ્રયત્ન પોકારો અને પ્રખર પ્રચારકાઈ છતાં પણ આ અર્ધજીવ-ખીનકેળવાયેલ વર્ગને કોઈ પણ

વસ્તુ અપોગમ દીવ્યગોચરના કાર્યમાંથી, જ્યાની શક્તી નથી અને તેમની કાર્યશક્તિમાં ભ્રેષ્ઠાએ તેટલો વધારો Efficiency લાવી શક્તી નથી. આવા સંયોગોમાં-જ્યાં નજર નાંખીએ ત્યાં સડો-નીતિબ્રજતા અને બેપરવાઈ નજરે પડતા હોવાથી સમસ્ત પ્રજાના ઉદ્ધારનું કાર્ય એક જટીલ પ્રશ્ન થઈ પડે છે અને તે કઈ રીતે હલ કરી શકાય તે માટેની વિચારણા ઉપ વિચારકને પણ ઘડીબાર મુંઝવણમાં નાંખી દે છે.

લોકશાસનવાદના-પ્રગતચંત્રના આ જમાનામાં, ઘણુચોરી, રસ્તવત્તોચોરી, ટેકસોમાંથી છટકી જવાની પ્રવૃત્તિ, પરદેશી રાજ્યતંત્રના સમયમાં જ્યારે સામાન્ય ગુન્હાઈત કૃત્યો ગણાતા, ત્યારે અત્યારે તે બેવડા-તેવડા ગુન્હાઈત કૃત્યો ગણાવા ભ્રેષ્ઠાએ-તેવા ગુન્હાઓ દેશદ્રોહ, પ્રજાદ્રોહ કે સમાજદ્રોહ કરતાં પણ વધારે હાથકર ગણાવા ભ્રેષ્ઠાએ. છતાં પણ સામાન્ય પ્રજા સમુદાય જ નીતિ-બ્રજતાની એટલી બધી નીચી કોટીમાં ઉતરી ગયેલ છે કે તેને ઉપર લાવવાનું કાર્ય એક મહાન ધર્મકાર્ય અને પ્રજા પરમાર્થનું કાર્ય થઈ પડ્યું છે. જુદા જુદા ચાતિભેદો, ધર્મભેદો, ધર્મભેદો કે વર્ગભેદોની અવગણના કરતાં રાજ્યતંત્રમાં ન્યાય-નીતિપૂર્વકના વ્યવહારો અને સાચા દીકના પદોપકારવૃત્તિપ્રેરક કાર્યો સર્વ રીતે ઉત્તેજનને પાત્ર અને આવકારદાયક તેમ જ સન્માનને યોગ્ય ગણાવા ભ્રેષ્ઠાએ. આવી સર્વગુણી અને સંયમશીલ કાવનાઓ સર્વ કોઈના હૃદયમાં જામત થાય અને સૌ કોઈ કેવળ પરમાર્થસુદ્ધિથી જ અને સત્યનિષ્ઠ પ્રવૃત્તિથી જ પોતાના કાર્યપ્રદેશને અંકીત કરે તો જ વ્યક્તિગત ઉન્નતિ અને તે દ્વારા સમાજેનતિના કાર્યને આગળ ધપાવી શકાય. આ માટે વિધવિધ પ્રદેશોમાં-બીજા બીજા કાર્યક્ષેત્રોમાં સર્વજન એકી સાથે પ્રજા ઘંટનાદપૂર્વક 'ઉત્તીષ્ઠ, જાગૃત, પ્રાપ્ય વરાન નિજોપત'ની પ્રજા ઉદ્ધોષણ કરવી રહી.

આપણી પૌર્વાત્વ આર્થપ્રજ્ઞમાં પ્રાચીન સંસ્કૃતિના બીજો વેર-વિખેર દશામાં પણ હજુ દૃષ્ટિયત થતા જણાય છે. એટલે આપણે વિશ્વ-

શાંતિની સ્થાપના દ્વારા વિશ્વસંઘની ઉન્નતિ માટેના મહાભારત કાર્યમાં આપણા તરફનો યોગ્ય ફાળો આપવાની અખૂટ શક્તિ પ્રગટાવવાને ધરાવીએ છીએ એમ માની લેવું જારી પડતું જણાતું નથી.

દાહના સંયોગો વચ્ચે આવી શક્તિ તો, સાધુચરીત મહાત્માઓનાં અણભ્રમ ઉપદેશ ને રચનાત્મક કાર્યદ્વારા અમલમાં મુક્તા રહી, અનેક પ્રકારે વિકાસ કરવાનો આપણી પરમ જવાબદારીને પરમ ધ્યેય અને લક્ષ્યનિદુ તરીકે સ્વીકારી આપણે આગેકદમ કુચ્ચને આગળ ધપાવવાની રહે છે. પરમાત્મા સૌ કોઈને એકી સાથે સદ્બુદ્ધિ અને સન્મતિથી નવાજે તો જ આપણી કુચ્ચ સદ્ગુણ અને સાર્થક થાય.

આ પ્રસંગે કહેવું જોઈએ કે ચરમ તીર્થંકર શ્રી મહાવીર જગવાને અને છુદ્દદેવે પણ પોત પોતાના સમયમાં, સુવ્યવસ્થિત અને સંગઠન-પૂર્વકના શ્રી સંઘની કંઈક ઉચ્ચ આશય અને ઉમદા હેતુપૂર્વક જ સ્થાપના કરેલ અને તે ઉચ્ચતમ ભાવના અઘાપિ પણ આપણે ધણે અંશે જાણવી રહ્યા છીએ અને તેના મૂળ એટલા બધા લોંડાણમાં જઈ પહોંચ્યા છે કે સદ્બુદ્ધિએ સેકડે નર્ષોનો ક્ષણબળનો પ્રજાવ અને પ્રતાપ તેને જડમૂળથી ઉખેડી શક્યા નથી. આ સંઘભાવનામાં, સાધર્મી-વાત્સલ્યની પ્રમાણ, સ્વધર્મી બંધુઓને હરેક પ્રકારે સાથ અને સહકાર આપવાની મનોવૃત્તિમાં, સમયને અનુસરીને આધુનિક પરિસ્થિતિને અનુવક્ષીને, શુદ્ધ દીક્ષનો અને હૃદયના ભાવપૂર્વકનો યોગ્ય પસંદો જ આપવાનો ગહે છે. વિચાર દષ્ટિની વિશાળતાપૂર્વક, કંઈક ગંભીર રીતે વિચારણા કરીએ અને નિર્જળ મનોદશાના મયામણે ઉપર, સંયમ અને સ્વાર્થત્યાગવૃત્તિથી કાણુ અને અંકુસ મેળવી લઈએ તો સધને સ્થાને સમાજ-પ્રજા સમુદાય અને વિશ્વસંઘની સ્થાપના કરવાનું કાર્ય ધર્મનિષ્ઠ બંધુને કોઈ પણ રીતે દુર્ધટ લાગશે નહીં. વિશાળ હૃદયના સાચા ધર્મ-વીરો ઐક્ય અને યોગ્ય સંગઠનપૂર્વક બહાર પડે અને સમાજના ઉત્થાન-

ધાર્મને આગળ અને આગળ ધપાવે તો સમાજોન્નતિનું કાર્ય હાય-
વેંતમાં જરૂર આવી પડે.

આપણું આધુનિક રાજ્યતંત્ર અમુક જ ધર્મ, વર્ણ, રાતિ, ધર્મ કે
પક્ષના ધોરણે રચાયલું નથી. બંધારણમાં સર્વ કોષ્ટને વિચારસ્વાતંત્ર્ય,
વાણીસ્વાતંત્ર્ય કે હરકોઈ ધર્મના સીદ્ધાંતોને માન્ય રાખવાની છુટ છે.
સ્વરાજ્ય એ સૌ કોષ્ટનો જન્મસીદ્ધ હક છે અને એ હકના સીદ્ધાંત
ઉપર મહાર બાંધી પુષ્ટજ ચર્ચા-વિચારણા કરીને જ પ્રજામાન્ય-પ્રજાએ ચૂંટી
કાઢેલા આગેવાનોએ જ અન્ય દેશોના રાજ્યબંધારણને નજર સન્મુખ
રાખીને જ આપણા રાજ્ય બંધારણની રચના કરી છે. આ બંધારણમાં
જુદા જુદા અનેક ધર્મભેદો અને મત-મતાંતરને ગૌણ સ્થાન આપી,
પ્રજાવર્ગના મોટામાં મોટા ભાગની વધારેમાં વધારે ઉત્કૃષ્ટ હિતની
સાધનાના હેતુને આગળ કરી, ઉચ્ચ ડાહીના ન્યાય-નીતિના અદ્વર અને
અચલ સીદ્ધાંતોને માન્ય રાખતા, સૌ કોષ્ટને સ્વીકાર્ય ઉત્તમ દેશના
માનવધર્મને મુખ્ય અને પ્રધાન સ્થાન આપવામાં આવેલ છે. આવા
સર્વશ્રેષ્ઠ રાજ્યબંધારણ નીચે આપણે જે કંઈ પ્રગતિ કરી શક્યા છીએ
તે, બીજા વિશ્વયુદ્ધ દરમિયાન અને તે પછીના કેટલાક વરસો સુધી
આપણે જે કંઈ યાતનાઓ સકન કરેલ છે અને જાન-માલની કલ્પનાતીત
સંદ્ધારથીલાનો અનુભવ કરેલ છે તે બીજી ચીન, રશીયન, જાપાન,
જર્મન પ્રજાઓને મુશ્કેલે કંઈ વિચારમાં નથી. તે ભેતાં,
આપણી પ્રગતિ ઉપરોક્ત પ્રજાના મુશ્કેલે કંઈક ધીમી, મંદ અને
અનેક ઉણપો અને ત્રુટીઓ વાળી હોઈ આપણે તેમના જેટલો સર્વ
લઈ શકીએ તેમ નથી છતાં હજુ પણ અન્ય પ્રજાઓની ઝડપી પ્રગતિ-
સાધક ગતિ ઉપરથી જરૂરી ગોઠવણો ગ્રહણ કરી આપણી પ્રાચીન
આર્ય સંસ્કૃતિ નજર સન્મુખ રાખી અત્યેક વ્યક્તિ એકા સાથે સંગઠન-
પૂર્વક, સ્વાર્થત્યાગની અને સર્વોદયની ભાવનાને હૃદયમાં ધોવ સ્થાન
આપીને, આગસ-પ્રભાદ, અપ્રમાણીકતા, નીતિબ્રહ્મતા વગેરે દુર્ગુણોને

ખંખેરી નાંખીને આંગેકુચ માટે પ્રવલ્નશીલ બની જાય તો પ્રજા અને ઉગ્રચરિત્ર બાવી માટે નીરાસ થવાનું કારણ નથી. ઉદ્યોગીન પુરુષ સીંદમ સમુષેતિ લક્ષ્મી:—એ મૂલ્ય જુલાવું ભેષ્ટનું નથી.

હિંમત ધોદીનો માનવ ધર્મ પ્રત્યેક વ્યક્તિ જાણે તે જાણે તે પક્ષની હોય કે જાણે તે મર્મને માન્ય રાખતી હોય છતાં પણ તેની ખાસે દેશોદ્ધાર અને પ્રગતકારી ઉત્કર્ષના કાર્ય માટે તનતોડ પ્રયાસ કરવાનું અને સમાજ પ્રત્યેની જવાબદારી અને ઋણ અદા કરવાનું, તે માટે સર્વ પ્રકારે, પોતાના સર્વસ્વના ભોગે તૈયારી કરવાનું માગી લે છે. પ્રથમ વિચારે સામાન્ય જાણીતું આ કાર્ય મુતર અને સહેલું નથી. સર્વ કાર્ષ પોતાનો સ્વાર્થ સાધવાની જાણમાં જ તફતીન હોવાથી, કંકરના ઢગલામાં ભેગવી દેવામાં આવેલા મુઠ્ઠીભર ધઉના એકે એક દાણા વીણી કાઢવા જેવું તે ધણું મુશ્કેલ કાર્ય છે છતાં પણ સૌ કાર્ષના હૃદયમાં એકી સાથે ધારે પડેલા થવા પામે, સૌ કાર્ષનો દૃષ્ટિકોણ બદલાય તો આ મહાભારત જેવું કઠીન જાણીતું કાર્ય તદ્દન અસાધ્ય તો નથી જ એટલે તે માટે તન, મન અને ધનની તમામ શક્તિના ભોગે સર્વજન સાથે લાગુ એક-ધારું પ્રચંડ પ્રચારકાર્ય ઉપાધી લેવાની જરૂર છે—છુટથી વિચાર-વિતીમય અને ચર્ચા-વિચારણા કરી પુરજોસથી વિચારબળ કેળવવાની આવશ્યકતા છે.

સમાજજનની શક્તિની જાગૃતમાં સ્પષ્ટ દૃષ્ટિએ વિચાર કરીએ તો પણ નાની-મોટી અનેક જુદી જુદી સમાજોની અંગીશ્રુત પ્રત્યેક વ્યક્તિના સુવ્યવસ્થિત-મજબુત સંગઠનથી, એકઠે એક અને બે એકઠે અગ્વારની ગણનાની માફક, સમાજનું જળ અનેકગણું વધી જાય છે અને તેવા જળની સામે, ભલભલા હીટલરશાહી ચલાવતા કીકેટરને પણ નમવું મુકવું પડે છે તે જોતાં પ્રત્યેક સમાજ કંઈક ધોરણસરનું બંધારણ ધરી કાઢે અને બંધારણ વિરૂદ્ધના નાના-મોટા ગુન્દાઈત કેલ

બદલ થોડા સમય કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો અને સમાજના આગેવાન નિષ્પક્ષ-પાતી પંચોદ્ધારા ધોરણસર તપાસ હાથ ધરી, ન્યાયપૂર્વક સમજનો અમલ કરે તો તે સમાજમાંની પ્રત્યેક વ્યક્તિને દરજ્જાઈ રીતે સમાજના તમામ કાયદા-કાનૂનોને સંપૂર્ણ માન આપવાની ફરજ પડે.

ઉત્કૃષ્ટ સામાજિક હિતના સંરક્ષણ અને વૃદ્ધિ માટેના જરૂરી કાયદાના પ્રમંથના અભાવે જ, રાજ્યતંત્રને ખાસ ખાસ બાબતોમાં તેવા કાયદાઓ કરવાની જરૂર પડે છે પરંતુ આવા કોરસામાં રાજ્યતંત્રને ઘણા મોટા ખાયા ઉપર કામ લેવાનું હોવાથી, તેવા કોઈ કાયદાનો બરાબર-સંપૂર્ણ રીતે ન્યાય-નિવશના ધોરણે અમલ કરાવવાનું કામ ઘણું જ ખર્ચાળ થઈ જતું તેમ જ ખોરબે-વિલંબમાં પડી જતું જણાય છે એટલું જ નહીં પરંતુ કાયદાસાઓની મદદથી તેમ જ બીજા અનેક પ્રકારની સુક્તિ-પ્રયુક્તિથી, કાયદાનો છડેચોક ભંગ કરનારાઓ કંઈ કંઈ જુડીઓનો લાભ લેઈ, અનેક જાતની છુટક બારીઓ સોંધી કાઢી તેમાંથી બચી જાય છે ત્યારે કાયદાનું વર્ચસ્વ અને મહત્વ ઘટી જાય છે તે જોતાં રાજ્યતંત્ર તરફથી પ્રજા ઉપર કાયદાઓ ફોફા બેસાડવામાં આવે તેના બદલે પ્રજાવર્ગમાંની અનેક જુદી-જુદી સમાજો જ સૌ કોઈ સાથે બરાબર મન-મેળ સાધી, યથાપોજ્ય પ્રચારકાર્ય કરીને જ કંઈક પ્રયત્ન કરે તો તેવો પ્રયત્ન વધારે ઐચ્છીક અને કંઈક હૃદયપૂર્વકનો હોઈ વધારે કષ્ટ અને માન્ય થઈ પડે. આવા સર્વામાન્ય કાયદાના અમલ માટે તેમ જ તેને બંધ કરનારને સમજ કરવા માટે જગજગત પોલીસ ફોર્સની કે હદ ઉપરાંતનો ખર્ચ કરાવવી ન્યાયની કેટોંની, મોટા મોટા ખર્ચાળ ફેરબાનાઓની કંઈક ઓછી જરૂર જણાય. પ્રાચીન સમયથી આશુ આવતું યાતિ-ગંધારણ લખ-મરખુ-સીમંત વગેરે પ્રસંગોના બચહારીક ખર્ચો ઉપર ઘણો સારો અંકુશ રાખી, તેને હદ-મર્યાદામાં રાખી શકતા; પરંતુ અત્યારે તો યાતિના આગેવાનો જ એક બાજુ મન કાવતી રીતે વર્તતા હોવાથી અને બીજા બાજુ, તેઓના જ વર્તનથી

ખંધાર્ણુમાં જ અનેક પ્રકારના શાગડા પડવાથી, સખ્ત મોંઘવારીના આ કપરા કાળમાં, કેવળ વાખવાળી અને પ્રીતિના લોભમાં તથાતા ધનીક ભાઈઓની સાથે વ્યવહારીક રીત-રીવાજોની બાજતમાં મોટે તમાચો મારી ઉભા રહેવાની દૃષ્ટિ રાખતા મધ્યમ વર્ગના જાંધુઓને ચારે-બાજુથી લીંસાઈ સરવાળું જ રહે છે. આવી ઘણી ખરી સામાન્ય બાજતોમાં રાજ્યતંત્રથી કાયદાની મદદ મેળવવાની અપેક્ષા રાખવાને બદલે જુદી જુદી રાતિઓ જ, સામાજિક સંગઠન સાધી, નવા લેખાસમાં આગળ આવે અને આધુનિક સયમને અનુસરીને પોતપોતાના ખંધાર્ણુમાં શોગ્ય સુધારા વધારા કરી, શુભાવી બેઠેલી લોકપ્રિયતા પ્રાપ્ત કરી કંઈક સુધરીત પ્રગંધ કરવા પ્રયત્નરીત્ર ચાલ તો મધ્યમ વર્ગને ધણી-ધણી રાહત અને આશાગેશ મળે.

જુદી જુદી વ્યક્તિના જુદા જવાબ પ્રવાસો ગમે તેટલા થુદ્દ દીક્ષના હોય તેમ જ તન, મન અને ધનની તમામ શક્તિઓના બોગે કરવામાં આવ્યા હોય તો પણ તે સામુદાયીક જગથી થતા પ્રવાસો આગળ જોઈએ તેટલા કારગત અને લાભદાયક થઈ શકવાના નહીં જ અને તેથી જ સામાજિક હીતની દૃષ્ટિ નજર સન્મુખ રાખી, પ્રત્યેક વ્યક્તિએ, કેવળ સ્વાર્થત્યાગવૃત્તિથી જ, પોતાનું અંગત વ્યક્તિત્વ જુદી જઈ, અદ્ભ-ભાવને તિલાંજલી આપી, સાચા માનવધર્મને અનુસરવાની પ્રેરણા મેળવી, સમાજ પ્રત્યેની પોતાની ફરજ અને જવાબદારી અદા કરવાની વૃત્તિ કેળવી, સમાજ પ્રત્યેનું ઝણ સુકવવા માટે કદીબદ્ધ થઈ જવું જોઈએ. પરમાત્મા સૌ કોઈને સન્મતિ આપે એ જ અભ્યર્થના.

શીવમસ્તુ સર્વ જગતઃ પરહીતનિરતાઃ ભવંતુ ભુતગણાઃ
દોષાઃ પ્રયાન્તુ નાશઃ, સર્વત્ર સુખી ભવંતુ લોકાઃ

—વકીલ ન્યાલચંદ લક્ષ્મીચંદ